

ΕΝ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΥ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

50

Μαθηματικά

1929

$$\begin{array}{r} 1410 \\ 1245 \\ \hline 2655 \\ 225 \\ \hline 2880 \end{array}$$

1590

1215

30

1245

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ

εκπαιδευτικῶ συμβούλου

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΤΑΙ : ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

44—Ὁδὸς Σταδίου—44

1928

19093

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ

Ἐκπαιδευτικοῦ συμβούλου

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΤΑΙ : ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

44—Ὁδὸς Σταδίου—44

1928

Τύποις, ΠΑΡ. ΛΕΩΝΗ, Περικλέους 16.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- M. ADLER. Marx als Denker, Leipzig, 1908.
- P. BARTH. Elemente der Erziehungs und Unterrichtslehre³, Leipzig, 1911.
- » » Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung, Leipzig, 1911.
- P. BERGEMANN, Soziale Pädagogik, Berlin, 1900.
- N. ΒΛΑΧΟΥ. Θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, Ἀθήναι, 1925.
- J. DEWEY. School and Society (deutsch u. d. T. Schule und öffentliches Leben, Schmiedeberg (Bz. Halle), 1905.
- E. DURKHEIM. La division du travail social², Paris, 1901.
- RUD. EISLER. Soziologie, Berlin, 1903.
- FR. FÖRSTER, Jugendlehre⁴, Berlin, 1918,
- » » Schule und Charakter², Zürich, 1912.
- W. JERUSALEM. Einleitung in die Philosophie⁸, Wien, 1919.
- G. KERSCHENSTEINER. Grundfragen, der Schulorganisation², Leipzig, 1910.
- » » Staatsbürgerliche Erziehung⁴, Erfurt, 1909.
- Π. ΚΡΑΠΟΤΚΙΝ. Ἔργασία διανοητική καὶ χειρωνακτική (μετάφρ. Σ. Φραγκοπούλου, Ἀθήναι).

- C, LAISANT. Ἡ ἀγωγή ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἐπιστήμης (μετάφρ. Ν Καζαντζάκη, Ἀθήναι, 1914).
- K. LAMPRECHT. Moderne Geschichtswissenschaft², Berlin, 1909.
- J. R. MACDONALD. Ὁ σοσιαλισμὸς καὶ ἡ κοινωνία (μετάφρ. ὑπὸ Κ. Κτιστοπούλου, Ἀθήναι).
- PAUL NATOR. Sozialpädagogik⁵, Stuttgart, 1922
 » » Gesammelte Abhandlungen zur Sozialpädagogik, Stuttgart, 1907.
- Fr. OPPENHEIMER. Der Staat, Frankfurt, 1918 (14 und 15 B. d. g. W. Die Gesellschaft).
- L. RAGAZ. Die pädagogische Revolution, Zürich, 1920.
- W. REIN. Enzyklopädisches Handbuch der Pädagogik, Langensalza, 1895.
 » » Pädagogik, Sammlung Göschen, Berlin.
- C. A. SCOTT. Social éducation, 1909.
- A. ΣΙΔΕΡΙ. Ὁ ἱστορικὸς ὀλισμὸς, 1925, Ἀθήναι.
- H. SPENCER. Einleitung in das Studium der Soziologie, 1873 (deutsch v. Marquardsen, 2 Aufl. 1896).
- ED. SPRANGER. Kultur und Erziehung, Leipzig, 1919.
- G. TARDE. Les lois d'imitation², 1895.
 » » Logique sociale, 1894.
- W. WUNDT. Völkerpsychologie, 7. u. 8. B. «die Gesellschaft», Leipzig, 1917.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀπὸ ὅλα τὰ γεγονότα τῆς περασμένης ἑκατονταετηρίδος, προφανῶς, σημαντικώτερα εἶναι τὰ δύο ταῦτα

α') ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ αἱ μεγάλοι πρόοδοι τῆς χημείας· καὶ

β') ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν προόδων αὐτῶν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ εἰς τὴν συγκοινωνίαν. Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτὴ ἔφερε τὴν κολοσσιαίαν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν τεραστίαν ἐπέκτασιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν συναλλαγῶν.

Αὐτὰ τὰ δύο γεγονότα μετέβαλαν τὴν ζωὴν ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔφεραν μίαν ἐντελῶς νέαν οἰκονομικὴν ζωὴν. Ἔτσι π. χ. πρότερον εἰς τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν καὶ εἰς τὰς ἐκβολὰς αὐτῶν δὲν ἦσαν παρὰ ἐλάχιστοι πτωχοὶ ἄλιεῖς μὲ μερικὰς ταπεινὰς καλύβας· οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐπάλαιον ἐκεῖ διαρκῶς μὲ τὴν θάλασσαν· προσεπάθουν νὰ τῆς ἀφαιρέσουν ὀλίγους ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς, διὰ νὰ περάσουν τὴν βασανισμένην ζωὴν των. Ὡσαύτως εἰς τὰς περιοχὰς τῶν ἀνθρακοφόρων ἢ μεταλλειοφόρων ὄρεων πρότερον δὲν ἦτο παρὰ ἓνας μικρὸς ἀριθμὸς πτωχῶν γεωργῶν καὶ ὀλιγαρχῶν ποιμένων· οἱ ἀγαθοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι κατεγίνοντο ἐκεῖ ἡσυχὰ καὶ ἀθόρυβα

εἰς τὰς εἰρηνικὰς ἐργασίας των μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς των.

Σήμερον ὁμως εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη πυκνὰ καὶ παντοειδῆ ἀτμοκίνητα καὶ ἠλεκτροκίνητα ἐργοστάσια ὑψώνουν ὑπερήφανα τὰς γιγαντιαίας καμίνους των. Καὶ μέσα εἰς αὐτὰ εὐρίσκονται σήμερον μυριάδες ἐργάται, συγκεντρωθέντες ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, καὶ προσφέροντες διὰ τὴν λειτουργίαν των ὄχι μόνον τοὺς ἰδικούς των, ἀλλὰ καὶ τῶν συζύγων των τοὺς βραχίονας, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ χέρια καὶ αὐτῶν τῶν μικρῶν παιδιῶν των. Καὶ ὀλόγυρα πάλιν ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια ὑπάρχοντων σήμερον τὰ πυκνὰ δίκτυα τῶν σιδηροδρόμων καὶ αὐτοκινήτων μὲ τοὺς ἀπειραρίθμους ὁδηγούς καὶ ἄλλους ἐργάτας των, κινητοποιοῦντας τὰ προϊόντα τῶν ἐργοστασίων πρὸς κάθε κατεύθυνσιν. Ἔτσι ἀνεπήδησαν σήμερον, μόνα των καὶ ἑξαφρικὰ, τὰ μεγάλα βιομηχανικὰ καὶ ἐμπορικὰ κέντρα, τεράστια εἰς κίνησιν καὶ μὲ πληθυσμὸν τόσον, ὅσον δὲν εἶχεν ἓνα ὀλόκληρον ἀπὸ τὰ δευτερεύοντα κράτη εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους. Καὶ ἔτσι πάλιν ἐσχηματίσθησαν μέσα εἰς τὰ κέντρα αὐτὰ, ἀπὸ τὴν μίαν στιγμὴν ἕως τὴν ἄλλην, ὠσαύτως ἑξαφρα καὶ ἀφ' ἑαυτῶν, αἱ μεγάλαι ἐργατικαὶ μᾶζαι, αἱ μεγάλαι ομάδες τῶν ἀποχειροβιώτων, ἢ τάξις τῶν προλεταρίων, ἧτοι τῶν ἀνθρώπων, πού ζοῦν μόνον μὲ τὸ ἡμερομίσθιον των.

Μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς περασμένης ἐκατονταετηρίδος αἱ σχέσεις τῶν ἐργατικῶν μαζῶν πρὸς τοὺς πάτρωνας αὐτῶν ἐκανονίζοντο μὲ ἓναν τρόπον, πού ἐσχάτως εἶχεν ὀνομασθῆ **μαγχεστριανὸν δόγμα.**

Κατὰ τὸ δόγμα αὐτὸ κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος νὰ φροντίζη μὲ κάθε τρόπον διὰ τὴν προαγωγὴν μόνον τῶν ἰδικῶν του, μόνον τῶν ἀτομικῶν του συμφερόντων. Κατὰ ταῦτα καὶ κάθε ἐργοστασιάρχης ἦτο ἐλεύθερος νὰ ἐπιδιώκη μὲ κάθε τρόπον νὰ προστατεύη μόνον τὰ ἀτομικά του συμφέροντα, νὰ πολλαπλασιάζη μόνον τὰ ἰδικά του κεφάλαια.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν κάθε ἐργοστασιάρχης, διὰ νὰ ἐπιτύχη τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν του, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους οἰκονομικοὺς συνδυασμοὺς του, ἦτο ἐλεύθερος νὰ ζητῇ ἀπὸ τοὺς ἐργάτας του νὰ ἐργάζωνται ὅσον τὸ δυνατὸν μακρότερον καὶ ἐντατικώτερα, διὰ νὰ ἀποδίδουν περισσότερα. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὗτος ἦτο ὡσαύτως ἐλεύθερος νὰ ὑποβιβάζη, ὅσον ἤμποροῦσε περισσότερον, τὰ ἡμερομίσθια τῶν ἐργατῶν του. Ἐν μέσῳ εἰς τὰς τοιαύτας προσπαθείας τῶν βιομηχάνων ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἐργατῶν ἐφθάνεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε οὗτοι νὰ μὴ ἤμποροῦν νὰ ἐπαρκέσουν οὔτε εἰς τὰς στοιχειώδεις ἀνάγκας τῆς ζωῆς των, αὐτό, κατὰ τὸ ἀνωτέρω δόγμα, δὲν εἶχε διὰ τὸν βιομήχανον καμμίαν σημασίαν. Αὐτὸς ἐνδιέφερετο μόνον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐργασίας του καὶ τῶν κεφαλαίων του.

Τὸ ἀνωτέρω μαγχεστριανὸν δόγμα δὲν ἦτο κατὰ νέον διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἐφηρομόζετο ἀσυναισθητῶς ἀπὸ πολὺ παλαιὰ χρόνια. Ἐνέκαθεν δηλ. σχεδὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅσάκις δὲν ἐταράσσοντο ἀπὸ ἐξαιρετικὰ γεγονότα, εἰς τὰς ἄλλας περιστάσεις τῆς ζωῆς των ἐκύτταζαν τὴν προαγωγὴν

μόνον τῶν ἀτομικῶν των συμφερόντων. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀπλουσιτέρων καὶ τῶν ἀδυνατωτέρων, π. γ. τῶν δουλοπαροίκων, τῶν ἐργατῶν κ.τ.λ., ἀπὸ τοὺς κυρίους αὐτῶν ἐθεωροεῖτο ἀνέκαθεν, ἀπὸ ὅλους, ἀκόμη καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐκμεταλλευομένους, ὡς ὅλως φυσικὴ καὶ αὐτονόητος. Σιγὰ-σιγὰ δέ, μέσα εἰς τὴν πάροδον τῶν αἰώνων, διεμορφώθη καὶ αὐστηρὰ νομοθεσία ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτό. Αὐτὴ ἐπροστάτευε τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν κάθε ἀτόμου. Ἄν δὲ κάποτε οἱ δοῦλοι, οἱ ἐργάται κ. τ. τ. ἔκαμαν καὶ καμμίαν ἀπόπειραν, διὰ νὰ περιορίσουν τὴν ἐλευθερίαν τῶν πατρῶνων καὶ τὰς ἀφηγιάζουσας ἐπιθυμίας των, καὶ νὰ βελτιώσουν ἔτσι κάπως τὴν βασανισμένην ζωὴν των, ἡ διαμορφωθεῖσα νομοθεσία κατέπνιγε κάθε τοιαύτην ἀπόπειραν. Μὲ τὸ «**μαγχεστριανὸν δόγμα**» τῶρα δὲν ἔγινε τίποτε ἄλλο, παρὰ διετυπώθη καὶ διεκηρύχθη σαφέστερα καὶ περισσότερον ἀπροκαλύπτως ἢ ἀνέκαθεν ὑπάρχουσα τοιαύτη ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου πρὸς προαγωγὴν τῶν ἰδίων του συμφερόντων.

Ἀπὸ τὴν τελευταίαν ὅμως δεκαετηρίδα τῆς περασμένης ἑκατονταετηρίδος τὰ πλήθη τῶν ἐργατῶν ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς κρατοῦσης καταστάσεως. Πολλοὶ εἶναι οἱ παράγοντες, πού ἔφεραν αὐτὴν τὴν ἐξέγερσιν: πρῶτα-πρῶτα αἱ σκληραὶ στερήσεις τῶν ἐργατῶν καὶ ἡ ἐντεῦθεν γεννηθεῖσα τάσις αὐτῶν νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὰς στερήσεις των· ἔπειτα ὁ χρόνος, αὐτὸς ὁ πατήρ ὅλων τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων τοῦ κόσμου· ἡ μακροχρόνιος δηλ. συμβίωσις τῶν ἐργατῶν μέσα εἰς

τὰ ἐργοστάσια μαζί μὲ τοὺς ἄλλους συντρόφους των, ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκφραζοῦν πρὸς ἀλλήλους τὸν πόνον των, τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀνησυχίας των, καὶ νὰ ἀνταλλάσσουν τὰς σκέψεις των ὡς πρὸς τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἠμποροῦσαν νὰ καλλιτερεύσουν τὴν θέσιν των καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω παράγοντας τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐργατῶν κατὰ τῆς κρατούσης καταστάσεως ἔφεραν τὰ κοινοβουλευτικὰ συγγράμματα τοῦ *Tolstoj*, *Zola* κ. ἄ., τὰ κηρύγματα τῶν οἰκονομικο-κοινωνιολόγων *Marx*, *Engels* κ. ἄ. καὶ εἰδικαὶ ἐφημερίδες, πὸν ἐσχάτως ἐπολλαπλασιάσθησαν σημαντικά, καὶ πὸν ἔργον ἔχουν νὰ διαδώσουν εἰς τοὺς ἐργάτας μὲ ἐκλαϊκευμένην μορφήν τὰς ἰδέας τῶν ἀνωτέρω φιλοσόφων καὶ τὰ ἄλλα πορίσματα τῶν κοινωνιολογικῶν ἐπιστημῶν.

Ὅλοι οἱ παράγοντες οὗτοι καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, ὁμοῦ λαμβανόμενοι, ἀφύπνισαν εἰς τὰ πλήθη τῶν ἐργατῶν νέας σκέψεις περὶ τῆς ζωῆς των. Οἱ παράγοντες οὗτοι ἐγέννησαν εἰς αὐτοὺς νέας ἀντιλήψεις περὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς τάξεώς των. Αὐτοὶ ἐκαλλιέργησαν εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδέαν τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων, ἐπομένως καὶ τῶν πατρῶων των. Καὶ τέλος οἱ ἀνωτέρω παράγοντες ἀνέπτυξαν σιγὰ-σιγὰ εἰς τοὺς ἐργάτας τὸ θάρρος καὶ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἔχουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, μέσα εἰς τὰς τάξεις των, ἰκανὴν δύναμιν, διὰ νὰ ἐπιβάλουν μόνοι των τὴν ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων των. Οὕτω ἐγεννήθη ὁ **συνδικαλισμός** ἢ ἰσχυρὰ δηλ. κίνησις κάθε ἐργατικῆς τάξεως χωριστὰ πρὸς ὑποστήριξιν καὶ προαγωγὴν τῶν συμφε-

ρόντων και δικαιωμάτων της απέναντι της ἀχαλινώτου ἐλευθερίας τῶν πατρῶνων αὐτῆς.

Ἡ ὁρμὴ καὶ ἡ δύναμις τῆς τοιαύτης κινήσεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων ἐφθασεν ἐσχάτως εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς. Σήμερον ὄχι μόνον οἱ ἐργάται κάθε κατηγορίας ὠργανώθησαν εἰς συνδέσμους, συντεχνίας, σωματεῖα κ. τ. τ. ὑπὸ ἰδίους ἀρχηγούς καὶ μὲ στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ σωματεῖα καὶ σύνδεσμοι συνηνώθησαν εἰς ὁμοσπονδίας καὶ πολλὰ ὁμοσπονδία εἰς γενικὰ συνομοσπονδίας, πὸν γίνονται ὄλον ἐνδρύτεραι καὶ ἰσχυρότεραι καὶ διεξάγουν ἀπὸ κοινοῦ τὸν κατὰ τῶν πατρῶνων ἀγῶνά των.

Κατὰ τὴν πρώτην, μᾶλλον ἐπαναστατικὴν, φάσιν τοῦ ἀγῶνος τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων οἱ πόθοι αὐτῶν ἦσαν ἀπειροὶ καὶ τὰ αἰτήματά των ἀκαθόριστα καὶ γεμᾶτα ἀπὸ ἀντιφάσεις καὶ σύγχυσις. Ὀλίγον ἀργότερα, μέσα ἀπὸ τὸ ἀπειρον καὶ συγκεχυμένον πλῆθος τῶν ἐργατικῶν αἰτημάτων, διεκρίθησαν καὶ ἐπεκράτησαν ὠρισμένα ἀξιῶσεις αὐτῶν. Αὐταὶ ἀπετέλεσαν τὸ πρῶτον ἐργατικὸν πρόγραμμα. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν περιόδον αὐτὴν τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργατῶν ἦτο καὶ πάλιν γεμᾶτο ἀπὸ πολλὰς γενικότητος καὶ ἀπὸ πολλὰς ἀοριστίας. Κατὰ τὴν περιόδον δηλ. αὐτὴν τὸ σύνθημα τῶν ἐργατῶν ἦτο : **ἀπαλλοτριώσεις**, χωρὶς ὅμως νὰ συνοδεύεται αὕτη καὶ ἀπὸ κάποιον συγκεκριμένον σχέδιον ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως χρόνια ἡ κίνησις τῶν ἐργατῶν

ἔλαβε τὴν μορφήν ὀριστικοῦ πλέον καὶ ἐπεξεργασμένου προγράμματος. Σήμερον μὲ αὐτὸ ζητεῖται ἡ μεταβολὴ τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτειακοῦ συστήματος, πὸν στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐπάνω εἰς τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν. Τὸ σπουδαιότερον σημεῖον τοῦ προγράμματος τούτου εἶναι ἡ ἐθνικοποίησις τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς. Μὲ αὐτὴν ἐπιδιώκονται ταῦτα : ἡ παραγωγή τῶν προϊόντων ἐκείνων, πὸν εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, νὰ μὴ ἀφεθῆ ἄλλο εἰς τὸ ἀτομικὸν ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα καὶ εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμόν. Ἀπὸ τούτου τὴν θέσιν τῶν ἀτομικῶν ἐπιχειρήσεων ὡς πρὸς τὰ προϊόντα ταῦτα νὰ πάρῃ αὐτὴ ἡ Πολιτεία. Ἡ Πολιτεία δηλ., συντασσομένη ἐπὶ κοινωνιστικῶν βάσεων, νὰ ἀναλάβῃ τὴν παραγωγὴν τῶν διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπαραίτητων προϊόντων. Καὶ πάλιν ἡ ἰδία Πολιτεία νὰ κανονίζῃ τὴν ἀκριβοδικαίαν διανομὴν αὐτῶν. Καὶ ἐκτὸς τούτου εἰς τὴν τοιαύτην Πολιτείαν νὰ ἀπαγορεύεται εἰς τὰ ἄτομα νὰ συγκεντρώνουν εἰς τὰ χέρια των πολλὰ προϊόντα (=κεφάλαια).

Ἡ κίνησις αὐτὴ τῶν ἔργων ἠνάγκασε τοὺς πάτρωνας ὅλων τῶν κρατῶν καὶ τοὺς κυβερνήτας αὐτῶν, πὸν προέρχονται, συνήθως, πάλιν ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν πατρῶων, νὰ στρέψουν σοβαρῶς τὴν προσοχὴν των πρὸς αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς ἡ ἐξέτασις τῶν ἐργατικῶν αἰτημάτων ἐγένετο μὲ ἱκανὴν δόσιν ἀμεροληψίας καὶ δικαιοσύνης. Ἡ ἀμεροληψία αὐτὴ τῶν πατρῶων καὶ κυβερνητῶν φαίνεται ἀπὸ τὴν θέσιν, πὸν κατ' ἀρχὰς

ἐπῆραν αὐτοὶ ἀπέναντι τῶν ἐργατικῶν προβλημάτων.
Ἡ θέσις αὐτῶν εἶναι περίπου αὕτη :

Εἶναι ἀληθές, ὅτι σήμερον ἡ παραγωγή τῶν διαφόρων ὑλικῶν ἀγαθῶν εἶναι κολοσσιαία. Ὡσαύτως εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ παραγωγή αὕτη εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἔργον τῶν χειρῶν τῶν ἐργατῶν. Ἄλλ' ἐπίσης ἀληθές καὶ συγχρόνως παράδοξον καὶ ἄτοπον εἶναι τὸ γεγονός, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν παραγωγὴν αὐτὴν ὄλα τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργατῶν ἐλάχιστον μόνον μερίδιον παίρνουν, μολονότι αὕτη εἶναι ἔργον τῶν ἰδίων χειρῶν των. Ἔργον ἐπομένως δικαιοσύνης εἶναι ἡ διόρθωσις τοῦ ἀτόπου τούτου.

Ἡ ἀρχικῶς ἀμερόληπτος αὕτη ἐξέτασις τῶν ἐργατικῶν προβλημάτων ἀπὸ τοὺς κυβερνήτας καὶ τοὺς πάτρωνας τῶν ἐργατῶν ἀπέφερεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ ὠφελήματα. Ταῦτα εἶναι : πρῶτον, ἡ σύνταξις νόμων εἰς ὄλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, πὸν βελτιώνουν τὰ ἡμερομίσθια τῶν ἐργατῶν· ἔπειτα, ἡ σύνταξις ἄλλων νόμων, πὸν ἀσφαλίζουν τοὺς ἐργάτας ἀπὸ ἀτυχήματα κατὰ τὴν ἐργασίαν των, πὸν προστατεύουν αὐτοὺς κατὰ τὰς ἀσθενείας των, πὸν προνοοῦν διὰ τὸ γῆρας αὐτῶν, κ. τ. τ. περαιτέρω, ἡ ψήφισις ἄλλων νόμων, πὸν παρέχουν ποικίλα βοηθήματα εἰς τὰ παιδιὰ των καὶ ἐξασφαλίζουν τὴν ὑγίαν καὶ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν· καὶ τέλος ἄλλοι νόμοι, πὸν παρέχουν εἰς ὄλους τοὺς ἐργάτας τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι, οὕτως ὥστε σήμερον εἰς ὄλας τὰς χώρας ἀντιπρόσωποι καὶ ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν ἐργατῶν μετέχουν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς νο-

μοθεσίας τῆς χώρας των καὶ ὑπερασπίζουσι τὰ δικαιώματα τῆς τάξεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχονται.

Ἄλλ' ἢ ἀνωτέρω λύσεις δὲν ἤρθεσαν εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις. Ἡ βελτίωσις τῶν ἡμερομισθίων αὐτῶν καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν ἀνατροφήν των τέκνων των δὲν ἱκανοποίησαν ὅλας τὰς ἀνάγκας καὶ ὅλα τὰ ὄνειρά των. Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἐργατῶν ἦσαν πολὺν μεγαλύτεραι. Αὐτοὶ ἤθελαν τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις του. Αὐτοὶ ἐζήτησαν ἀπαλλοτριώσιν. Αὐτοὶ ἀπῆτουν τὴν ἐθνικοποίησιν τῶν μεγάλων βιομηχανιῶν κ. τ. τ. Ἄλλ' ἀκριβῶς αὐταὶ αἱ μεγάλαι ἀξιώσεις τῶν ἐργατῶν ἐγέννησαν ἐσχάτως ἐκ μέρους τῶν πατρῶνων των ἓνα ἰσχυρὸν ὄεῦμα ἐναντίον των.

Οἱ πάτρωνες δηλ. τῶν ἐργατῶν ἀπορρίπτουν μὲ ἀγανάκτησιν καὶ ἀπλήν ἔστω συζήτησιν περὶ περιορισμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας των. Οὗτοι, ἔχοντες μὲ τὸ μέρος των καὶ τὴν ἰσχύν τοῦ ὠργανωμένου Κράτους, ἀντιτάσσονται μὲ πείσμα καὶ μὲ δύναμιν ἐναντίον τῶν ἀπαλλοτριωτικῶν καὶ ἐθνικοποιητικῶν διαθέσεων τῶν ἐργατῶν. Ἀξίζει δὲ νὰ σημειωθῇ ἐδῶ, ὅτι ὄχι μόνον οἱ πάτρωνες καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ καὶ μεγάλοι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ *Friedrich Nietzsche*, ὁ *St. Ibsen* κ. ἄ., ἐπολέμησαν ἀπροκαλύπτως τὰς ἀντιατομιστικὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐργατῶν καὶ ἐτάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς πλήρους ἐλευθερίας κάθε ἀτόμου.

Ἔτσι ἀπέναντι τῶν ὠργανωμένων τάξεων τῶν ἐργα-

τῶν οἱ πάτρωνες αὐτῶν ὠργάνωσαν τὰς ἰδικὰς τῶν τάξεις. Οἱ πάτρωνες δηλ. συνησπίσθησαν καὶ ἐσχημάτισαν τοὺς ποικίλους συνδέσμους τῶν τραπεζιτῶν, τῶν βιομηχάνων, τῶν ἐφοπλιστῶν, τῶν γαιοκτημόνων, τῶν ἐμπόρων, κ. τ. τ. καὶ ἐν γένει οἱ κάτοχοι τοῦ χρήματος, οἱ ἄνθρωποι τῶν κεφαλαίων, οἱ ἐργοδότες, συνηνώθησαν καὶ ὠργανώθησαν εἰς ἰδίαν τάξιν. Ἡ τάξις αὐτή, ἀναφωνοῦσα τὸ *heati possidentes*, ἐργάζεται, διὰ τὴν διατηρήσῃ τὸ σημερινὸν οἰκονομικο-κοινωνικὸν σύστημα. Ἡ τάξις δηλ. τῶν πατρῶνων θέλει τὴν διατηρήσῃ τὰ ἄτομα τὴν ἐλευθερίαν τῶν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν. Αὕτη ζητεῖ τὴν παραμείνῃ τὸ ἄτομον ἐλεύθερον εἰς τὸ νὰ προάγῃ μὲν κάθε τρόπον τὰ συμφέροντά του καὶ νὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ συγκεντρῶνῃ ὅσα δὴποτε κεφάλαια θέλει. Ἐκτὸς τούτου ἢ ἐν λόγῳ τάξις ἀγωνίζεται νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, διὰ τὴν προλάβῃ ἔτσι κάθε κίνδυνον ἀπὸ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν. Καὶ συντόμως ἢ τάξις τῶν πατρῶνων μάχεται, διὰ τὴν διατηρήσῃ ἀμετάβλητον τὸ σημερινὸν οἰκονομικὸν σύστημα καὶ τὴν ἐπὶ τούτου στηριζομένην σημερινὴν Πολιτείαν.

Ἄλλ' αἱ τάξεις τῶν ἐργατῶν, αἱ μεγάλαι μᾶζαι τῶν προλεταρίων, ὁ λαός, ἐκβάλλει παρὰ τὸν σημερινὸν καὶ ἀφήνει σπαρακτικὰς κραυγὰς κατὰ τοῦ σημερινοῦ οἰκονομικο-κοινωνικοῦ συστήματος. Ἀπὸ τινος μάλιστα χρόνου αἱ μεγάλαι ἐργατικαὶ τάξεις ἤρχισαν νὰ κινῶν τὰς χεῖρας αὐτῶν κατὰ τρόπον ἀνήσυχον διὰ τοὺς πάτρωνάς τῶν. Αἱ μεγάλαι μᾶζαι τῶν ἐργατῶν ἤρχισαν τελευταίως νὰ ἀπειλοῦν, ὅτι θὰ ἀνατροχίσθωσιν τὸ

σημερινόν οικονομικόν καὶ πολιτειακόν οἰκοδόμημα, ἔστω καὶ ἂν μετὰ τῆς ἀνατροπῆς τούτου θὰ κατεστρέφετο καὶ ὅ,τι καλὸν ἐνυπάρχει εἰς αὐτό.

Συντομώτερον τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς κοινω-
νίας δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν οὕτω :

Διακρίνομεν εἰς αὐτὴν δύο κόσμους ἐντελῶς διαφο-
ρειακοὺς ἀπ' ἀλλήλων ἤτοι δύο κόσμους μὲ ἐντελῶς
ἀντιθέτους ἀντιλήψεις, μὲ ὅλως διαφορετικὰς ἀνησυ-
χίας καὶ πόθους. Ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτούς, εὐρεθεὶς κατὰ
τύχην ἀπὸ τὴν μικρὰν τοῦ ἡλικίαν εἰς εὐνοϊκὸν περι-
βάλλον τοῦ παραδοθέντος κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος
καὶ ἀναπτυχθεὶς εὐκόλα καὶ ὁμαλὰ μέσα εἰς αὐτό, συ-
νήθισε εἰς τὴν ζωὴν ταύτην καὶ ἠγάπησε τὴν σύνθεσιν
αὐτῆς. Καὶ τώρα εἶναι σφιχτὰ προσκολλημένος εἰς τὸ
παρελθόν. Ζητεῖ τὴν διατήρησιν τῆς πλήρους ἐλευθε-
ρίας τοῦ ἀτόμου. Ἀποκρούει κάθε περιορισμὸν ταύτης.

Ὁ ἄλλος ὅμως κόσμος, ἀπόκληρος τῆς τύχης, τέκνον
τοῦ πόνου καὶ τῆς στερήσεως, προσεχώρησεν εὐκόλως
εἰς τὰς ἰδέας τῆς ἰσότητος καὶ εἰς τὰ κηρύγματα τῆς
καταργήσεως τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ὑπὲρ τῆς κοινω-
νικῆς τοιαύτης, πὸν ἐκηρύχθησαν μὲν καὶ εἰς παλαιο-
τέρας ἐποχάς, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα μόνον ἐσχάτως ἔγιναν
ζωηρῶς συνειδητά.

Αὕτη ἡ ὀξεῖα διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν
ἀντιλήψεων, μεταξὺ τῶν συνηθειῶν, τῶν πόθων καὶ
τῶν ἀνησυχιῶν τῶν δύο τούτων κόσμων ἐξηγεῖ ἐπαρ-
κῶς τὴν σύγκρουσιν αὐτῶν. Ἡ πάλη μεταξὺ αὐτῶν
παρουσιάζεται ὡς φυσικὴ καὶ μοιραία. Ἀπὸ τὴν πά-

λην ὁμως αὐτὴν προβάλλουν ἀμειλίκτως τὰ προβλήματα ταῦτα :

1) Ποῖαι ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω ἰδέας καὶ ἀνησυχίας εἶναι μᾶλλον σύμφωνοι πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ποῖαι ἀπὸ αὐτὰς ἀσφαλίζουν περισσότερο τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς :

2) Ποῦ ὁδηγεῖ τὴν κοινωνίαν ἢ διαίρεσις αὐτῆς εἰς δύο ἀλληλομισυνημένας τάξεις, εἰς δύο σπαρασσόμενα στρατόπεδα ; Εἶναι ἡ διαίρεσις αὕτη ἐνδειξις κοινωνικῆς προόδου, ἢ ὑποδηλοῖ αὕτη τὴν κατάπτωσιν τῆς κοινωνίας καὶ προαναγγέλλει τὸν ἐξαφανισμόν αὐτῆς ;

καὶ 3) Εἰς τὴν διαμάχην ταύτην τοῦ κόσμου τοῦ κεφαλαίου πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἐργατῶν ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον τῆς Πολιτείας, τῆς φυσικῆς ταύτης ἐντολοδόχου τῆς ὅλης κοινωνίας καὶ οὐχὶ μέρους μόνον τινὸς αὐτῆς ; Ὡσαύτως ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον τῶν συγγραφέων, τῶν πολιτενομένων, τοῦ τύπου καὶ ἐν γένει ὅλων τῶν μορφωμένων στοιχείων τῆς κοινωνίας ; Καὶ τέλος ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Σχολείου, τῶν ἐδικῶν τούτων ὀργανώσεων, πὺ ἀυτονομάζονται « ἀναμορφωταὶ τῶν λαῶν » καὶ διακηρύττουν ὡς ἔργον αὐτῶν τὴν καθοδήγησιν τῆς κοινωνίας εἰς τὸν δρόμον τῆς καθολικῆς ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης, εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εἰς τὸν δρόμον τῆς εὐδαιμονίας τοῦ συνόλου.

Θὰ παραθέσωμεν καιωτέρω τὰς γνώμας καὶ τὰ διδάγματα τῶν διαφόρων σοφῶν ὅλων τῶν αἰώνων περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου καὶ περὶ τῆς θέσεως

καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν Κοινωνίαν καὶ τὴν Πολιτείαν. Θὰ ἀρχίσωμεν πρῶτα ἀπὸ τοὺς σοφοὺς τῶν παλαιῶν χρόνων καὶ θὰ ἀνέλθωμεν σιγὰ-σιγὰ μέχρι τῶν κοινωνιολόγων καὶ φιλοσόφων τῆς σήμερον. Αἱ ἰδέαι αὐτῶν θὰ μᾶς βοηθήσουν πολὺ, διὰ νὰ εὗρωμεν ἔπειτα ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἀνωτέρω τεθέντα ἐρωτήματα.

Διὰ νὰ ἀποφύγωμεν δὲ κάθε παρεξήγησιν, καλὸν εἶναι νὰ σημειώσωμεν εὐθὺς ἀπὸ τώρα, ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς μελέτης μας μέχρι τοῦ τέλους αὐτῆς θὰ ὑποβάλωμεν τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, μὲ τὰς ἀπείρους σημερινὰς ὁργανώσεις καὶ ὁμοσπονδίας της καὶ τὰς ἀντιμαχομένας τάξεις της, ὑπὸ αὐστηρὸν ἔλεγχον. Ἄλλ' ὁ ἔλεγχος αὐτὸς οὐδαμῶς σημαίνει, ὅτι ἡμεῖς εἰς τὰς σημερινὰς ὁργανώσεις τῆς κοινωνίας οὐδὲν καλὸν καὶ οὐδὲν ὠφέλιμον εὐρίσκομεν. Ὅλος τοῦναντίον ἐννοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ὑπάρχουν εἰς αὐτὰς ἱκανὰ καὶ μεγάλα πλεονεκτήματα. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὰ πλεονεκτήματα τῶν σημερινῶν κοινωνικῶν ὁργανώσεων εἶναι αὐτονόητα, διὰ τοῦτο ὀφείλομεν νὰ ἐξάρωμεν τὰς ἑλλείψεις καὶ τὰς ἀδυναμίας αὐτῶν. Ἀκριβῶς δηλ. ἐπειδὴ ὁμολογοῦμεν πίστιν εἰς τὰς σημερινὰς ὁργανώσεις τῆς κοινωνίας, διὰ τοῦτο ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ νοσηρὰ σημεῖα αὐτῶν, διὰ νὰ ἠμπορέσωμεν ἔπειτα νὰ παρασκευάσωμεν δι' αὐτὰς νέαν, ὑγιεστεράν ζωὴν. Διότι, προφανῶς, ἐκεῖνοι, πὺν ἀγαποῦν ἀληθῶς μίαν ἰδέαν, αἰσθάνονται ζωηρὰ μέσα των τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπερασπίσουν αὐτὴν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν της, νὰ καταπολεμη-

Κοινωνιολογικὴ Παιδαγωγική. 2

σων τὰς ἀδυναμίας αὐτῆς, ποὺ φέρουν τὴν κατάπτω-
σὴν τῆς καὶ γὰρ ὑποβοηθήσουν αὐτὴν διὰ νέαν καὶ ὑψη-
λοτέραν ζωὴν.

Ὁ Συγγραφεὺς

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ

Αἱ λέξεις *κοινωνία*, *κοινωνισμός*, *κοινωνιολογία* (société, socialisme, sociologie) ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ πρώτην φοράν ὡς εἰδικοί ἐπιστημονικοί ὅροι εἰς τὰς πολιτικάς καὶ κοινωνικάς ἐπιστήμας ἀπὸ τὸν Γάλλον φιλόσοφον August Comte († 1857). Ἐπὶ τὸν ὅρον «κοινωνία» ἦτο γνωστός ἀπὸ πολὺ προηγουμένως, αἰῶνας δηλ. πολλοὺς πρὸ τῆς διακρίσεως τῆς κοινωνιολογίας καὶ πολιτειολογίας εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην.

Ἡδὴ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ἡ κοινωνία τῶν συμβιούντων ἀνθρώπων ἀπετέλεσε προσφιλέστατον θέμα τῶν φιλοσόφων τῶν χρόνων ἐκείνων. Τὸ κύριον ὅμως σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι ἔστρεφον κατὰ προτίμησιν ὅλην τὴν προσοχὴν καὶ ἔβλεπον εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτῶν, ἦσαν αἱ σχέσεις, ποὺ ἐγεννῶντο ἀπὸ τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν σχέσεων τούτων ἀναφέρονται καὶ τὰ σπουδαιότερα συγγράμματα αὐτῶν.

Ἀπὸ τὰς ποικίλας πάλιν σχέσεις τῶν συμβιούντων

ἀνθρώπων ἐκεῖνο, πού προσεῖλκυσε περισσότερον τὴν πρόσοχὴν τῶν σοφῶν τῆς ἀρχαιότητος, εἶνε ἢ ἐξωτερικὴ ὀργάνωσις τῆς συμβιώσεως, ἢ πολιτικὴ δηλ. σύνταξις τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, αἱ **πολιτεῖαι** αὐτῶν.

Ἀφορμὴν πρὸς προσεκτικωτέραν μελέτην ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τῶν συμβιούντων ἀνθρώπων ἔδωκαν τὰ γεγονότα ταῦτα:

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐν λόγῳ φιλοσόφων διεξήγετο εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν μεταξὺ τῶν συμβιούντων ἀνθρώπων διαρκὴς πάλη καὶ σφοδροὶ ἀγῶνες πρὸς τοιαύτην ἢ τοιαύτην διαμόρφωσιν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν. Οἱ ἀγῶνες αὗτοι δὲν ἦσαν κἀτι νέον. Αὐτοὶ ἐχρονολογοῦντο ἀπὸ πολὺ παλαιὰ χρόνια: ἦτοι εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀνθρωπίνων ομάδων εἰς τὴν γῆν καὶ ἔταν ἀκόμη ἢ συνείδησις τῶν ἀνθρώπων εὐρίσκετο ἀκόμη εἰς νηπιώδη καὶ ἡμιὑπνώττουςαν κατάστασιν.

Αἱ πρῶται δηλ. ἀνθρώπιναὶ ομάδες εὐρέθησαν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς διάγουσαι ἀσυνειδήτως ὑπὸ ἓνα πατρι-αρχικὸν καθεστῶς. Ὁ μεγαλύτερος καὶ ὁ ἰσχυρότερος ἐκ τῆς ομάδος συνεκέντρωνεν εἰς τὰ χέρια του ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ ἐπέτασσε τοὺς περὶ αὐτὸν μικροὺς καὶ ἀδυνατούς αὐτοὶ ἀσυναισθήτως ὑπήκουον καὶ ἐδοῦλευον εἰς ἐκεῖνον. Ἡ κατάστασις αὕτῃ μετεδίδοτο κατ' ἔθος εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Κἀποτε ὁμοῦς ἤρχοντο καὶ μερικὰ γεγονότα, πού ἀνέκοπτον τὸν παραδεδομένον τρόπον ζωῆς τῆς ομάδος. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἦσαν ὁ θάνατος τοῦ ἰσχυροτέρου, ἢ μεγάλη αὐξήσις τῆς

ὀμάδος καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις μελῶν τινῶν αὐτῆς, διὰ τὸ
εἶναι ἄλλοῦ πόρου ζωῆς, ἢ συγκέντρωσις πολλῶν
προϊόντων ἀπὸ ἄλλα μέλη τῆς ὀμάδος κ. τ. τ. Τὰ
γεγονότα αὐτὰ ἀφύπνιζαν εἰς μέλη τινὰ τῆς ὀμάδος
ἀμυδρῶς τὴν συνείδησιν, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλος τρό-
πος ζωῆς εὐκολώτερος καὶ καλύτερος ἀπὸ τὸν παρα-
δεδομένον. Ἐγεννᾶτο τότε εἰς αὐτὰ κάποια ἐνσυνείδη-
τος τάσις, διὰ τὸ ἐξασφαλίσαι τὴν νέαν καλυτέραν
ζωὴν, ποῦ ἐδοκίμασαν. Ἀπὸ τότε ἤρχιζε μακρὰ σειρά
προσπαθειῶν καὶ ἀγῶνων μεταξὺ τῶν ὀλίγων ἀφυπνι-
σθέντων καὶ τοῦ παλαιοῦ ἄρχοντος. Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐ-
τὸν οἱ ὀλίγοι προσεπάθουν τὸ πάρον μετὰ τὸ μέρος των
καὶ τὰ ἄλλα, τὰ μὴ ἀφυπνισθέντα μέλη τῆς ὀμάδος.
Κάθε ἐπιτυχία αὐτῶν ἔφερε καὶ μίαν μεταβολὴν εἰς
τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Συνήθως εἰς τὰς τοιαύτας
μεταβολὰς οἱ ὀλίγοι ἀφυπνισθέντες κατελάμβανον τὴν
θέσιν τοῦ παλαιοῦ ἄρχοντος τῆς ὀμάδος, ἐνῶ τὸ πλῆ-
θος παρέμενε εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν. Ἐπανε-
λαμβάνετο τότε ἡ αὐτὴ σειρά τῶν κοινωνικῶν γεγο-
νότων μεταξὺ τῶν ὀλίγων τούτων καὶ ἄλλων νεωστὶ
ἀφυπνισθέντων μελῶν τοῦ πλήθους. Εἰς τὰ γεγονότα
αὐτὰ ὅμως προσετίθεντο τώρα καὶ νέοι παράγοντες :
ἡ παράδοσις, ἡ ἄλλως ἢ πείρα ἀπὸ τοὺς προηγουμέ-
νους ἀγῶνας, βαθμιαίως σχηματιζομένη καὶ ὀλονέν
πλουσιωτέρα καθισταμένη, ἡ συνήθεια, ἡ μίμησις κ.τ.τ.
Βραδύτερον ἤρχετο ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης πρὸς
διάσωσιν τῆς παραδόσεως, ἢ ἄλλως τῆς κτηθείσης πεί-
ρας, πρὸς μόνιμον καὶ μετὰ ὀρισμένην μορφήν διατύπω-
σιν ταύτης. Εἶναι ἡ βαθμὴ τῆς συνείδητῆς συντάξεως
τῶν συμβιούκτων ἀνθρώπων εἰς Πολιτείαν.

Αὐταὶ εἶναι αἱ αἰτίαι, πού ἔκαμναν ἀνέκαθεν τοὺς συμβιούοντας ἀνθρώπους νὰ παλαίουν μεταξύ των. Καὶ ἡ πάλη αὐτὴ τοὺς ἀφύπνιζεν. Αὐτὴ ὠδήγει αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν πρὸς τὴν γνῶσιν. Αὐτὴ ἀνύψωνεν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἀρχικῶς μηχανικὴν καὶ κατ' ἔθος συμβίωσιν, εἰς τὴν βαθμίδα τῶν συνειδητῶν προσπαθειῶν καὶ ἀγώνων πρὸς διαμόρφωσιν τῆς κοινωνίας εἰς συντεταγμένην Πολιτείαν.

Πρὸς τὴν πολιτικὴν ταύτην ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας ἔστρεψαν ὅλην αὐτῶν τὴν προσοχὴν οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ πρῶτος ὅμως ἀπὸ αὐτοῦς, πού ἠρεύνησε συστηματικῶς ταύτην, εἶναι ὁ Πλάτων, ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἀπὸ τοὺς μεγίστους φιλοσόφους τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὅλων τῶν αἰῶνων. Τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος εἶναι « ἡ Πολιτεία » αὐτοῦ. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ἐξητάσθη διὰ πρώτην φοράν ἡ ἀρχὴ τῆς ὀργανώσεως τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ ἡ σύνταξις αὐτῆς εἰς Πολιτείαν. Εἰς αὐτὸ ἐπίσης ἐσκιαγραφῆθη κατὰ τρόπον ἄριστον τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τείνη ἕσασει κάθε Πολιτεία, πού θέλει νὰ στηρίζεται ἐπὶ ἠθικῶν βάσεων.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος ἤσκησε καὶ ἀσκεῖ καὶ σήμερον μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν κοινωνιολογούντων. Διὰ τοῦτο σκόπιμόν εἶναι νὰ παραθέσωμέν ἐνταῦθα εὐρύτερόν πως τὸ περιεχόμενον τούτου. Κατὰ Πλάτωνα ἡ ὀργάνωσις τῆς Κοινωνίας εἰς Πολιτείαν ἔχει οὕτω :

Εἰς τὰς ἀρχὰς οἱ ἀνθρωποι θὰ ἔζησαν ἐπὶ πολὺν

καιρὸν χωρισμένοι. Ἄλλὰ εἰς τὴν χωρισμένην αὐτὴν ζωὴν δὲν θὰ ἠμποροῦσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐπαρκέσουν μόνοι εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν καὶ νὰ ζήσουν εὐτυχεῖς. Διὰ τοῦτο θὰ ἐσκέφθησαν νὰ ἔλθουν πολλοὶ εἰς ἓνα μέρος καὶ νὰ ζήσουν ὅλοι μαζί. Ἐκεῖ θὰ ἐδοθηθοῦντο ἀμοιβαίως καὶ θὰ ἠμποροῦσαν νὰ περνοῦν εὐκολώτερα τὴν ζωὴν τῶν.

Κατ' ἀρχὰς θὰ προσῆλθον ἓνας γεωργός, ἓνας οἰκοδόμος, ἓνας ὑφαντής, ἓνας ὑποδηματοποιὸς ἢ καὶ κάποιος ἄλλος ἀκόμη. Ἀργότερα θὰ ἦλθον καὶ ἄλλοι ἐξ αὐτῶν, ἀκόμη δὲ καὶ ξυλουργοί, καὶ σιδηραουργοί, καὶ ἄλλοι τεχνῖται, καὶ ἔμποροι κ. τ. τ. Ἔτσι θὰ ἐκτίσθη μία κοινὴ πόλις.

Ἄλλὰ μέσα εἰς αὐτὴν τὴν κοινὴν πόλιν μερικοί, εἴτε ἕνεκα τῆς φιλεργίας τῶν, εἴτε ἕνεκα τῆς εὐφορίας τῶν ἀγρῶν τῶν, εἴτε καὶ δι' ἄλλους λόγους, θὰ ἔτυχε νὰ σχηματίσουν μεγάλην περιουσίαν, ἐνῶ ἄλλοι δὲν θὰ εἶχον τοιαύτην. Θὰ ἐδημιουγήθη τότε μέσα εἰς τὴν κοινὴν πόλιν ἀνισότης περιουσιῶν. Ἡ ἀνισότης αὐτὴ θὰ διήρσεσε τὴν μίαν πόλιν εἰς δύο τοιαύτας : εἰς τὴν πόλιν τῶν πτωχῶν καὶ εἰς τὴν πόλιν τῶν εὐπόρων. Κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς τὰς δύο πόλεις θὰ εἰργάζετο μόνον διὰ τὰ ἰδικὰ τῆς συμφέροντα. Καμμία ἀπὸ αὐτὰς δὲν θὰ ἐλάμβανε ὑπ' ὄψιν τῆς καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἄλλης πόλεως. Τοῦναντίον μάλιστα πολλάκις κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς θὰ ἐπεδίωκε τὴν βλάβην τῶν συμφερόντων τῆς ἄλλης, χάριν τῶν ἰδικῶν τῆς τοιούτων. Ἐνεκα τούτου αἱ πόλεις αὐταὶ θὰ εὐρίσκοντο εἰς διαρκεῖς στάσεις καὶ εἰς πόλεμον μεταξὺ τῶν ¹⁾.

¹⁾ Πρὸς Πλάτωνος Πολιτείαν, βιβλ. Δ', κεφ. Π, σ. 422, ε.

Αἱ στάσεις καὶ οἱ πόλεμοι θὰ ἔφερον τὴν ἐξασθένησιν ἀμφοτέρων καὶ εἰς τὸ τέλος θὰ ἠπείλουν τὸν ἐξαφανισμὸν αὐτῶν.

Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐξαφανισμοῦ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τῆς κοινῆς πόλεως θὰ κατενοήθη καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἢ ἀνάγκη τοῦ σχηματισμοῦ ἰδιαίτερας τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἀνετίθετο ὁ συμβιβασμὸς τῶν ἀντιμαχομένων καὶ ἡ φροντίς τῆς προλήψεως καὶ τῆς καταπαύσεως τῶν ἐρίδων καὶ τῶν στάσεων αὐτῶν. Πράγματι θὰ ἐξελέγη τότε ἡ τάξις τῶν ἀρχόντων καὶ ἡ τάξις τῶν ὀργάνων αὐτῶν, ἡ τάξις τῶν φυλάκων. Οὗτοι ἔργον θὰ εἶχον νὰ ἐπαναφέρουν εἰς ὅλην τὴν πόλιν τὴν διαταραχθεῖσαν ἡσυχίαν καὶ νὰ ὀργανώσουν ὅλους τοὺς κατοίκους εἰς ἀληθῆ Πολιτείαν. Ταῦτα κατορθοῦνται μόνον διὰ τῆς δικαιοσύνης ¹⁾.

Δικαιοσύνη σημαίνει νὰ βάλουν οἱ ἄρχοντες τὰ διάφορα μέρη τῆς ὅλης πόλεως νὰ συνεργάζωνται ἀρμονικῶς πρὸς ἄλληλα διὰ τὸν κοινὸν σκοπὸν τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως καὶ εὐδαιμονίας ὅλων. Οἱ ἄρχοντες δηλ. μὲ τὴν βοήθειαν τῶν φυλάκων ἔργον θὰ ἔχουν νὰ ἀναθέτουν εἰς κάθε μέλος τῆς πόλεως ἓν ὀρισμένον ἔργον, προάγον τὴν εὐτυχίαν τοῦ συνόλου καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ. Οἱ ἄρχοντες ἐπίσης θὰ παρακολουθοῦν τὴν ἐκτέλεσιν ἢ τὴν μὴ ἐκτέλεσιν τῶν ἀνατιθεμένων ἔργων. Ὡσαύτως οἱ ἄρχοντες θὰ προσέχουν νὰ μὴ ἐπιδίδεται κανένας εἰς ἔργα ἐξυπηρετοῦντα μόνον τὰ ἴδια αὐτοῦ συμφέροντα, ἢ ἱκανοποιοῦντα μόνον ἀτομικὰς τοῦ ἐπιθυμίας. Καὶ τέλος οἱ

¹⁾ Πρὸλ. Πλάτωνος Πολιτείας, βιβλ. Δ', κεφ. XIV, σ. 439, ε, κεφ. XVI, σ. 441, ε καὶ κεφ. XVII, σ. 443, δ.

ἄρχοντες θὰ παρέχουν εἰς τὸν καθένα τὸ εἰς αὐτὸν ἀναλογοῦν μέρος ἀπὸ τὴν κοινὴν εὐτυχίαν.

Αὕτη εἶναι κατὰ Πλάτωνα ἡ γένεσις τῆς Πολιτείας καὶ τοιαύτη πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὀργάνωσις αὐτῆς. Τότε ἀποτελεῖ αὕτη ὄντως συντεταγμένην Πολιτείαν. Τότε ἀποτελεῖ αὕτη Πολιτείαν δικαίου. ¹⁾

Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγαλειῶδες ἔργον τοῦ Πλάτωνος, ἡ **Πολιτεία** αὐτοῦ. Εἰς τὸ σχέδιον αὐτό, παρὰ τὸν οὐτοπιστικὸν χαρακτήρα του, περιλαμβάνονται πλείοσαι γνῶμαι, ὑφίστης κοινωνικῆς σπουδαιότητος. Οὕτω π. χ. σπουδαία εἶναι ἡ σκέψις περὶ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Ὡσαύτως σπουδαία καὶ βαθυστόχαστα εἶναι τὰ κηρύγματα αὐτοῦ περὶ ἐκλογῆς, μορφώσεως καὶ δοκιμασίας τῶν εἰς τὴν διοίκησιν καλουμένων. Περαιτέρω ἀθάνατος καὶ ὑψηλὸς εἶναι ὁ ἠθικὸς σκοπός, πού θέτει οὗτος εἰς κάθε Πολιτείαν. Κυρίως ὅμως προφητικῆ ἀληθῶς εἶναι ἡ ἀπαίτησις αὐτοῦ περὶ ὑποταγῆς τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος εἰς τὸ γενικὸν τοιοῦτον. Ἡ γνῶμη αὕτη τοῦ Πλάτωνος παρήλθεν, ἀτυχῶς, ἐπὶ μακρὸν ἀπαρατήρητος. Μόνον δὲ κατὰ τοὺς σημερινούς χρόνους ἐξετιμήθη αὕτη προσηκόντως καὶ ἐπιδιώκεται μὲ δύναμιν ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς εἰς τὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας.

Ἐκτὸς τῆς «Πολιτείας» ὁ Πλάτων παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς καὶ ἄλλο ὅμοιον ἔργον, «τοὺς Νόμους» αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Πλάτωνος εὐρίσκονται πολλοὶ ἔξοχοι γνῶμαι καὶ ὑποδείξεις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀρ-

¹⁾ Πρὸλ. Πολιτείας Πλάτωνος, βιβλ. Δ', κεφ. I. κ. ε.

χῆς καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς συμδιώσεως τῶν ἀνθρώπων, περὶ τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως τῶν νέων κ. τ. τ. Εἰς τοὺς Νόμους μάλιστα ὁ Πλάτων ἀποκαλύπτεται ὀλιγώτερον οὐτοπιστῆς καὶ λαμβάνει περισσότερον ὑπὸ ψιν τοῦ τὴν πραγματικότητα.

Ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς ἐῤλκυσαν ὡσαύτως τὴν προσοχὴν καὶ τοῦ ἑτέρου μεγάλου φιλοσόφου τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὰς γνώμας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῶν προβλημάτων αὐτῆς ἀνευρίσκομεν εἰς τὰ δύο παγκοίμως γνωστὰ συγγράμματα αὐτοῦ, εἰς τὰ *Ἠθικά* *Νικομάχεια*, καὶ εἰς τὰ *Πολιτικά*.

Ἀγγῶμαι τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς κοινωνίας εἶναι πολὺ διάφοροι ἀπὸ τὰς σχετικὰς γνώμας τοῦ Πλάτωνος. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας ὁ Ἀριστοτέλης διασκει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποτὲ δὲν ἔζησε κατὰ μόνας. Ἡ Κοινωνία δὲν εἶναι δευτερογενὲς φαινόμενον· δὲν εἶναι προῖόν σκέψεων καὶ συμφωνιῶν τῶν κατὰ μόνας ζῶντων ἀνθρώπων. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει πολιτικὸν ζῷον. Ὁ ἄνθρωπος μάλιστα κατέχει τὴν ιδιότητα ταύτην εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα κατ' ἀγέλας ζῶντα (ζῷα¹⁾). Ἡ κοινωνία ὑπάρχει ἀνένανθεν.

¹⁾ Πρβλ. Ἀριστ. Ἠθ. Νικομ. Α., 5. «φύσει πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος». Αὐτόθι Α., 9. «πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πεφυκός». Ἀρ. Πολιτ. Α., 2., 9., «ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον». Ἀρ. Πολιτ. Α., 2, 10 «πολιτικὸν

Μαζὶ μὲ αὐτὴν ὑπάρχει φύσει ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἡ Πολιτεία ¹⁾). Τὰ ἄτομα τῆς κοινωνίας ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖον σύνολον, ἓναν ζωντανὸν ὀργανισμόν. Αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας ²⁾).

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων ὁ Ἀριστοτέλης φρονεῖ, ὅτι ταῦτα ἐκ φύσεως ἐπιδίδονται εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀτομικῶν τῶν μόνον συμφερόντων. Ἡ ὑπαγωγὴ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος ὑπὸ τὸ συνολικὸν εἶναι πολὺ δύσκολος. Διὰ τοῦτο εἶναι δύσκολος ἡ ἐφαρμογὴ εἰς τὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας τῆς κοινογαμίας, τῆς κοινοκτημοσύνης καὶ τῶν ἄλλων τοιοῦτων μέτρων τοῦ Πλάτωνος ³⁾).

Αὐταὶ εἶναι αἱ γινῶμαι τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας καὶ τῶν ἀποτελούντων αὐτὰς ἀτόμων. Τώρα τελευταῖα μάλιστα αἱ γινῶμαι αὐταὶ τοῦ Α. ἔτυχον ἐντελῶς ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ ἐκτιμῆ-

ὁ ἄνθρωπος ζῶν πάσης μελίτης καὶ παντὸς ἀγελαιῖου ζῶντος μᾶλλον».

¹⁾ Ἀριστ. Πολιτ. Ἀ., 2., 8 «πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι».

²⁾ Ἀριστ. Ἠθ. Νικομ. Θ., 11., «καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντος χάριν δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνελθεῖν καὶ διαμένειν».

³⁾ Πρβλ. Ἀρ. Πολιτ. Β., 3, 10 «ἥμιστα ἐπιμελείας τυγχάνει τὸ πλείστον κοινόν». Αὐτόθι 5, 3 «ὅλως τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπόν». Αὐτόθι «τὸ κοινὸν εἶναι τὰς κτήσεις καὶ ταύτας καὶ ἄλλας τοιαύτας ἔχει δυσχερείας».

σεως από τους κοινωνιολόγους. Ίδίως μάλιστα ἡ γνώμη αὐτοῦ περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς σπουδαιότητος διὰ τὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας τῶν οικονομικῶν σχέσεων. Σήμερον τὰ ἔργα τοῦ Π. καὶ τοῦ Α. δικαίως καταλέγονται μεταξὺ τῶν σπουδαιωτάτων διὰ τὰς κοινωνιολογικὰς μελέτας.

* * *

Ἵστερα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη ἔρχεται ἡ Ἑλληνιστικὴ περίοδος. Οἱ χρόνοι δηλ. τῶν ἐκστρατειῶν καὶ τῶν μεγάλων κατακτήσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Αἱ κατακτήσεις αὐταὶ ἠύρυναν τὸν γεωγραφικὸν καὶ τὸν κοινωνικὸν ὄριζοντα τῶν Ἑλλήνων σοφῶν. Ὡσαύτως αἱ κατακτήσεις αὐταὶ ἀνέπτυξαν εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν ἀπὸ προηγήτερα τὰς οικονομικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων ἔθνων. Ἡ ἀνάπτυξις αὐτὴ συνετέλεσε πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὰ κηρύγματα διαφόρων σοφῶν τῶν χρόνων τούτων εἰς τὸ νὰ εὐρυνθοῦν αἱ περὶ κόσμου ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τὸ νὰ ἐξαφανισθῇ σιγά-σιγά ἡ παλαιὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν βαρβάρων διάκρισις. Αὕτη ἔφερε τὴν ὑποχώρησιν τῆς μεγάλης ὑπερφροσύνης, τῆς στενῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ μυωπικοῦ ἐγωῖσμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν Πολιτειῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παρατηρεῖται καὶ κάποια χαλάρωσις τοῦ ἔθνικοῦ αἰσθήματος αὐτῶν. Ὁ δὲ ἀπὸ τῶν **Κυνικῶν** γνωστὸς ὄρος τοῦ **κοσμοπολίτου** προσλαμβάνει τώρα μεγαλύτεραν διάδοσιν.

Οἱ διανοούμενοι τῶν χρόνων τούτων ἐξετάζουν τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ ἄλλο πνεῦμα. Τὴν σπουδαιότεραν θέσιν μεταξὺ αὐτῶν κατέχουν οἱ **Στωϊκοί**.

Αὐτοὶ συνεχίζουσι καὶ συμπληρώνουσι, τὰς θεωρίας τῶν Κυνικῶν. Κατὰ τὰς θεωρίας αὐτῶν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρὸς Διὸς. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀποτελοῦν *μίαν* οἰκογένειαν. Εἶναι ἀδελφοὶ μεταξὺ τῶν. Ὡς τοιοῦτοι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐκ φύσεως ἴσοι πρὸς ἀλλήλους. Διὰ τοῦτο δικαιοῦνται ὅλοι νὰ ἀνυψώσουσι ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦ σοφοῦ: εἰς τὴν ἀπόκτησιν δηλ. τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ δεσπόζοντος λόγου, τοῦ κοινοῦ τούτου ἀγαθοῦ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ τὴν ἀνύψωσιν αὐτὴν θὰ ἐπιτύχηι κάθε ἄνθρωπος *μόνος*. Κάθε δηλ. ἄνθρωπος ἐντελῶς *χωριστά*, με *ἄτομικὰς* προσπαθείας, ἤτοι με συνεχεῖς ἀσκήσεις τοῦ ἑαυτοῦ του, θὰ ἀνυψώσῃ τὸ *ἄτομόν* του εἰς τὸ ἀνωτέρω ἰδεῶδες τοῦ σοφοῦ, ποῦ εἶναι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐταὶ εἶναι αἱ περὶ κοινωνίας καὶ περὶ τῶν ἀποτελούντων ταύτην ἀτόμων θεωρίαι τῶν Στωϊκῶν. Κράμα κοινωνιστικῶν καὶ ἀτομιστικο-εὐδαιμονιστικῶν θεωριῶν. Ἄλλ' αἱ εὐδαιμονιστικαὶ θεωρίαι τῶν Στωϊκῶν διαπνέονται ἀπὸ ἓνα ὑψηλὸν πνεῦμα ἀπολύτου ἠθικῆς. Τὸ πνεῦμα τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ εὗρουσι αἱ θεωρίαι αὐταὶ μεγάλην διάδοσιν. Εἰς τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὀφείλεται ἡ κατίσχυσις τῶν θεωριῶν τούτων ἐπὶ χρόνους μακροῦς. Αἱ θεωρίαι αὐταὶ παρεσκευάσαν τὸ ἔδαφος διὰ τὸν χριστιανισμόν. Καὶ ἀργότερα αὐταὶ πάλιν ἀνεμείχθησαν μετὰ τὰ χριστιανικὰ κηρύγματα καὶ ἔδωκαν ἰσχυρὰν ὄθησιν πρὸς περαιτέρω φιλοσοφικοὺς καὶ κοινωνιολογικοὺς στοχασμοὺς.

Κατά τούς αὐτοὺς χρόνους οἱ Ἐπικούρειοι θίγουν τολμηρότερον τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῶν ἀτόμων πρὸς τὴν κοινωνίαν. Οὗτοι τονίζουν, ὅτι κάθε ἄτομον ἔχει δικαίωμα νὰ διαθέτῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅπως αὐτὸ θέλει. Καὶ ἐκτὸς τούτου οὗτοι κηρύττουν, ὅτι κάθε ἄτομον ἔχει δικαίωμα νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ τὸν ἑαυτὸν του μὲ κάθε τρόπον, ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν εὐδαιμονίαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ ἄνθρωποι ἔζων-κατὰ τοὺς Ἐπικουρείους-μεμονωμένως. Ἄλλ' εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς καὶ εὐδαίμονες. Διὰ τοῦτο προήλθον εἰς διαπραγματεύσεις καὶ συμφωνίας μεταξὺ των πρὸς Ἰδρυσιν Πολιτείας. Ἐκ τῶν Πολιτειῶν ἐκείνη εἶναι ἡ ἀρίστη, πού ἀσκεῖ ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγωτέραν πίεσιν ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως ἐκάστου καὶ τῆς ὁποίας οἱ Νόμοι ἐξασφαλίζουν τὴν ἀτομικὴν εὐδαιμονίαν κάθε ἀνθρώπου καὶ προφυλάσσουν αὐτὸν ἀπὸ κάθε ἀδικίαν.

Οὕτω οἱ Ἐπικούρειοι ἐμφανίζονται ὡς οἱ πρῶτοι ἀντιπρόσωποι ἀμιγῶν ἀτομιστικο-εὐδαιμονιστικῶν θεωριῶν. Ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς οἱ Ἐπικούρειοι παρουσιάζονται ὡς ἀντιπρόσωποι θεωριῶν περισσότερον περιορισμένων, ὡς ἀντιπρόσωποι δηλ. ταπεινοτέρων καὶ κατωτέρων ἀτομικο-ωφελιμιστικῶν τοιούτων. Παρὰ ταῦτα ὅμως αἱ θεωρίαι τῶν Ἐπικουρείων εὐρον πάντοτε, ἀκόμη καὶ μέχρι τῶν ἰδικῶν μας χρόνων, πολλοὺς καὶ θερμοὺς ὁπαδοὺς.

Νέαν ἔλως ἀντίληψιν εἰσάγει ὁ χριστιανισμὸς. Κατ' αὐτὸν ἀπαραίτητος ὅρος διὰ τὴν ζωὴν καὶ διὰ τὴν

εὐτυχίαν τοῦ ἀτόμου εἶναι ἢ κοινωνία αὐτοῦ μετὰ τῶν ὁμοίων του καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ περιέχοντος καὶ περιβάλλοντος ἕλην τὴν ζῶσαν καὶ ἄψυχον φύσιν. Ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δευτερογενὲς φαινόμενον. Ἡ ἔνωσις τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὑπῆρξεν ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν. Ὡσαύτως ἢ ἔνωσις αὕτη εἶναι ἀναγκαῖον καὶ μόνιμον συστατικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ οἰαδήποτε ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἐκτὸς καὶ μακρὰν τῆς ἐνότητος ταύτης. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης τείνει νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς κατανόησιν καὶ συναίσθησιν τῆς παγκοσμίου ταύτης ἐνότητος: «*Τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ᾧσιν ἘΝ, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμέν. ΕΓΩ ἘΝ ΑΥΤΟΙΣ ΚΑΙ ΣΥ ἘΝ ΕΜΟΙ, ἵνα ᾧσι τετελειωμένοι εἰς ἓν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σὺ μὲ ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτούς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας*¹⁾».

Ἔρχονται κατόπιν οἱ χρόνοι τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας. Ἡ Ῥώμη διεμόρφωσεν ἰσχυρὰν Πολιτείαν. Ἐκαλλιέργησε γλῶσσαν, θαυμαζομένην διὰ τὴν σημασιολογικὴν ἀκρίβειαν καὶ διὰ τὴν κανονικότητα τῆς πλοκῆς αὐτῆς. Ἀνέπτυξε διοικητικὸν σύστημα, πρὸς ἐρρῶθμισεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὴν κοινὴν ζωὴν τῶν κρατῶν τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ ἡ Ῥώμη δὲν

¹⁾ Ἰωάννου, ιζ'., 22, 23.

ἐφιλοσόφησεν. Δὲν ἠσχολήθη δηλ. εἰδικῶς περὶ τὰ κοσμοθεωρητικὰ προβλήματα.

Μολονότι ἔμως ἡ Ῥώμη δὲν ἠσχολήθη εἰδικῶς περὶ φιλοσοφικὰ προβλήματα, ἐν τούτοις ἀνεπτύχθη εἰς αὐτὴν ἓνα κοινωνικὸν προϊόν, μέσα εἰς τὸ ὅποσον εἶναι κατατεθειμέναι αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου περὶ τοῦ ἀτόμου. Τὸ κοινωνικὸν αὐτὸ προϊόν εἶναι τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον. Τοῦτο διακρίνεται διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν, ὡς καὶ διὰ τὴν αὐστηρὰν λογικὴν αὐτοῦ. Ὡς τοιοῦτον ἀπέμεινε σχολὴ καὶ ὑπόδειγμα μέχρι σήμερον.

Τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον στηρίζεται ἐπὶ ἀτομιστικῆς βάσεως. Εἶναι κυρίως ἀτομικὸν δίκαιον. Ῥυθμίζει τὰς δικονομικὰς σχέσεις κατὰ τὰς μεταξὺ τῶν ἀτόμων συναλλαγὰς. Ἡ ἐξέτασις τῶν σχέσεων τούτων ἀποτελεῖ τὸ ὅλον περιεχόμενον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Αἱ σχέσεις τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον αὐτῶν, πρὸς τὴν Κοινωνίαν, ὡς καὶ αἱ σχέσεις τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν Πολιτείαν οὐδαμῶς ἐξετάζονται εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον. Ὡσαύτως καὶ ἡ ἄλλη Λατινικὴ φιλολογία δὲν περιέχει καμμίαν νέαν ιδέαν περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου ἐν σχέσει πρὸς τὴν Κοινωνίαν καὶ τὴν Πολιτείαν. Αἱ θεωρητικαὶ συζητήσεις τοῦ Κικέρωνος (disputationes Tusculanae) εἶναι μία ὑπεράσπισις ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος τῆς κρατούσης τάξεως· εἶναι ἓνας ἀγὼν αὐτοῦ κατὰ τῆς ἀναρχίας.

Ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας *Αὐγουστίνος* (354—430 ν. ἡ.) ἐξέθεσε τὰ διδάγματα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας

περὶ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον τοῦ «de civitate dei».

Αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου τούτου, λέγει, εἶναι γεμάται ἀπὸ βίαν καὶ ἀπὸ κακίαν. Αὐταὶ εἶναι ἔργον τῆς ἀμαρτίας. Ἀπέναντι αὐτῶν ἔχομεν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἢ ἄλλως τὴν θεῖαν Πολιτείαν, ἢ ἄλλως τὴν μίαν ἀγίαν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔλοι οἱ δίκαιοι ἄνθρωποι, ὡς τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους, θὰ διάγουν μίαν ζωὴν αἰωνίαν καὶ γεμάτην ἀπὸ εἰρήνης καὶ ἀπὸ ἀγάπης. Ἐκεῖ ἡ ζωὴ αὐτῶν θὰ εἶναι οὐχὶ σαρκική, ἀλλὰ πνευματική. Πρὸς ἀπόκτησιν ὅμως τῆς οὐρανίας ζωῆς χρειάζεται μακρὰ προπαρασκευὴ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τὴν προπαρασκευὴν ταύτην πρέπει νὰ διατεθῆ ὀλόκληρος ἡ ἐπίγειος ζωὴ αὐτῶν. Ὀλόκληρον τὸ ἔργον τῆς προπαρασκευῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν οὐρανίαν ζωὴν ἀναλαμβάνει ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία μὲ τὸν Πάπαν ἐπὶ κεφαλῆς. Πρὸς τοῦτο αὕτη παίρνει εἰς τὰς χεῖράς της ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἐπιγείου ζωῆς. Αὕτη προσπαθεῖ νὰ προστατεύσῃ ὅλα τὰ μέλη της ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν. Αὕτη μοχθεῖ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὰ εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν. Ἀπέναντι τούτου ὅμως ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ζητεῖ ἀπὸ τὰ μέλη της τελείαν ὑπακοὴν εἰς τὰς ἀρχάς της, τελείαν ὑποταγὴν εἰς τὰ δόγματα αὐτῆς. Ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀποκλείει βῆθως ἀπὸ τὰ μέλη της κάθε ἀτομικὴν ἐξέτασιν τῶν ἀρχῶν καὶ δογμάτων της καὶ ἀπαγορεύει αὐστηρῶς εἰς αὐτὰ κάθε ἀτομικὴν πεποίθησιν.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τοὺς χρόνους τῆς θρησκευτικῆς

μεταρρυθμίσεως τῆς Δύσεως· εἰς τοὺς χρόνους δηλ. τῆς μεγάλης κινήσεως τῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠμπόρεσαν νὰ καταστείλουν οὔτε αἱ πρῶται αὐστηραὶ ἐνέργειαι τοῦ Πάπα, οὔτε αἱ μετέπειτα γενόμεναι ὑποχωρήσεις αὐτοῦ.

Τὴν ἐξέγερσιν ταύτην προεκάλεσαν αἱ καταχρήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Πάπα. Κυρίως ὅμως τὴν ἐξέγερσιν ταύτην προεκάλεσε ἡ τάσις πολλῶν διανοουμένων τῆς Δύσεως πρὸς ἀτομικὴν εὐσέβειαν· ἡ ἐσωτερικὴ δηλ. ἀνάγκη αὐτῶν πρὸς εὐσέβειαν, στηριζομένην ἐπάνω εἰς ἐλευθέραν ἐξέτασιν ἀπὸ κάθε ἀνθρώπου τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐξ αὐτῆς ἀτομικῶν πεποιθήσεων. Ὁ Λούθηρος θέλει τὸν Χριστὸν ζῶντα ἐν ἑαυτῷ. Ὁ Λούθηρος ζητεῖ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ζωντανήν, ἐσωτερικὴν, ἀτομικὴν πίστιν αὐτοῦ. Οὕτω ὁ Προτεσταντισμὸς στηρίζει τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀτομικῶν πεποιθήσεων,

Ὁ Th. Hobbes († 1679 ν. ἡ.) εἶναι ρίζοσπάστης ἀτομικιστῆς. Κατὰ τὸν Η. ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὄν ἀκωνώνητον. Τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ κατανοήσῃ τις σαφῶς, ἂν παρατηρήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς ἄλλους. Εἰς αὐτὰς κάθε ἀνθρώπος ζητεῖ τὴν ἰδικήν του, τὴν ἀτομικὴν του ὠφέλειαν. Κάθε ἀνθρώπος εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν ὁμοίων του ζητεῖ κατὰ τὸν Η. νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου του, ἢ νὰ ὑπερβάλῃ κατὰ τινὰ τρόπον τοὺς ἄλλους. Εἰς τὴν τοιαύτην δὲ προσπάθειάν του εὐκόλως

καταπατεῖ τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων καὶ βλάπτει αὐτούς.

Κατὰ τὸν Η. ἡ τοιαύτη προσήλωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἰδίαν, εἰς τὴν *ἀτομικὴν* ὠφέλειαν εἶναι ὅλως φυσική. Κάθε ἄνθρωπος δηλ. ἔχει ἐκ φύσεως τὴν ὁρμὴν πρὸς ἀπόκτησιν ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Ἡ ὁρμὴ αὐτὴ ἀποτελεῖ *φυσικὸν δικαίωμα* αὐτοῦ. Ἀλλὰ κάθε ἄτομον κατὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰ φυσικὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων ἀτόμων. Διὰ τοῦτο φυσικὴ κατάστασις τῶν ἀνθρώπων εἶναι πόλεμος πάντων κατὰ πάντων.

Ἡ κατάστασις αὕτη θὰ ἔφερον, κατ' ἀνάγκην, τὴν καταστροφὴν ὅλων. Ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἠνάγκασε τοὺς ἀνθρώπους νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ μερικὰ φυσικὰ δικαιώματά των, νὰ συνενωθοῦν εἰς κοινῶν καὶ νὰ ἀναθέσουν τὴν διοίκησιν αὐτῆς εἰς ἓναν ἢ περισσοτέρους ἄρχοντας. Ἀπὸ τὴν ἀνάθεσιν αὐτὴν ἐσχηματίσθη ἡ Πολιτεία.

Κατὰ ταῦτα ἡ Πολιτεία προήλθεν ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τῆς αὐτοσυντηρήσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἐσχηματίσθη κατ' ἐλευθέραν συμφωνίαν αὐτῶν. Καὶ εἶναι ὁ ἐντολοδόχος τῆς κοινῆς θελήσεως ὅλων. Ἀπέναντι ταύτης ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουν τυφλὴν ὑποταγὴν. Οὕτω ὁ Hobbes παρουσιάζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ὁ πρῶτος μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην εἰσηγητὴς τῶν λίαν διαδεδομένων σήμερον θεωριῶν περὶ φυσικῶν δικαιωμάτων *χωριστὰ* διὰ κάθε *ἄτομον*, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς ὑπεραπιστῆς τῆς

ἀκράτου ἀπολυταρχίας, πού ἐπεκράτει εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν ΙΖ', καὶ ΙΗ', αἰῶνα.

Τὰς ἰδέας τοῦ Hobbes περὶ τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸν *J. Locke* (1632—1704). Καὶ ὁ *L.* δέχεται, ὅτι κάθε ἄτομον ἔχει ἐκ φύσεως θεμελιώδη τινὰ δικαιώματα. Αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ κανεὶς ἀπὸ αὐτό. Ἄλλ' ὁ *L.* μᾶς λέγει καὶ κάτι ἐπὶ πλέον. Μᾶς λέγει, ποῖα εἶναι τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου. Κατὰ τὸν *L.* ταῦτα εἶναι: πρῶτον, ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, καὶ ἔπειτα τὸ δικαίωμα πρὸς ἀπόκτησιν ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

Ἡ Πολιτεία κατὰ τὸν *L.* εἶναι ἓνας ὀργανισμὸς, πού ἔργον ἔχει νὰ προστατεύῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ εἰς κάθε ἄτομον αὐτὰ τὰ δύο φυσικὰ του δικαιώματα.

Τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου ἀναγράφονται σαφῶς καὶ λεπτομερῶς εἰς τὸν καταστατικὸν χάρτην τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Ἀπὸ τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας τὰ παρέλαβε βραδύτερον ἡ Γαλλικὴ Δημοκρατία.

Οὕτω τὸ 1ον ἄρθρον τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Πενσυλβανίας (28 Μαρτίου 1776) ἐρίζει ταῦτα:

«Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐγεννήθησαν καθ' ὅμοιον τρόπον ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι. Ἔχουν ὠρισμένα φυσικὰ, καθ' ἑαυτὰ ἰσχύοντα καὶ ἀναλλοίωτα δικαιώματα. Εἰς ταῦτα καταλέγονται μεταξὺ ἄλλων τὸ

» δικαίωμα τῆς ζωῆς, τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ
 » δικαίωμα τῆς ἀποκτήσεως περιουσίας, τὸ δικαίωμα
 » τῆς κατοχῆς καὶ διαφυλάξεως ταύτης, κ. τ. τ.».

Τὸ 2ον ἄρθρον λέγει :

«Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν φυσικὸν καὶ ἀναφαίρετον
 » δικαίωμα νὰ λατρεύουν τὸν Παντοδύναμον Θεὸν
 » κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς συνειδήσεώς των καὶ τῶν
 » γνώσεών των».

Περαιτέρω ὀρίζεται, ὅτι :

«Οὐδεὶς πρέπει νὰ ἐνοχλῆται εἰς τὰ πολιτικά του δι-
 » καιώματα ἕνεκά τοῦ δόγματός του».

Ἀκόμη κατωτέρω ὀρίζεται, ὅτι :

«Ὅλη ἡ δύναμις τῆς Πολιτείας στηρίζεται ἐπὶ τοῦ
 » λαοῦ, κ. τ. λ. κ. τ. λ.».

Ἀνάλογα περιέχει καὶ ὁ καταστατικὸς χάρτης τῆς
 Μασσαχουσέτης, τῆς Βιργινίας καὶ τῶν ἄλλων Πολι-
 τειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς.

Εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου
 ἐκηρύχθησαν ὑπὸ τοῦ J. J. Rousseau., ὁ R. ἐξέδωκε
 κατὰ τὸ 1762 τὸ γνωστὸν ἔργον του «le contrat so-
 cial». Εἰς αὐτὸ ἐκθέτει τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ἰδρύ-
 σεως τῆς Πολιτείας καὶ τὰς ἀντιλήψεις του περὶ τῶν
 ἀτόμων αὐτῆς.

Καὶ κατὰ τὸν R. οἱ ἄνθρωποι κατ' ἀρχὰς ἔζων

διεσκορπισμένοι, μεμονωμένως· έπερνοῦσαν *άτομικήν* ζώην. Ἄλλὰ διάφοροι κίνδυνοι καὶ ἡ ὀρμή τῆς αὐτοσυντηρησίας ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀφήσουν τὴν *άτομικήν* ζώην. *Συνεφώνησαν* τότε νὰ ἑνωθοῦν εἰς Πολιτείαν. Κατὰ τὴν ἑνωσιν αὐτὴν τὸ ἄτομον ἀποβάλλει μέρος τῶν δικαιωμάτων του. Ταῦτα μεταβιβάζονται εἰς τὴν Πολιτείαν. Αὕτη ἀποβαίνει φορεὺς δυνάμεως, ποὺ παρεχωρήθη εἰς αὐτὴν ἀπὸ τὰ ἄτομα. Ἡ δύναμις αὐτῆ τῆς Πολιτείας δὲν ἤμπορεῖ πλέον καὶ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἀφαιρεθῆ ἀπὸ αὐτήν. Ἄλλὰ καὶ τὰ ἄτομα δὲν ἀποβάλλουν ὅλα τὰ δικαιώματά των μέσα εἰς τὴν Πολιτείαν. Διατηροῦν μερικὰ ἀπὸ αὐτά, ὅπως λόγου χάριν τὸ δικαίωμα τῆς *άτομικῆς* ἐλευθερίας των κ. τ. τ.

Κατὰ ταῦτα ὁ R. θεωρεῖ ὡς μόνην νόμιμον βάσιν τῆς Πολιτείας τὸ μεταξὺ τῶν ἀτόμων συναφθὲν κοινωνικὸν συμβόλαιον. Παράγει δηλ. τὴν Πολιτείαν ἐκ τῆς *ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν ἀτόμων*, ποὺ ἔξω προτῆτερα εἰς διεσπασμένην προπολιτειακὴν κατάστασιν. Καὶ ἐκτὸς τούτου καὶ μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς Πολιτείας τὰ ἄτομα διατηροῦν τὴν *άτομικήν ἐλευθερίαν* των. Οὕτω καὶ ἡ Πολιτεία τοῦ R. φέρει καθαρὸν *άτομιστικὸν* χαρακτήρα.

* * *

Τὰς γνώμας ταύτας τοῦ Rousseau, ὡς καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ Ἑγγλῶν φιλοσόφων περὶ τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου καὶ περὶ τῆς *άτομικῆς* ἐλευθερίας αὐτοῦ παρέλαβον οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασεως, εὐθύς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, (ἔθν. συνέλευσις 26^η Οκτωβρίου 1789) καὶ ἀνέγραψεν ἔπειτα αὐτάς εἰς τὸν

καταστατικὸν χάρτην τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας (3 Σεπτεμβρίου 1791).

* * *

Αἱ ἰδέαι περὶ τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου μετεφέρθησαν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ Christian Wolff (1679—1754) εἰς ἓνα μεγάλο ὀκτάτομον ἔργον αὐτοῦ ἀναγνωρίζει εἰς τὸ ἄτομον φυσικὰ δικαιώματα καὶ διακρίνει αὐτὰ εἰς ἔμφυτα καὶ ἐπίκτητα. Κανένας πολιτικὸς δὲν ἤμπορεῖ καὶ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἀφαιρέσῃ τὰ ἔμφυτα δικαιώματα τοῦ ἀτόμου.

* * *

Ἦστερα ἔμωσ ἀπὸ ἓναν περίπου αἰῶνα ἀναφαίνονται εἰς τὴν Γερμανίαν πρῶτην τὰ σπέρματα μιᾶς νέας κατευθύνσεως. Ὁ μέγας καὶ λίαν γνωστὸς Γερμανὸς ποιητῆς καὶ φιλόσοφος Johann Gottfried Herder (1744—1803) τονίζει ἐπανειλημμένως, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους ἐκτὸς τοῦ ἀτόμου εὐρισκομένους παράγοντας.

Κανένα ἄτομον, λέγει ὁ Herder, δὲν ἀνεπτύχθη ποτὲ μόνον, δι' ἑαυτοῦ. Ἐπὶ τὸ ἀναπτυσσόμενον ἄτομον ἐπιδρῶν τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ κοινωνία μὲ τὴν γλῶσσάν των καὶ μὲ τὰς ἄλλας βοήθειας αὐτῶν, ὀλόκληρος ἡ παράδοσις, καὶ τέλος ἡ ἀγωγή. Μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν παραγόντων τούτων ἀναπτύσσονται τὰ φυσικά, σωματικά καὶ πνευματικά, χαρίσματα τοῦ ἀτόμου. Ὅταν ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν φθάσῃ εἰς ἱκανὸν βαθμὸν, τότε τὸ ἄτομον αἰσθάνεται ἐσωτε-

ρικήν ἄρμονίαν καὶ ἱκανοποίησιν. Τότε τὸ ἄτομον αἰσθάνεται ἑαυτὸ ἀνυψωθὲν εἰς ἀληθινὸν ἀνθρωπισμόν. Τότε ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ὄντως ἄνθρωπος.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τοῦ ἀνθρωπισμοῦ (*Humanität*) βαίνει ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἂν ἓνας ἄνθρωπος ἔλεγε, ὅτι δὲν παιδαγωγεῖται τὸ ἄτομον, ἀλλὰ τὸ γένος ὁλόκληρον, ὁ τοιοῦτος κατὰ τὸν Η. θὰ ἔλεγεν ἀκατανόητα πράγματα. Διότι τὸ γένος εἶναι ἀφηρημένη ἔννοια. Τὸ γένος ὑπάρχει μόνον εἰς τὰ ἄτομα.

Ἔτσι πρῶτος ὁ Herder ἐκήρυξεν τὸ σπουδαῖον τοῦτο: ὅτι τὸ ἄτομον ἐξαρτᾶται ἀπὸ διαφόρους παράγοντας, ποὺ εὐρίσκονται ἔξω ἀπὸ αὐτό. Ἐκτός ἀπὸ αὐτὸ ὁ Herder ἐδίδασκεν καὶ τὸ ἐξῆς οὐσιῶδες, ὅτι ἡ ἐξάρτησις αὐτὴ εἶναι ὄρος ἀπαραίτητος διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου. Ἐν τούτοις αἱ θεωρίαι τοῦ Herder παρὰ τὴν μεγάλην σπουδαιότητα αὐτῶν παρουσιάζουν φανερὰ καὶ τὰς ἀτελείας ταύτας: πρῶτα, ποὺ δὲν ἐρευνᾶται εἰς αὐτὰς ἐγγύτερον καὶ λεπτομερέστερα ἢ ἐν λόγῳ ἐξάρτησις τοῦ ἀτόμου· καὶ ἔπειτα, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἡ ἐξάρτησις αὐτὴ ἀνακηρύσσεται ὡς ἀπαραίτητος ὄρος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου, εἰς ἄλλο μέρος ὁ Η. παρουσιάζει αὐτὴν οὐχὶ ὡς ἐσωτερικὸν συστατικόν, ὡς ὀργανικὸν στοιχείον τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς μέσον πρὸς διάπλασιν τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ.

Σπουδαιστάτην βοήθειαν πρὸς ὀρθὴν μελέτην τῶν

κοινωνικῶν προβλημάτων ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς ὁ μέγας φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Immanuel Kant (1724—1804). Ὁ Kant ἐξέδωκε κατὰ τὸ 1784 ἔργον μικρὸν μὲν, ἀλλὰ βαθυστόχαστον, ὑπὸ τὸν τίτλον : «*Ἰδέαι πρὸς μίαν γενικὴν ἱστορίαν μὲ κοσμοπολιτικὸν πνεῦμα*».

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Κ. εὕρισκει, ὅτι ἡ διαγωγὴ τῶν ἀνθρώπων ἐμποιεῖ εἰς τὸν σκεπτόμενον παρατηρητὴν λυπηρὰν ἐντύπωσιν : «*καταλαμβάνεται τις ἀπὸ λύπης, ὅταν ἐξετάζη εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνθρώπων. Παρὰλλήλως πρὸς τὴν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τὰς μερικότητας ἀπαντωμένην σοφίαν, εἰς τὸ τέλος εὐδοσκομεν τὸ ὅλον συνυφασμένον ἀπὸ μωρίας, ἀπὸ παιδικῆν ματαιοδοξίαν, πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ παιδικῆν κακίαν καὶ μανίαν πρὸς καταστροφὴν*».

Ὁ Κ. ζητεῖ νὰ εὔρη καὶ νὰ μᾶς δώσῃ ἓνα ὀδηγητικὸν νῆμα, διὰ νὰ ἡμπορέσωμεν μὲ αὐτὸ νὰ περιέλθωμεν ἀσφαλῶς τοὺς ἀπειραρίθμους σταθμοὺς καὶ τὰς ποικιλωτάτας φάσεις μιᾶς τοιαύτης ἱστορίας. Τὸ νῆμα τοῦτο περιέχεται μέσα εἰς τὰς ἐξῆς σκέψεις αὐτοῦ :

Μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν, λέγει ὁ Κ., βλέπομεν καθαρὰ, πῶς ἀνεπτύχθησαν τὰ γνωρίσματα, πού ξεχωρίζουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἄλλην φύσιν, ἤτοι τὰ χαρίσματα αὐτοῦ. Τὰ χαρίσματα αὐτὰ εἶναι δύο εἰδῶν :

ἅφ' ἑνὸς μὲν ὀρμαὶ πρὸς ἐπικοινωνίαν μὲ ἄλλους ἀνθρώπους, ἤτοι τάσις πρὸς **κοινωνικότητα**

καὶ

ἀφ' ἑτέρου ἐγωϊστικάι κλίσεις τοῦ ἀνθρώπου, ἦτοσ βροπή πρὸς ἀτομισμὸν.

Αἱ δύο αὐταὶ τάσεις ὑπάρχουν ἐκ φύσεως μέσα εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου. Ἄλλ' ἢ ἀνάπτυξις αὐτῶν κατέστη δυνατὴ μόνον μέσα εἰς τὴν **κοινωνίαν**. Ἐὰν θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ περιλάβῃ τὰς δύο αὐτάς τάσεις ὑπὸ ἓνα ὄνομα, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶπῃ τὸ ὀξύμωρον τοῦτο: ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκ φύσεως γεμάτη ἀπὸ **ἀκοινωνήτον ἀλτρουϊσμόν**, ἢ ἄλλως, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πλήρης ἐκ φύσεως ἀπὸ **ἀτομίζουσας κοινωνικότητα**.

Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν τάσεων ὑπάρχει πάλιν ἐκ φύσεως διαρκὴς πόλεμος, διαρκὴς **ἀνταγωνισμός**. Ἡ πρώτη τείνει νὰ ἐνώσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἓνα ἠθικὸν καὶ δίκαιον σύνολον. Ἡ δευτέρα ἀπειλεῖ διαρκῶς νὰ ἀποσυνθέσῃ τοῦτο.

Κατ' ἀρχὰς ἐπικρατοῦν αἱ ἀτομιστικάι τάσεις. Ἡ ἐπικράτησις αὐτῶν συνοδεύεται μὲ ἀδικήματα καὶ μὲ κοινωνικοὺς σπαραγμοὺς. Εἰς ὅσας κοινωνίας συνέβη αὐτὴ ἢ ἐπικράτησις, αἱ κοινωνίαι αὐταὶ ὠδηγήθησαν πρὸς τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν διάλυσιν. Εἰς τὴν ἱστορίαν ὑπάρχουν πολλὰ παραδείγματα τοιοῦτων κοινωνιῶν μὲ ἀποτέλεσμα τὸν ἐξαφανισμόν αὐτῶν.

Εἰς ἄλλας ὅμως κοινωνίας γεννᾶται κατὰ τῶν ἀτομιστικῶν τάσεων ἰσχυρὰ ἀντίδρασις. Σχηματίζεται τότε **«Πολιτεία τῆς βίας»**, πού ζητεῖ μὲ ἐξωτερικοὺς νόμους νὰ θέσῃ φραγμοὺς καὶ ὄρια εἰς τὸν ἀφηγιάζοντα

ἀτομισμὸν, πρὸς πρόληψιν τοῦ συνολικοῦ ἐξαφανισμοῦ.

Ἡ κοινωνία ὅμως δὲν πρέπει νὰ μείνῃ εἰς τὴν βαθμίδα ταύτην. Ἰελικὸς σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ ἀνέλθῃ αὕτη εἰς ἄλλην ὑψηλοτέραν βαθμίδα. Εἰς τὴν βαθμίδα αὐτὴν τὰ ἄτομα τῆς κοινωνίας δὲν θὰ ἔχουν ἀνάγκην ἐξωτερικῆς βίας. Εἰς τὴν βαθμίδα αὐτὴν τὰ ἄτομα τῆς κοινωνίας θὰ εἶναι ἐσωτερικῶς ἐλεύθερα, θὰ ἠμποροῦν μόνον τῶν νὰ καταστέλλουν ὅλας τὰς ἀτομιστικὰς τάσεις καὶ θὰ ἠμποροῦν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ νοῦ νὰ τηροῦν διαγωγὴν ἐντελῶς ἠθικὴν καὶ ἐντελῶς δικαίαν πρὸς κάθε ἄνθρωπον, ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν.

Εἰσερχόμεθα πλέον εἰς τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Εὐθύς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ συναντῶμεν τὸν πρῶτον καὶ τὸν κατ' ἐξοχὴν ἰδρυτὴν τῆς συστηματικῆς κοινωνιολογίας. Εἶναι ὁ Γάλλος φιλόσοφος *Auguste Comte* (1798—1857). Οὗτος εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς θετικῆς λεγομένης φιλοσοφίας. Ἦτοι τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης, ποὺ εἶναι ἀπηλλαγμένη μεταφυσικῶν θεωριῶν. Ὁ *C.* δηλ. θέλει τὴν φιλοσοφίαν νὰ στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν παρατήρησιν αὐτὴν νὰ ζητῇ νὰ ἀνεύρῃ τοὺς ἐμπειρικοὺς νόμους, ποὺ διέπουν τὴν ὄλην, ζῶσαν καὶ ἄψυχον, φύσιν.

Κατὰ τὸν *C.* ἡ κοινωνία δὲν εἶναι μόνον ὁμοία μὲ ἓναν ὀργανισμὸν, ἀλλ' εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἓνας ζωντανὸς ὀργανισμὸς. Ὡς τοιαύτη ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖον ὅλον. Μόνον μέσα εἰς αὐτὴν καθίσταται δυνατὴ ἡ ζωὴ

τῶν ἀτόμων. Τὰ ἄτομα δὲν ἠμποροῦν νὰ διάγουν ζωὴν καθ' ἑαυτά. Ταῦτα ἐξαρτῶνται ἁμοιβαίως ἀπ' ἀλλήλων· συνδέονται στενῶς μεταξύ των· καὶ ὅλα μαζί ἀποτελοῦν ἓνα ἀδιαίρετον σύνολον, τὴν κοινωνίαν.

Μετὰ τὸν Γάλλον τοῦτον φιλόσοφον ἔρχεται ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος *Herbert Spencer* (1820—1903). Ὁ *S.* ἐξέδωκε κατὰ τὰ τέλη τῆς *ΙΘ'*. ἑκατονταετηρίδος τὸ μεγάλο φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα εἰς 11 ὀγκώδεις τόμους. Ἡ μεγάλη ἀρχὴ τοῦ συστήματος αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξελέξεως τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ ἐμφανίζεται ὡς διαρκῆς μεταβολὴ τοῦ ὁμοειδοῦς εἰς ἀνομοειδές. Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ τελεῖται καὶ γενικῶς εἰς τὸ σύμπαν ὁλόκληρον, καὶ μερικώτερον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, πὺ εἶναι μέρος αὐτοῦ.

Οὕτω π. χ. ἀπὸ τὴν ἀρχέγονον, πανταχοῦ ἐξηπλωμένην, ἄμορφον, ἀραιὰν καὶ ἀεριώδη μάζαν τῶν νεφελοειδῶν προῆλθον διὰ συμπυκνώσεως τὰ διαφορετικὰ ἀπὸ αὐτὴν συστήματα ἀστέρων, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ τὸ ἰδικόν μας πλανητικὸν σύστημα.

Περαιτέρω, ἀπὸ τὴν ἀρχικῶς ὁμοιόμορφον κατάστασιν τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος προῆλθον οἱ ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι πλανῆται, μεταξύ τῶν ὁποίων ἓνας εἶναι καὶ ἡ γῆ.

Ἐπειτα, ἀπὸ τὴν ἀρχικῶς ὁμοιόμορφον μάζαν τῆς γῆς προῆλθεν ἡ διάκρισις τῶν ὄντων εἰς ἀνόργανα καὶ ὁμοειδῆ ὀργανικά. Καὶ ἀκόμη βραδύτερον, ἀπὸ μέσα

ἀπὸ ὅλα τὰ ὁμοειδῆ ὀργανικὰ ὄντα, προῆλθε διὰ τῆς ἐξελέξεως, ἢ ἀνομοειδῆς μὲν πρὸς τὰ ἄλλα, ὁμοειδῆς δὲ πρὸς ἑαυτὴν ἀνθρωπίνῃ κοινῶνίᾳ.

Ὡσαύτως εἰς τὴν ὁμοειδῆ ἀνθρωπίνῃν κοινῶνίαν ἡ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἔφερε τὴν διάκρισιν τῶν συμφερόντων καὶ τὸν σχηματισμὸν διαφόρων τάξεων, μὲ τὸν ἰδιαιτέρον χαρακτήρα ἐκάστης. Καὶ τέλος ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς ὁμοειδεῖς χαρακτήρας ἐκάστης τάξεως προῆλθεν ἡ ἐμφάνισις τῶν αὐτοτελῶν ἀτόμων, ἢ γένεσις τῶν *προσωπικοτήτων*.

Ἄλλὰ παραλλήλως πρὸς τὴν προϋούσαν διάκρισιν τοῦ σύμπαντος ἀπὸ τῶν ὁμοειδῶν ὄντων εἰς ἀνομοειδῆ τοιαῦτα ὑπάρχει πάντοτε κατ' ἀνάγκην μεταξὺ τῶν σχηματιζομένων ἀνομοειδῶν ὄντων στενός, ἀναπόφευκτος καὶ ἀδιάλυτος δεσμός, πού συνέχει σφιχτὰ τὰ διακριθέντα ὄντα εἰς ἓνα σταθερὸν σύνολον, εἰς τὸ μέγαλο καὶ ἐνιαῖον σύμπαν.

Καὶ ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὸ σύμπαν ὀλόκληρον, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνῃν κοινῶνίαν. Παρ' ὅλην δηλ. τὴν διάκρισιν καὶ αὐτῆς εἰς χωριστὰ ἄτομα, εἰς αὐτοτελεῖς προσωπικότητας, πάλιν τὰ ἄτομα αὐτῆς δὲν ἔχουν καμμίαν αὐθυπόστατον θέσιν. Μόνον εἰς τὴν ἔνωσιν τοῦ ἀτόμου μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἄτομα, μόνον μέσα εἰς τὸ σύνολον αὐτῶν, δηλ. εἰς τὴν κοινῶνίαν, καθίσταται δυνατὴ ἡ ὑπαρξίς κάθε ἀτόμου. Ἡ εὐτυχία ἐκάστου ἀτόμου εἶναι δυνατὴ μόνον μέσα εἰς τὴν κοινῶνίαν. Καὶ ἀντιστρόφως, ὕψιστος σκοπὸς τῆς κοινῶνίας εἶναι ἡ εὐτυχία ὅλων τῶν ἀτόμων αὐτῆς.

Ἔτσι ὁ S. παρουσιάζεται ὡς ἀντίθετος πρὸς ἄλλους τοὺς προηγουμένους κοινωνιολόγους· καὶ πρὸς ἐκείνους δηλ., ποὺ παρεδέχοντο, ὅτι ἡ κοινωνία προῆλθεν ἀπὸ αὐτοτελῆ ἄτομα κατόπιν συμφωνίας μεταξὺ των· καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ποὺ παρασιωποῦν τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν πραγματικότητα αὐτοτελῶν προσωπικοτήτων μὲ ἰδίαν συνείδησιν. Ἀντιθέτως πρὸς τοῦτους ὁ S. κηρύττει, ὅτι τὰ αὐτοτελῆ ἄτομα προῆλθον ἀπὸ τὴν ὁμοιόμορφον κοινωνίαν καὶ συγχρόνως διδάσκει, ὅτι κάθε ἄτομον, παρ' ὄλην τὴν ἀπόκτησιν ἰδίας συνειδήσεως, διατελεῖ κατ' ἀνάγκην στενωῶς καὶ ἀναποφεύκτως ἐξηρητημένον ἀπὸ τὸ ὄλον κέντρον, ἀπὸ τὴν ὄλην κοινωνίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθεν.

Αἱ ἀνωτέρω βαθυστόχαστοι βιολογικαὶ θεωρίαι τοῦ Spencer περὶ τῆς γενέσεως τῶν αὐτοτελῶν ἀτόμων ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ἀρχικῶς ὁμοιόμορφον κοινωνίαν ἀπετέλεσαν μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀτομιστικὰς θεωρίας, ποὺ ἐκράτουν μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ. Ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ ἔδωκε ζωηρὰν ἀφορμὴν καὶ ἰσχυρὰν ὤθησιν εἰς τὸ νὰ γίνουν νέαι ἔρευναι πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως αὐτῆς.

Ἀπὸ τοὺς νέους ἐρευνητὰς ἄλλοι μὲν ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὰς κοινωνίας μερικῶν λαῶν, ποὺ ζοῦν ἀκόμη καὶ σήμερον μακρὰν ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ καὶ ἐντελῶς κατὰ φύσιν.

Τοιοῦτοι λαοὶ εὐρίσκονται μέσα εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀφρικῆς, εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀμερικὴν, εἰς τὴν Πολυνησίαν κ. ἄ. Οἱ ἐν λόγῳ ἐρευνηταὶ μελετοῦν τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν πρωτογόνων αὐτῶν λαῶν καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀνακαλύψουν ἀπὸ τὴν σημερινὴν σύνθεσιν καὶ κατάστασιν τῶν κοινωνιῶν αὐτῶν τὴν πρώτην μορφήν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐν γένει, τὴν ἀρχικὴν γένεσιν τῶν διαφόρων κοινωνικῶν φαινομένων καὶ τὴν πορείαν τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως αὐτῶν.

Ἄλλοι πάλιν ἐρευνηταὶ θεωροῦν, ὅτι τὰ κυριώτερα αἰτία, ποὺ ἐγέννησαν ἔλα τὰ φαινόμενα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἦτοι τὴν οἰκογένειαν, τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, τὸ δίκαιον κ. τ. τ. εἶναι ψυχολογικά. Ὁρμώμενοι δὲ οὗτοι ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν ἐπιδίδονται εἰς μακρὰς ἐρεῦνας πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἐν λόγῳ ψυχικῶν αἰτίων.

Ἔτσι προέκυψαν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν χρησίμων διὰ κάθε κοινωνιολογικὴν μελέτην βιβλίων, ποὺ περιέχουν περιηγήσεις εἰς τὰς χώρας πρωτογόνων λαῶν, περιγραφὰς ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοιούτων λαῶν, κ.τ.λ., κ.τ.λ., ὅποια εἶναι τὰ συγγράμματα τοῦ *Tylor*, *Stanley*, *Karl von den Steinen*, *Levy-Brühl* κ. ἄ., καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ πολύτιμα συγγράμματα τοῦ *Gabriel Tarde*, *Emile Durckheim*, καὶ ἄλλων, ποὺ τονίζουσι, ὅτι, διὰ νὰ κατανοηθῇ ἡ γένεσις τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, δὲν ἀρκοῦν αἱ περιγραφαὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν πρωτογόνων λαῶν· διὰ τὴν κατανόησιν τῶν φαινομένων τῆς κοινωνίας, παραλλήλως πρὸς τὴν μελέτην τῶν ἀνωτέρω ἠθογραφικῶν, χρειάζεται πρὸ

παντός πλήρης και βαθεία ψυχολογική ανάλυσις αὐτῶν.

Θὰ παραθέσωμεν ἐδῶ μὲ συντομίαν τὰ πορίσματα, εἰς τὰ ὅποια κατέληξαν αἱ ἔρευναι τῶν ἀνωτέρω μεγάλων κοινωνιολόγων τῶν τελευταίων χρόνων :

Κατ' αὐτοὺς ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἀπλή παράθεσις ἀτόμων. Οὐτε ἀπλῶς ἴση πρὸς μόνον τὸ ἄθροισμα κῦτῶν. Ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων εἶναι κᾶτι περισσότερον τούτου. Εἶναι μία εἰδική πραγματικότης, μὲ ξεχωριστὰς ιδιότητας, μὲ ἰδικόν της χαρακτῆρα, καὶ μὲ ἴδια, ἔλως νέα, προϊόντα.

Βεβαίως δὲν ἤμπορεῖ ποτε νὰ παραχθῆ κοινωνία χωρὶς τὴν ὑπαρξιν τῶν ἀτόμων. Ἄλλ' ὁ ἀπαραίτητος κῦτὸς ὅρος, μόνος, δὲν εἶναι ἀρκετὸς διὰ τὴν ζωὴν κῦτῶν. Τὰ ἄτομα εὐρίσκονται ἐκ φύσεως καὶ κατ' ἀνάγκην, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς των, εἰς στενὰς καὶ ἀναποφεύκτους σχέσεις πρὸς ἀλλήλα. Ἀκριβῶς δὲ χάρις εἰς αὐτὰς τὰς στενὰς καὶ ἀναποφεύκτους μεταξὺ τῶν ἀτόμων σχέσεις καθίσταται δυνατὴ ἡ ζωὴ ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. *Αὕτη ἡ συσχέεισις τῶν ἀτόμων ἀποτελεῖ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν.* Ἀπὸ τὰς σχέσεις αὐτὰς προέκυψαν ὅλα τὰ ὑλικά, προπαντὸς δὲ ὅλα τὰ πνευματικὰ προϊόντα, τὰ ὅποια ἡμεῖς σήμερον ἔχομεν. Τὰ προϊόντα αὐτὰ εἶναι πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ προϊόντα ἐκεῖνα, πού ἤμπορεῖ νὰ παραγάγῃ τὸ ἄτομον μεμονωμένον. Ἄν τὰ ἄτομα ἔζων χωρισμένα, ποτὲ δὲν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ παραγάγουν τὰ διαφορετικὰ, τὰ νέα προϊόντα, πού παρήχθησαν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτῶν.

Οὕτω π. χ. ἀπὸ τὰς στενάς φυσικὰς σχέσεις τῶν ἀτόμων μεταξύ των, ἀπὸ τὴν διαρκῆ ἀλληλεπίδρασιν αὐτῶν, παράγεται τὸ ὅλως νέον προϊόν, ἡ γλῶσσα. Τὸ προϊόν τοῦτο ποτε δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ παραχθῆ ἀπὸ μεμονωμένα άτομα. Ὡσαύτως ἀπὸ τὴν ἀλληλεπίδρασιν τῶν ἀτόμων παράγονται αἱ *θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις* καὶ τὰ *ἔθιμα τῆς λαοκρατίας*. Ἀπὸ τὴν ἀλληλεπίδρασιν τῶν ἀτόμων παράγεται ὡσαύτως τὸ δίκαιον καὶ τὰ ἄλλα *ἠθῆ* καὶ *ἔθιμα* τῶν λαῶν.

Ἡ γένεσις ὄλων τῶν πνευματικῶν τούτων προϊόντων, παραλλήλως καὶ πρὸς τὴν παραγωγὴν τῶν ὕλικῶν τοιοῦτων, ἐγένετο δυνατὴ μόνον διὰ τῆς συμβίωσης τῶν ἀτόμων, διὰ τῆς κοινωνίας αὐτῶν. Ἀκριδῶς δὲ ἡ γένεσις αὐτῶν φανερώνει, ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι καὶτι περισσότερον καὶ καὶτι διάφορον ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν ἄθροισμα τῶν μελῶν αὐτῆς. Τὰ προϊόντα αὐτὰ αποτελοῦν τὴν ἰδιορρυθμίαν τῆς κοινωνίας. Ἀπὸ αὐτὰ ἀποκτᾶ αὕτη ἓνα εἶδος αὐτοτελοῦς ὑπάρξεως, μίαν ξεχωριστήν, ἰδικήν τῆς ζωῆν.

Κανένας ἄνθρωπος δὲν θὰ ἤμπορέσῃ νὰ κατανοήσῃ τὴν γένεσιν τῶν πνευματικῶν αὐτῶν προϊόντων, ἂν ὀρμᾶται εἰς τὰς σκέψεις αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἄτομον. Ἐνῶ ἀντιθέτως, ἂν ὀρμηθῆ τις ἀπὸ τὴν συμβίωσιν τῶν ἀτόμων, ἀπὸ τὴν *κοινωνίαν* αὐτῶν, ἡ κατανόησις τῆς γενέσεως καὶ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῶν ἐν λόγῳ προϊόντων καθίσταται πολὺ εὐκολος.

Τὰ ἀνωτέρω πνευματικὰ προϊόντα προσάγονται ἀπαραιτήτως καὶ κατ' ἀνάγκην εἰς τὰ ἐκάστοτε γεννώ-
Κοινωνιολογικὴ Παιδαγωγικὴ.

μενα νέα μέλη τῆς κοινωνίας, εὐθύς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς των, σὰν καὶ φυσικόν, σὰν καὶ δεδομένον, σὰν καὶ σεβαστόν. Ἐπειτα τὰ προϊόντα ταῦτα ἐπιδρῶν μὲ καταπληκτικὴν δυνάμειν ἐπὶ τὰ νέα μέλη τῆς κοινωνίας. Εἰς τὰς πρώτας μάλιστα φάσεις τῆς ζωῆς αὐτῶν—εἰς πολλοὺς δὲ καὶ καθ' ὄλον τὸν βίον των—ἡ ψυχὴ τῶν ἀτόμων πληροῦται ὅλως ἐκ τῶν προϊόντων τούτων. Καὶ τέλος τὰ κοινωνικά προϊόντα ἐπιζοῦν τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων. Ἡ διάρκεια αὐτῶν εἶναι ἀπείρως μακρά. Ὡσαύτως ταῦτα παρουσιάζουν ἰσχυρὰν σταθερότητα. Μόνον ἀργὰ καὶ βαθμιαίως μεταβάλλονται.

Αὐτὰ εἶναι μὲ μεγάλῃν συντομίαν τὰ πορίσματα τῶν κοινωνιολογικῶν ἐρευνῶν τῶν τελευταίων χρόνων περὶ τῆς φύσεως τῆς κοινωνίας καὶ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου μέσα εἰς αὐτήν. Τὰ πορίσματα αὐτά, ὡς καὶ ἄλλαι παρόμοιοι ἐρευναι τοῦ *Brentano* κ. ἄ., ἐκλόνισαν ἰσχυρῶς τὰς θεωρίας «περὶ φυσικῶν δικαιοματίων τοῦ ἀτόμου» καὶ τὰς ἄλλας ἀτομιστικὰς θεωρίας τῶν προηγουμένων χρόνων.

* * *

Ἰσχυρὸν ἐπίσης κτύπημα κατὰ τῶν ἀτομιστικῶν θεωριῶν κατέφερε καὶ τὸ ἔργον τοῦ *Karl Marx* «τὸ κεφάλαιον» καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ προκληθεῖσα μεγάλη σοσιαλιστικὴ κίνησις τῶν χρόνων μας.

Ὁ *K. Marx* (1818—1883) εἰσάγει εἰς τὰς κοινωνιολογικὰς ἐπιστήμας μίαν νέαν θεωρίαν ἑρμηνείας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, τὴν *οἰκονομικὴν*. Κατόπιν μακρῶν ἐρευνῶν κατέληξεν οὗτος εἰς τὰ συμπεράσματα ταῦτα:

Ὅλαι αἱ δικονομικαὶ σχέσεις, ὅλαι αἱ ποικίλαι πολιτειακαὶ μορφαὶ καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, ποὺ παρουσιάζονται εἰς τὴν ἱστορίαν, ἢ ποὺ ὑπάρχουσιν σήμερον εἰς τοὺς διαφόρους λαούς, δὲν ἤμπορεῖ ποτε νὰ ἀνεπήδησαν τυχαίως, ἀφ' ἑαυτῶν. Οὐτε πάλιν ἤμπορεῖ ποτε νὰ παραδεχθῆ κανεὶς, ὅτι, ὅταν ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἔφθανέ ποτε εἰς μίαν βαθμίδα ἀναπτύξεως, συνήρχοντο τότε οἱ διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς, ἐσκέπτοντο καὶ ἔδιδον εἰς τὸ πολίτευμα καὶ τὰς δικονομικὰς τῶν σχέσεις μορφήν, ἀνάλογον πρὸς τὴν πνευματικὴν τῶν βαθμίδα· ὅταν ἔπειτα ἡ κοινωνία ἔφθανεν εἰς ἄλλην βαθμίδα, συνήρχοντο πάλιν οἱ διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς ταύτης, συνεσκέπτοντο καὶ ἔδιδον εἰς τὸ πολίτευμα καὶ τὰς δικονομικὰς σχέσεις νέαν μορφήν, ἀνάλογον πρὸς τὴν νέαν πνευματικὴν τῶν βαθμίδα κ. ὁ. κ. Τοιαῦται θεωροῦνται ἐνέχουσιν πολλὰς καὶ μεγίστας ἀντιφάσεις καὶ παραλογισμούς. Τοιαῦται ὑποθέσεις δὲν εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν πραγματικότητα. Τοιαῦται διδασκαλίαι εἶναι ἐσφαλμένα καὶ ἀπατηλὰ κατασκευάσματα νοησιαρχικῶν ἀντιλήψεων.

Κατὰ τὸν Μ. ἡ ἀληθινὴ σειρά τῶν κοινωνικῶν τούτων φαινομένων ἔχει οὕτω :

Πρῶτα-πρῶτα ὑπῆρξαν ἐκ φύσεως ὠρισμένοι οἰκονομικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν συμβιούντων ἀνθρώπων. Αἱ οἰκονομικαὶ αὐταὶ σχέσεις ὑπῆρξαν ἡ βᾶσις καὶ ἡ αἰτία ὅλων τῶν ἄλλων κοινωνικῶν φαινομένων. Βραδύτερον ἀπὸ τὰς οἰκονομικὰς σχέσεις ἀνεπτύχθησαν ἀνάλογοί τινες, συγκεχυμένοι καὶ ἀόριστοι, δικοноми-

καί σχέσεις καί μία ανάλογος πολιτειακή μορφή. Ἐπειτα αἱ ἀόριστοι δικονομικαί σχέσεις καί ἡ συγκεχυμένη πολιτειακή μορφή προσέλαβον κάποιον μᾶλλον σταθερόν καί μᾶλλον ὠρισμένον τύπον. Ἀκόμη βραδύτερον ἐπῆλθον μεταβολαί εἰς τήν οἰκονομικήν ζωήν τῶν συμβιούντων ἀνθρώπων. Αἱ μεταβολαί αὐταί ἔφεραν ἀναγκαστικῶς, ἀφ' ἑαυτῶν, χωρίς καμμίαν προηγουμένην σκέψιν, ἀναλόγους τροποποιήσεις εἰς τὰς δικονομικάς σχέσεις καί εἰς τήν πολιτειακήν μορφήν. Καί ἡ σειρά αὐτῆ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ἐπανελήφθη πολλάκις καί εἰς ὅλας τὰς χώρας κατὰ τὸ παρελθόν, ἐπαναλαμβάνεται καί σήμερον καί θὰ ἐπαναληφθῆ καί εἰς τὸ μέλλον ἐπ' ἄπειρον. Πολλοὶ ἕως τώρα ἐπεχείρησαν νὰ μελετήσουν τὰ κοινωνικά ταῦτα φαινόμενα. Ἄλλ' ἢ μελέτη αὐτῶν ἐγένετο ἐντελῶς ἐσφαλμένως. Κατ' αὐτὴν ὑπελαμβάνετο πρωθυστερώς ἡ σκέψις, ἡ νόησις, ὁ λόγος, ὡς δημιουργὸς τῶν ἀνωτέρω κοινωνικῶν φαινομένων, ἐνῶ τὰ μόνα αἷτια αὐτῶν εἶναι οἰκονομικά. Ἔτσι πρέπει κατὰ τὸν Μ. νὰ ἐρμηνευθῆ ὀλόκληρος ἡ ἱστορία.

Καί συγκεκριμένως : ὅλαι αἱ μεγάλαι ἀναστατώσεις τῶν λαῶν, αἱ μεταναστεύσεις αὐτῶν, αἱ ποικίλαι ἐσωτερικαὶ ἐπαναστάσεις, ἡ σύνταξις καί ἡ καταγραφή διαφόρων νόμων, αἱ εἰς αὐτοὺς ἐπιφερόμεναι βραδύτερον τροποποιήσεις, αἱ θρησκευτικαὶ μεταρρυθμίσεις, αἱ σταυροφορίαι κ.τ.τ., κ.τ.τ., ὅλα αὐτὰ ἔχουν τὴν ἀφορμὴν τῶν εἰς οἰκονομικά αἷτια. Οἱ διάφοροι ἱστορικοὶ μᾶς παρουσιάζουν εἰς τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἄλλα ἑλατήρια τῶν γεγονότων τούτων, ἥτοι ἠθικά, θρησκευ-

τικά, καὶ ἐν γένει ψυχικὰ ἐλατήρια. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐρμηνεία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρά ἀπατηλὸν κατασκευάσμα τῆς φαντασίας τῶν συγγραφέων, ποῦ ἐπισκοτίζει τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἀληθινὰ αἰτία ὄλων αὐτῶν τῶν γεγονότων εἶναι μία οἰκονομικὴ μεταβολὴ εἰς τὰς σχέσεις τῶν καταδυναστευόντων καὶ καταδυναστευομένων· κάποια οἰκονομικὴ δηλ. ἀκμὴ μερικῶν ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν καταδυναστευομένων· καὶ ὕστερα προσπάθεια καὶ ἀγὼν αὐτῶν κατὰ τῆς τάξεως τῶν καταδυναστευόντων πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν.

Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων συνεχίζονται καὶ εἰς τοὺς χρόνους ἡμῶν καὶ μάλιστα μὲ ἀνανεωθεῖσαν δύναμιν. Αὐτοὶ ἄγουν εἰς τὸν βαθμιᾶτον ἐκτοπισμὸν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ εἰς τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων, ὥστε αὐταὶ νὰ μὴ προσαρμόζονται πλέον εἰς τὸ συμφέρον μιᾶς μόνον, τῆς σημερινῆς προνομιοῦχου τάξεως, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀνάγκας ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας, ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

Αὐταὶ εἶναι αἱ ἰδέαι τοῦ Μ. Αἱ ἰδέαι αὐταὶ θεωροῦνται σήμερον, σχεδὸν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπιστήμονας, ὡς πολὺ μονομερεῖς. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως αἱ ἰδέαι αὐταὶ εὗρον πολλοὺς ὁπαδοὺς. Σπουδαιότεροι μεταξὺ αὐτῶν εἶναι: ὁ συνεργάτης τοῦ Marx ὁ Fr. Engels, οἱ μαθηταὶ αὐτῶν Kautsky, Bebel, Bernstein κ. ἄ. Εἰς τὰ κηρύγματα καὶ τὰς ἄλλας ἐνεργείας αὐτῶν ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ ὀργάνωσις τῶν ἐργατῶν, ἡ

προσπάθεια πρὸς κατεύθυνσιν ὄλων τῶν ἐργατῶν πρὸς κοινούς σκοπούς, πρὸς κρατικοποίησιν δηλ. τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ πρὸς δικαίαν κατανομήν ὑπὸ τῆς Πολιτείας τῶν παραγομένων προϊόντων. Ἐν γένει ἀπὸ τοῦς ἀνωτέρω κοινωνιολόγους προέρχεται κατὰ μέγα μέρος ἡ σημερινὴ μεγάλη ἐξάπλωσις τῆς κοινωνιστικῆς κινήσεως τῶν χρόνων μας καὶ ἡ κατεύθυνσις αὐτῆς πρὸς πραγματοποίησιν ἑνὸς ὠρισμένου προγράμματος.

Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι σήμερον δὲν εἶναι μόνον οἱ ἀνωτέρω κοινωνιολόγοι, ποὺ τονίζουσι, ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπον του, τὴν ἀδυναμίαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀτόμου ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, τὴν πλήρη ἐξάρτησιν αὐτοῦ ἀπὸ αὐτὴν καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς θυσίας τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἄλλων δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου ὑπὲρ τῆς κοινωνίας. Σήμερον ὑπάρχουσι καὶ πολλοὶ ἔξοχοι ποιηταὶ καὶ πολλοὶ δόκιμοι συγγραφεῖς, ποὺ ἀντιπροσωπεύουσι τὰς αὐτὰς μὲ τοῦς ἀνωτέρω κοινωνιολόγους ιδέας. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Jules Romain, ὁ ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς τοῦ ὁμοφυχισμού, ὁ ἐπικολυρικὸς Beraren, ὁ μυθιστοριογράφος Zola κ. ἄ. Καὶ τῶν συγγραφέων τούτων τὰ ἔργα διαπνέονται ἀπὸ ἀντιατομιστικὰς ιδέας. Καὶ οἱ συγγραφεῖς οὗτοι καταφέρουσι κατὰ πάσης ἀναπτύξεως ξεχωριστῶν ἀτομικότητων καὶ προσωπικοτήτων. Καὶ οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ζητοῦσι τὴν ὑποχώρησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀτόμων καὶ τὴν ἀπορρόφησιν αὐτῆς ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας, χάριν τῆς ἀνυψώσεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ συνόλου.

Ἄλλ' αἱ ἀντιατομιστικαὶ αὗται ἰδέαι τῶν τελευταίων χρόνων δὲν ἐγένοντο δεκταὶ ἀπὸ ἔλλοι τὸν διανοούμενον κόσμον. Ἀντὶ τούτου παρατηρήθη καὶ πάλιν ἕνα ἰσχυρὸν ρεῦμα ἐναντίον τῶν κοινωνιστικῶν ἰδεῶν, μὲ πολλοὺς καὶ ὀνομαστοὺς διανοουμένους ὡς ἀρχηγοὺς τῆς κινήσεως ταύτης. Καθ' ὅσον πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐφοβήθησαν, μήπως μὲ τὴν ζητουμένην αὐστηρὰν κοινωνικοποίησιν τῆς κοινωνίας θὰ ἐπήρχετο ὑποβιβασμὸς τῶν ἀτόμων εἰς δούλους τῆς κοινωνίας καὶ πλήρης κατάργησις ἔλλοι τῶν φυσικῶν καὶ ἀναφαιρέτων δικαιωμάτων αὐτῶν. Ὡσαύτως πολλοὶ διανοούμενοι ἐφοβήθησαν, μήπως μὲ τὴν πλήρη κοινωνικοποίησιν τῆς κοινωνίας ἐπέλθῃ ἀνιὰρὰ ἰσοπέδωσις καὶ ὁμοιομορφία αὐτῆς, ἀνυπόφορος ἐκμηδενισμὸς κάθε προσωπικότητος. Ἔτσι ἀνακύπτει ἐκ νέου ὁ ἀτομικισμὸς. Καὶ ἔτσι ἔχομεν πάλιν ἕνα νέον ἀγῶνα διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν γένει ὑπὲρ τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ. Ἀρχηγοὶ εἰς τὸν νέον ταῦτον ἀγῶνα παρουσιάζονται ὁ *Max Stirner*, ὁ *Friedrich Nietzsche*, ὁ *H. Ibsen* κ. ἄ.

Εἰδικώτερον περὶ τῶν συγγραφέων τούτων προσθέτομεν ταῦτα :

Οἱ συγγραφεῖς αὗτοι προκαλοῦν πολλάκις τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκθέτουν τὰς ἰδέας των εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν. Οὗτοι ὀρμῶνται ἀπὸ τὸ *ἄτομον*. Τὸ *ἄτομον* ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἔλλοι τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν. Κάθε *ἄτομον* ἔχει, κατ' αὐτοῦς, ἰδικὰς του ἰδιότητας, ποῦ ἀπαντοῦν μόνον εἰς αὐτὸ καὶ αἱ ἑποῖαι δὲν ἐπαναλαμβάνονται

εις κανένα άλλο άτομον κατά τὸν αὐτὸν τρόπον. Αἱ διαφοραὶ αὗται προέρχονται ἀπὸ αὐτὴν τὴν φύσιν. Αὗται ἀποτελοῦν τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ὠραιότητα τῆς ζωῆς. Ἐκτὸς τούτου οἱ ἀνωτέρω συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται, ὅτι αἱ ἐν λόγῳ διαφοραὶ εἶναι καὶ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος. Διὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡ διατήρησις καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν. Κάθε ἀπόπειρα πρὸς κατάπνιξιν τούτων θὰ ἦτο καὶ ἀδύνατος, ὡς ἀντίθετος πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄδικος.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτῶν ταύτας οἱ ἐν λόγῳ συγγραφεῖς καταδικάζουν τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ αὐστηροῦ κοινωνισμοῦ εἰς τὴν κοινωνίαν. Φοβοῦνται, μήπως οὗτος ἤθελεν ὑποβιάσει τὰ άτομα εἰς κοινωνικὴν δουλείαν, εἰς πλήρη ἰσοπέδωσιν καὶ ὁμοιομορφίαν, εἰς πλήρη ἐξαφανισμόν τῆς ἀτομικότητος αὐτῶν. Ἐντὶ τοῦ κοινωνισμοῦ ζητοῦν οὗτοι τὴν πολυμερῆ καὶ ζωηρὰν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικότητος ἐκάστου. Ἐντὶ τοῦ κοινωνισμοῦ ἐπιθυμοῦν οὗτοι νὰ δοθῇ πλήρης ἐλευθερία εἰς τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἐπιχειρηματικότητα. Ἐντὶ τοῦ κοινωνισμοῦ θέλουν οὗτοι νὰ ἀφεθῇ ἀπόλυτος ἐλευθερία εἰς τὰς προσπάθειάς τῶν ἀτόμων πρὸς συγκέντρωσιν καὶ πολλαπλασιασμόν τῶν κεφαλαίων αὐτῶν. Κάθε περιορισμὸς καὶ κάθε ἀπαγόρευσις εἰς τὴν ἐλευθερίαν αὐτὴν θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς ἐν λόγῳ συγγραφεῖς ὡς ἀνακόπτουσα τὴν ἀνθρωπίνην πρόοδον, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πλήρη πρωτοβουλίαν καὶ ἐλευθερίαν τῶν ἀτόμων εἰς τὰς ἰδιωτικὰς τῶν ἐπιχειρήσεις.

Καί ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω συγγραφεῖς, ποῦ κυρίως ἀπὸ λόγους αἰσθητικῶς καὶ ἀπὸ λόγους ψυχολογικοὺς ἐγύρισαν εἰς τὸν ἀτομικισμὸν, ἔχομεν καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους μιᾶς νέας ἐπιστήμης, τῆς *ἔθνικῆς οἰκονομίας*, ποῦ καταφέρονται μὲ δριμύτητα ἐναντίον κάθε κοινωνιστικῆς κινήσεως.

Πρῶτα-πρῶτα ὁ ἱδρυτῆς τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, ὁ Ἄγγλος *Adam Smith* (1723—1790), ἐτόνισεν, ὅτι κάθε ἄτομον πρέπει νὰ εἶναι ἐντελῶς ἐλεύθερον εἰς τὰς οἰκονομικὰς του σχέσεις. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου εἰς τὰς σχέσεις αὐτὰς πρέπει νὰ ἄγεται ἀπὸ καλῶς ὑπολογισμένον ἐγωῖσμόν. Τοιοῦτος ἐγωῖσμός ἐστὶν ἐκεῖνος, ποῦ ἐπιδοκιμάζεται ἀπὸ κάθε ἀμερόληπτον κριτὴν. Ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν αὐτὴν ἀναπτύσσεται ἕνας ὠφέλιμος καὶ προσθετικὸς ἀνταγωνισμὸς. Ἀπὸ τὰς βάσεις αὐτὰς ὀρμώμενος ὁ *S.* ἐξήτει, ὅπως τὰς οἰκονομικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων κανονίζουσιν οἱ νόμοι οὗτοι:

- 1) ἡ πάλῃ τῶν συμφερόντων·
- 2) ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως· καὶ
- 3) ὁ νόμος τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κεφαλαίων.

Ἵστερα ἀπὸ τὸν *Smith* ἔρχονται οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ. Οὗτοι ἀνήγαγον τοὺς ἀνωτέρω νόμους τοῦ διδασκάλου αὐτῶν εἰς δόγματα πίστεως διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Μὲ τοὺς νόμους καὶ τὰ κηρύγματα ταῦτα ἐμφανίζεται καὶ πάλιν ὁ ἀτομικισμὸς καὶ μάλιστα μὲ τὴν πλέον ὀμὴν καὶ ἀπαιτητικὴν μορφήν, ποῦ ἀποκρούει κάθε ἀνάμειξιν τῆς Πολιτείας εἰς τὴν οἰκο-

νομικήν ζωήν. «Ἡ Πολιτεία—γράφει ἕνας ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Smith—στέκεται ἀπέναντί μου σὰν ἀστυνομική βία· σὰν εἰσπράκτωρ δημοσίων φόρων· σὰν ὀχληρὸς ῥυθμιστὴς τῶν κινήσεών μου· μοῦ φαίνεται συνήθως σὰν δύναμις, πού παρεμβαίνει εἰς τὰς ἐργασίας μου, ἐμποδίζουσα καὶ ἐνοχλοῦσα. Προσαρμόζομαι, βεβαίως, πρὸς τὰς ἐντολάς της· τὴν αἰσθάνομαι ὅμως πάντοτε σὰν κᾶτι ξένον, καὶ μάλιστα σὰν κᾶτι ἐχθρικόν, ἐναντίον τοῦ ὁποίου θὰ ἔπρεπε νὰ πάρω ἀμυντικὴν στάσιν».

Ἔτσι λοιπὸν οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ κοινωνιολόγοι ἀπὸ τοὺς παλαιούς χρόνους μέχρι σήμερον μᾶς παρουσιάζουν δύο θεωρίας τελείως διαφορητικὰς μεταξύ των, δύο κόσμους ἰδεῶν ῥιζικῶς χωρισμένους καὶ ἐντελῶς ἀντιθέτους πρὸς ἀλλήλους :

οἱ μὲν θέτουν ὡς βάσιν τῆς κοινωνίας τὸ *ἄτομον*· ἀπαιτοῦν σεβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· κηρύττουν τὴν ἰερότητα τῆς ἐλευθερίας τούτου·

καὶ οἱ ἄλλοι ὀρμῶνται ἀπὸ τὴν *κοινωνίαν*· θεωροῦν ταύτην ὡς ἀπ' ἀρχῆς ὑπάρχουσαν· διδάσκουν, ὅτι μόνον αὐτὴ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων· ἔξω ἀπὸ αὐτὴν ἀτομικὴ ζωὴ δὲν ὑπάρχει· καὶ διὰ τοῦτο ἀπαιτοῦν τὴν ὑποταγὴν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν κοινωνίαν· τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ χάριν αὐτῆς· τὴν θυσίαν τοῦ ἀτόμου εἰς τὸν βωμὸν τοῦ συνόλου.

Καὶ ἡ διαφορὰ αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς θεωρητικὰς συζητήσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων συγγραφέων.

Ἡ διαφορὰ αὐτὴ μεταφέρεται κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Καθ' ὅσον οἱ ὀπαδοὶ καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι κάθε μιᾶς ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω θεωρίας ἀγωνίζονται νὰ δώσουν εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἀκολουθουμένας ιδέας συγκεκριμένην μορφήν. Κάθε μερὶς δηλ. προσπαθεῖ νὰ δώσῃ εἰς τὰς ιδέας αὐτῆς μορφήν νόμων καὶ διατάξεων, πού νὰ ρυθμίζουσι τὴν πολιτειακὴν μορφήν, τὰς οικονομικὰς σχέσεις, τὴν μόρφωσιν καὶ ἐν γένει τὴν ὅλην ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο πρὸ τῆς λύσεως τῶν προβλημάτων, πού ἐθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχήν, προβάλλει ἐπιτακτικῶς ἡ ἀνάγκη νὰ ἀποκριθῶμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο : ποία ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω θεωρίας εἶναι ἢ μᾶλλον ὀρθή, ἢ περισσότερο σύμφωνος πρὸς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἀληθής ;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εὐθύς κατωτέρω.

ΜΕΡΟΣ Β΄.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ¹⁾

Δόγμα θεμελειώδες και ἀδιάσειστον, ἀρχή και βάσις κάθε περαιτέρω ἀληθείας είναι, ὅτι εἰς τὸ σύμπαν κανὲν ὄν δὲν ὑπάρχει μεμονωμένον. Οὔτε ἦμπορεῖ νὰ νοηθῆ ποτε ἓνα ὄν, οἷονδῆποτε, χωρισμένον ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄντα και ὑφιστάμενον μόνον, καθ' ἑαυτὸ, ἀνεξάρτητον. Ὅλα τὰ ὄντα εὐρίσκονται εἰς στενωπότητα και ἀδιάσπαστον συνάφειαν πρὸς ἄλληλα, ἀνεκαθεν συνυπάρχοντα και ἀμοιβαίως ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτώμενα. Ἡ θέσις και ἡ κατάστασις κάθε ὄντος ἐξαρτᾶται και κανονίζεται ἀπὸ τὴν θέσιν και τὴν κατάστασιν ὅλων τῶν ἄλλων ὄντων και ἀντιστρόφως κάθε ὄν ἐπιδρᾶ ἐπὶ τὴν θέσιν και τὴν κατάστασιν τῶν ἄλλων ὄντων και κανονίζει αὐτάς.

Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς προφανής, ἀδιδάσειστος και αὐτονόητος. Διὰ τοῦτο δὲν χρειάζεται αὐτὴ

¹⁾ Περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν κοινωνίαν πρὸς και τὰ λεγόμενα εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν «Περὶ τῆς κοινωνικῆς και πρακτικῆς μορφώσεως» ἔκδοσις Ἀθηνῶν, 1922, (Βιβλιοπωλεῖον Ζηγράκη) σ. 13 κ. εἰ.

καμμίαν ἀπόδειξιν. Αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην, ἀρχικὴν καὶ θεμελιώδη βάσιν κάθε περαιτέρω ἀληθείας. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἰσχύει, κατ' ἀνάγκην, καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ποῦ εἶναι μέρος τοῦ σύμπαντος. Ἐπάνω εἰς αὐτὴν βασίζονται καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀπορρέουν ὅλαι αἱ οἰκονομικαί, αἱ πολιτειακαί, αἱ δικονομικαὶ καὶ αἱ ἄλλαι σχέσεις ἡμῶν. Αὕτη εἶναι γενικὸν ἀξίωμα, ἀνάλογον πρὸς τὰ θεώματα τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ τῆς Γεωμετρίας. Αὕτη παραμένει αἰνιγμα μόνον δι' ἐκείνους, ποῦ δὲν ἠμποροῦν ἀπὸ τὰς ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις καὶ γνώσεις αὐτῶν νὰ ἀνέλθουν εἰς μίαν ὑψηλοτέραν καὶ γενικωτέραν ἐνιαίαν ἀλήθειαν.

Συγκεκριμένως ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἐμφανίζεται εἰς τὸ σύμπαν οὕτω :

Τὸ ἰδικόν μας ἡλιακὸν σύστημα εὐρίσκεται εἰς στενὴν καὶ ἀμοιβαίαν σχέσιν πρὸς τὰ ἄλλα ἀπειράριθμα τοιαῦτα συστήματα. Ἡ θέσις τοῦ ἰδικοῦ μας ἡλιακοῦ συστήματος καὶ ἡ κίνησις αὐτοῦ ἐξαρτᾶται καὶ κανονίζεται ἀπὸ ἐκεῖνα· ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου καὶ τὸ ἰδικόν μας ἡλιακὸν σύστημα ἐπιδρᾷ καὶ κανονίζει τὴν θέσιν καὶ τὴν κίνησιν τῶν ἄλλων τοιούτων συστημάτων.

Περαιτέρω εἰς τὸ σύστημα ἡμῶν ἡ θέσις τῆς γῆς καὶ αἱ κινήσεις αὐτῆς ἐξαρτῶνται καὶ κανονίζονται ἀπὸ τὸν ἥλιον καὶ τοὺς ἄλλους πλανήτας τοῦ συστήματος τούτου· ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ, ὅσον μικρὸς πλανήτης καὶ ἀνεῖναι αὕτη, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν θέσιν καὶ κανονίζει τὴν κίνησιν ὅλων τῶν ἄλλων παραγόντων τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος. Ἀπὸ τὴν ἀλληλεπίδρασιν δὲ αὐτὴν προ-

κύπτει ἢ θαυμαστή κανονικότης καὶ ἢ ἀκρίβεια, ἢ μεγαλειώδης ἄρμονία, ἢ τάξις καὶ ὁ κόσμος, ποῦ ἐπικρατεῖ εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὰς κινήσεις τῶν ὄντων τοῦ σύμπαντος. Ἐνεξάρτητοι περιστροφαὶ καὶ αὐθαίρετοι κινήσεις τῶν ὄντων αὐτοῦ, ἀντίθετοι πρὸς τὴν ἤδη ὑφισταμένην ἀμοιβαίαν ἐξάρτησιν αὐτῶν, δὲν ἠμποροῦν καθόλου νὰ νοηθοῦν. Κάθε τοιαύτη κίνησις—καὶ ἂν ἀκόμη προήρχετο ἀπὸ ἕναν ἐλάχιστον πλανήτην—θὰ συνετέλει εἰς διατάραξιν τῆς ὑφισταμένης ἄρμονίας καὶ θὰ προῦκάλει καταστροφάς.

Ἐπίσης ἡ αὐτὴ συνάφεια, ἡ αὐτὴ στενὴ καὶ ἀμοιβαία ἐξάρτησις παρατηρεῖται καὶ μεταξὺ ὄλων τῶν ὄντων τοῦ πλανήτου μας. Οὕτω π. χ. τὰ φυτὰ κάθε χώρας εὐρίσκονται εἰς ἀμοιβαίαν σχέσιν πρὸς τὸ ἔδαφος, πρὸς τὰ ὕδατα, πρὸς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν κ.τ.λ. ταύτης. Καθ' ὅσον ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ παράγοντες οὗτοι εἶναι ἡ αἰτία, ἢ τοιαύτη δὲ ἢ τοιαύτη φυτεία τῆς χώρας ταύτης εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τούτων· καὶ ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ φυτεία ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸ κλίμα, τὴν ὑγρομετρικὴν κατάστασιν, τὸ ἔδαφος κτλ. κάθε χώρας.

Ὡσαύτως τὸ εἶδος τῶν ζώων, ποῦ εὐρίσκονται εἰς ἕναν τόπον, τὸ μέγεθος αὐτῶν, τὸ χρῶμα τοῦ τριχώματος τούτων, ἢ κατασκευὴ τῶν αἰσθητηρίων αὐτῶν ὀργάνων, τοῦ πεπτικοῦ συστήματος κ. τ. λ., κ. τ. λ., καὶ ἐκτὸς τούτων ἢ διαδίσωσις εἰς τὸν τόπον αὐτὸν καὶ ἀνθρώπων, τὸ μέγεθος τῶν συνοικισμῶν αὐτῶν, ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τῶν οἰκιῶν, αἱ ἀσχολίαι, τὰ ἐνδύματα αὐτῶν, ἢ ἀνάπτυξις τῆς συγκοινωνίας, ἢ σω-

ματική διάπλασις, ὁ χαρακτήρ τῶν κατοίκων, ἴσως-ἴσως δὲ καί ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη διανοητική ἀνάπτυξις αὐτῶν, ὅλα αὐτὰ εὐρίσκονται εἰς ἀμοιβαίαν στενωπότητα σχέσιν πρὸς ἄλληλα, ὅπως καί εἰς στενήν ἐξάρτησιν ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, ἀπὸ τὸ κλίμα, ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἀπὸ τὰ νερά, ἀπὸ τὴν φυτεῖαν κ. τ. τ. ἐκάστου τόπου.

Καί ἡ ἀλήθεια αὐτὴ τῆς συνυπάρξεως τῶν ὄντων καί τῆς ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως αὐτῶν καταφαίνεται ἀκόμη σαφέστερον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Αἱ νεώτεραι μελέται καί ἔρευναι περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς ἀνθρωπότητος κατέληξαν εἰς τὰ ἐξῆς ἀσφαλῆ, ὀλοφάνερα καί ἀναντίλεκτα πορίσματα :

Ἡ σημερινὴ κοινωνία δὲν ἐσχηματίσθη κατόπιν σκέψεων καί ὑπολογισμῶν τῶν ἀνθρώπων. Ὁσαύτως ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ δὲν ἀπεφασίσθη κατόπιν διαπραγματεύσεων καί συμφωνιῶν μεταξὺ τῶν. Αἱ τοιαῦται ἀντιλήψεις εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμέναι. Τοῦναντίον οὐδέποτε ὑπῆρξεν, οὔτε στιγμὴ μία, πού οἱ ἄνθρωποι γὰ ἔζησαν κατὰ **μόνας**. Ἀνέκαθεν, ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀνθρώπων, οὔτοι ἔζησαν πάντοτε μαζί με ἄλλους ὁμοίους τῶν, ἀπὸ **κοινοῦ** με αὐτούς, συνδεδεμένοι μεταξὺ τῶν, ἐξαρτώμενοι ἀμοιβαίως ἀπ' ἀλλήλων.

Τὰς ἀληθείας αὐτάς παραδέχονται καί ἀποδεικνύουν ὅλοι γενικῶς αἱ ἐπιστῆμαι. Καθόσον ὅλοι αἱ ἐπιστῆμαι διδάσκουν πρῶτα-πρῶτα, ὅτι ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῶν πρώτων ἀνθρώπων εὐρίσκετο ἀσφαλῶς πολὺ-

πολὺ χαμηλά, εἰς πολὺ νηπιώδη κατάστασιν· ἐπομένως οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ διὰ πολλὰς σκέψεις καὶ ποικίλους συλλογισμοὺς καὶ συζητήσεις μεταξὺ των πρὸς ἴδρυσιν κοινωνίας. Αἱ ἐπιστῆμαι πάλιν διδάσκουν, ὅτι ἀπὸ τοῦς πρῶτους ἀνθρώπους θὰ ἔλειπε κάθε μέσον συνεννόησεως διὰ διαπραγματεύσεις, συζητήσεις, καὶ συμφωνίας. Καθόσον ἡ γλῶσσα, ἀκόμη καὶ ἡ διὰ χειρονομιῶν τοιαύτη, εἶναι μὲν προῖόν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἀλλ' αὐτὴ ἀνεπτύχθη μόνον μέσα εἰς τὴν συμβίωσιν τοῦ ἀτόμου μετὰ τῶν ὁμοίων του καὶ ἀπὸ τὴν συνεργασίαν αὐτῶν, οὐχὶ δὲ εἰς μεμονωμένην ζωὴν τούτων. Καὶ τέλος αἱ ἐπιστῆμαι πάλιν διδάσκουν, ὅτι ἡ φυσικὴ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πλήρωσιν τῶν ποικίλων ἀναγκῶν αὐτοῦ διὰ μόνων τῶν ἰδίων δυνάμεων κατέστησε τὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου ἀπ' ἀρχῆς κατ' ἀνάγκην στενωῶς συνδεδεμένην καὶ ἐξηρητημένην ἀπὸ τὴν ζωὴν ἄλλων ὁμοίων του.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω διδάγματα τῶν ἐπιστημῶν περὶ τῆς ἀνέκαθεν κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ κοινὸς νοῦς βλέπει καθαρὰ, ὅτι ἡ ἐξάρτησις τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὸ σύνολον ὄχι μόνον ἀρχικόν, ἀλλὰ καὶ διαρκῶς ἐξακολουθοῦν καὶ ἐντελῶς ἀναπόφευκτον φαινόμενον εἶναι. Ἡ ἐξάρτησις αὕτη φαίνεται φανερά καὶ χειροπιαστὰ εἰς κάθε στιγμὴν καὶ εἰς κάθε βῆμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἰδίως τοῦ πεπολιτισμένου καλουμένου ἀνθρώπου.

Ἄς πάρωμεν ὡς παράδειγμα μίαν ἀπὸ τὰς μᾶλλον συνειθισμένας πράξεις τοῦ ἀνθρώπου τούτου· ἔστω ὡς

τοιαύτη τὸ πρόγευμα αὐτοῦ. Ἐσκέφθη ποτὲ κανεὶς, πόσοι ἄνθρωποι καὶ εἰς ποίας χώρας πρέπει νὰ συνεργασθοῦν, διὰ νὰ ἐκπληρωθῇ αὐτὴ ἡ ἀπλουστάτη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου;—Οἱ γεωργοὶ τῆς Βραζιλίας διὰ τὸν καφέν, καὶ οἱ χωρικοὶ τῆς Ῥωσσίας διὰ τὸν σίτον, οἱ ναῦται διὰ τὴν μεταφορὰν, ἐργάται διὰ τὴν φόρτωσιν καὶ ἐκφόρτωσιν, διὰ τὴν ἄλεσιν, διὰ τὴν ζύμωσιν καὶ διὰ τὴν διανομὴν τοῦ ψωμοῦ κ.τ.λ., κ.τ.λ., καὶ ὕστερα ἄλλο πάλιν πλῆθος ἐργατῶν, διὰ νὰ παρασκευάσουν τὰ σπέρτα καὶ τὰ κάρβουνα, καὶ ἄλλοι πάλιν ἐργάται διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ζάχαρης καὶ τῶν κυπέλλων καὶ τῶν ἄλλων σκευῶν τοῦ προγεύματος· καὶ ἔλα αὐτὰ διὰ τὴν πλήρωσιν μιᾶς τόσο ἀπλουστάτης ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου! ¹⁾

Καὶ ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὴν ὕλικήν ἐξάρτησιν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, τὸ ἴδιον καὶ ἀκόμη περισσότερον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν πνευματικὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ὀλόκληρος δηλ. ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας· ἢ ἄλλως: ὅλα τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τῶν ἀνθρώπων, ἦτοι ἡ γλῶσσα καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς, ἡ θρησκεία, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, οἱ θεσμοί, αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ καλαὶ τέχναι κ.τ.τ., ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀγαθὰ, προσελθόντα ἀπὸ τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν, καὶ τὰ ὅποια τόσο φυσικῶς προσφέρονται ἀπὸ αὐτὴν ὡς δῶρον εἰς κάθε ἄτομον.

Οὕτω π.χ. ἡ γλῶσσα ὀφείλεται μὲν καὶ εἰς τὴν ἰδιορ-

¹⁾ Πρὸλ. Fr. Förster «Jugendlehre» Verlag Reimer, Berlin, 1918, σελ. 357—385.

ρυθμίαν τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἀλλὰ χωρὶς τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων εἶναι· ἀδύνατον νὰ νοηθῇ ἡ γένεσις καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς καὶ τῶν προϊόντων τῆς. Ἐπέρασαν μακρὰ χρονικὰ περίοδοι συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων, μέχρις ὅτου ἡ γλῶσσα φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡμεῖς τώρα βλέπομεν αὐτήν. Σήμερον δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν κάθε νέον μέλος τῆς κοινωνίας φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς γεννήσεώς του τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης γλωσσικῆς ἀναπτύξεως· ἦτοι φέρει πρῶτον ὁρισμένας γλωσσικὰς προδιαθέσεις, ποὺ συνίστανται εἰς ἰδιαιτέραν ἀνάπτυξιν τῶν γλωσσολαρυγγικῶν αὐτοῦ ὀργάνων καὶ νεύρων, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προκύπτει ἡ θαυμαστὴ ἱκανότης αὐτῶν πρὸς εὐχερῆ ἐκτέλεσιν λεπτοτάτων κινήσεων· καὶ ἐκτὸς τούτου κάθε νέον μέλος τῆς κοινωνίας φέρει μαζὺ του εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς γεννήσεώς του τόσον τελείαν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀργάνου τῆς ἀκοῆς, ὥστε νὰ ἡμπορῇ νὰ ἀντιλαμβάνεται καὶ νὰ ἐλέγχῃ λεπτοτάτας ἠχητικὰς διαφοράς. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου δλόκληρον τὸ θαυμαστὸν γλωσσικὸν οἰκοδόμημα, ποὺ προῆλθε μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων ἐπί μυριάδας χρόνια, μεταδίδεται σήμερον εἰς κάθε ἄτομον ἔτοιμον καὶ μὲ εὐκολίαν καὶ ταχύτητα ἀπίστευτον· ἦτοι πρῶτον, μὲ ὀλίγας εἰδικὰς προσπάθειάς τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας κατὰ τὰ τέσσαρα-πέντε πρῶτα χρόνια τῆς παιδικῆς ἡλικίας· ἔπειτα μὲ τὰς σχολικὰς φροντίδας ἄλλων τόσων περίπου ἐτῶν· καὶ τέλος μὲ τὴν ἀφ' ἑαυτῆς γινομένην βοήθειαν ὅλου τοῦ ἄλλου περιβάλλοντος· ἦτοι μὲ τὰς ὀμιλίαις αὐτοῦ, μὲ τὰ ἄσματα, μὲ τὰ βιβλία, μὲ τὰς ἐφημερίδας, μὲ

τὰ κηρύγματα τῆς ἐκκλησίας κ.τ.τ. Καὶ ἔτσι ὁλόκληρος ὁ μέγας καὶ μυριάδων ἑτῶν γλωσσικὸς θησαυρὸς ἐκμανθάνεται ἀπὸ κάθε ἄτομον τόσον σύντομα καὶ τόσον εὐκολα, ἀφ' ἑνὸς μὲν χάρις εἰς τὰς γλωσσικὰς προδιαθέσεις αὐτοῦ, δῶρον καὶ αὐτὸ τῶν προηγουμένων γενεῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου χάρις εἰς τὰς βοηθείας, ποὺ παρέχονται εἰς κάθε ἄτομον ἀπὸ ὅλην τὴν κοινωνίαν, ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς γεννήσεώς του.

Καὶ ὄχι μόνον ἡ γλῶσσα μὲ τὰ προϊόντα τῆς, ἀλλὰ καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι γνώσεις τοῦ ἀτόμου, ὅλαι αἱ ἐπιστήμαι, ὅλαι αἱ τέχναι, καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ ὀφείλονται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τοὺς κόπους καὶ τὰς προσπάθειάς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἔτσι π.χ. ὅλαι αἱ ἀστρονομικαὶ γνώσεις, ποὺ κάθε ἄτομον τὰς μαθαίνει σήμερον εἰς διάστημα ὀλιγίστων ἡρῶν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίου τινὸς ἢ διὰ σχετικῆς διδασκαλίας, ὀφείλονται πρῶτον εἰς τὰς ἀστρολογικὰς γνώσεις τῶν Ἀσσυρίων καὶ Χαλδαίων, ποὺ ἔζησαν πρὸ πολλῶν χιλιετηρίδων· ἔπειτα εἰς τοὺς προγόνους μας, ποὺ παρέλαβον αὐτὰς ἀπὸ ἐκείνους, τὰς διεφύλαξαν, τὰς προήγαγον (**Ἀρίσταρχος, Πτολεμαῖος**) καὶ τὰς μετέδωκαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Kepler, Galilei καὶ Νεύτωνος· περαιτέρω εἰς τὰς πολυετεῖς παρατηρήσεις καὶ τοὺς μακροὺς καὶ ἐπιμύχθους ὑπολογισμοὺς τῶν ἀνδρῶν τούτων, διὰ τῶν ὁποίων κατῴρθωσαν οὗτοι νὰ περιλάβουν τὰς γνώσεις ταύτας εἰς ἐνιαῖον σύστημα ἀληθῶς ἐπιστημονικῶν γνώσεων· καὶ τέλος εἰς ὅλους τοὺς σημερινοὺς ἐρευνη-

τάς, (Flammarion, Einstein κ.ά.), πού συνεχίζουν φιλοτίμως τὰς ἐρεῦνας καὶ παρατηρήσεις τῶν προηγουμένων γενεῶν.

Ἐπειτα αἱ ἰατρικαὶ γνώσεις, τὰς ὁποίας οἱ νέοι ἡμῶν μανθάνουν τόσον εὐκολα εἰς διάστημα τεσσάρων μέχρι πέντε ἐτῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ὀλίγων βιβλίων, ὀφείλονται ἀφ' ἐνός μὲν εἰς ὅλας τὰς προηγηθείσας γενεάς, ἀπὸ τὸν Ἱπποκράτη καὶ τὸν Γαληνὸν μέχρι σήμερον, πού συνέλεγον πολυτίμους παρατηρήσεις ἀπὸ ἴδια ἢ καὶ ἀλλότρια νοσήματα· καὶ ἔπειτα εἰς ὅλους τοὺς ἀπείρους, γνωστούς καὶ ἀγνώστους, ἐρευνητάς τῆς σήμερον, πού μὲ θαυμαστὴν ὑπομονὴν καὶ μὲ αὐτοθυσίαν ἐκπλήσσουσαν ἐπιδίδονται εἰς ἐπικίνδυνα πειράματα καὶ ἐρεῦνας, διὰ νὰ ἀνακαλύψουν νέους καὶ ἀσφαλεστέρους τρόπους καταπολεμῆσεως τῶν διαφόρων νοσημάτων.

Ὡσαύτως εἰς ὅλους τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὰ Μαθηματικὰ ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου καὶ Εὐκλείδου μέχρι σήμερον· καὶ εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν Μηχανικὴν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀρχιμήδους· καὶ εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν Φιλοσοφίαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θαλοῦ, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν Ἱστορίαν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου· καὶ εἰς τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, ὀνομαστῶν καὶ ἀφανῶν, πού ἀπὸ τοὺς ἀρχαιστάτους χρόνους μέχρι σήμερον ἠσχολήθησαν περὶ τὴν Φυσικὴν, τὴν Χημείαν καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας· ἔπειτα εἰς ὅλους

τοὺς πρὸ τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλου καὶ τοῦ Σκόπα καὶ μετ' αὐτοὺς ἀσχοληθέντας περὶ τὴν γλυπτικὴν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν εἰς ἄλλους τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἀπελλοῦ, Ξεξίδου καὶ Παρασσίου μέχρι τοῦ Leonardo da Vinci, Μιχαήλ Ἀγγέλου, Ῥαφαήλ καὶ μετ' αὐτοὺς περὶ τὴν ζωγραφικὴν εἰς ἄλλους τοὺς πρὸ καὶ μετὰ τὸν Βάγνερ καὶ Μπετχόβεν περὶ τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Αἰσχύλου καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτοὺς μέχρι τοῦ Σαίξπηρ καὶ τοῦ Goethe, καὶ περαιτέρω πάλιν μέχρι τῶν ἀσχολουμένων σήμερον περὶ τὴν ποίησιν εἰς τὰς μακρὰς καὶ πολυετεῖς προσπάθειας καὶ μόχθους ἄλλων αὐτῶν καὶ ἄλλων ἀπείρων τοιοῦτων ὀφείλει κάθε ἄτομον, ὅ,τι ἀληθές, ἀγαθόν, ὠραῖον καὶ ὠφέλιμον ἀνευρίσκει τοῦτο σήμερον εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς καλὰς τέχνας. Ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας τοῦ ἀπείρως μεγάλου τούτου συνόλου τρέφεται σήμερον, ὅχεδὸν ἀποκλειστικῶς, κάθε ἄτομον. Αἱ περιπτώσεις δέ, ποὺ καὶ τὸ ἄτομον ἠμπορεῖ νὰ προσθέσῃ κατὶ ἀληθῶς νέον, κατὶ ἀληθῶς ἄξιον λόγου εἰς τὰ ἐπιτευχθέντα ὑπὸ τοῦ συνόλου, εἶναι ἐντελῶς σπάνια καὶ ἐξαιρετικά.

Συνομώτερον τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων κοινωνιολογικῶν ἐρευνῶν περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ περὶ τῆς θέσεως, ποὺ ἔχει τοῦτο μέσα εἰς αὐτήν, ἔχουν οὕτω :

- 1). Ἡ κοινωνία τῶν ἀτόμων ὑπάρχει ἐκ φύσεως ἀνάκαθεν.
- 2). Ὁλόκληρος ἡ ὕλική συντήρησις τῶν ἀτόμων καὶ

δλόκληρος ἡ πνευματικὴ ζωὴ αὐτῶν καθίσταται δυνατὴ μόνον μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἐξω ἀπὸ αὐτῆν δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ὡς ἡ ἀπλουστάτη ζωὴ οἴου- δήποτε ἀτόμου. Τὸ ἄτομον εἶναι ἐνυφασμένον εἰς τὴν κοινωνίαν· εἶναι ἐξηρητημένον ἀπὸ αὐτῆν· περιβάλλεται ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἀπὸ αὐτῆν· ζῆ μόνον εἰς τοὺς κόλπους της, ἀπὸ τὰ προϊόντα της, ἀπὸ τὴν πνοήν της, ὑπὸ τὴν προστασίαν της.

3). Κατὰ ταῦτα ἡ προαγωγή τῶν συμφερόντων τοῦ συνόλου, ἡ ἐξασφάλισις τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς κοινωνίας ἐξασφαλίζει συγχρόνως καὶ κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐτυχίαν καὶ τοῦ ἀτόμου. Κάθε προσπάθεια πρὸς μονομερῆ καὶ ἀποκλειστικὴν ἐξυπηρέτησιν μόνον τῶν συμφερόντων τοῦ ἀτόμου καὶ πρὸς μονομερῆ καὶ ἀποκλειστικὴν ἱκανοποίησιν μόνον τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ δὲν εἶναι μόνον περιττὴ ἐπανάληψις καὶ ἄχρηστος πλεονασμός, ἀλλ' εἶναι προσπάθειαι βλαβεραὶ καὶ καταστρεπτικαὶ διὰ τὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας. Καθ' ὅσον αἱ τοιαῦται προσπάθειαι εἶναι ἀντίθετοι πρὸς τὴν φυσικὴν θέσιν τοῦ ἀτόμου μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν, διαταράττουσαι τὰς φυσικὰς σχέσεις αὐτῶν καὶ εἰσάγουσαι ἄλλας σχέσεις, τεχνητὰς καὶ ἀνατρεπτικὰς τῆς ἁρμονικῆς ζωῆς αὐτῶν.

4. Ὁ οὕτω δὴ ἐλεύθερος λεγόμενος ἄνθρωπος, ἢ ἄλλως, τὸ οὕτω δὴ αὐτεξούσιον λεγόμενον ἄτομον παρουσιάσθη πολὺ ἀργότερα, κατὰ τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνίας ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ζωὴν αὐτῆς. Ἀλλὰ τὴν αὐτεξουσιότητα αὐτῆν τοῦ ἀτόμου δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τὴν ἐκλάβωμεν ὡς διακοπὴν τῶν σχέσεων

αυτοῦ πρὸς τὴν κοινωνίαν, ὡς ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἐξάρτησίν του ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τοιαύτη ἀποβολὴ τῆς ἐξαρτήσεως εἶναι φυσικὰ ἐντελῶς ἀδύνατος. Ἡ αὐτεξουσιότης αὐτοῦ συνίσταται εἰς τοῦτο μόνον : εἰς τὸ νὰ βλέπῃ τὸ ἄτομον μόνον του καὶ καθαρὰ τὴν ἐξηρητημένην του θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ τηρῆ ἀφ' ἑαυτοῦ διαγωγὴν ἀνάλογον πρὸς ταύτην¹⁾.

Καὶ

6. Ὅλοι αἱ ἄλλαι περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου ἀντιλήψεις εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας, ξένα πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀληθινὴν θέσιν τοῦ ἀτόμου μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐπιδραστικὰ καὶ καταστρεπτικὰ διὰ τὴν ὑπόστασιν ἀμφοτέρων. Καθ' ὅσον, ἂν κανένας ἤθελε θέσει ὡς βᾶσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συλλογισμῶν του τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου, καὶ ἂν κατόπιν ἤθελεν ἀποπειραθῆ νὰ συναγάγῃ ἀπὸ τὴν βᾶσιν αὐτὴν ὅλα τὰ δυνατὰ συμπεράσματα, ὁ τοιοῦτος θὰ κατέληγεν εἰς τὸν μᾶλλον ὠμὸν καὶ εἰς τὸν μᾶλλον ἀντικοινωνικὸν ἀτομικισμόν, ποῦ θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ὑπονόμευσιν καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῆς κοινωνίας καὶ μαζὶ μὲ αὐτὴν καὶ τὸν ἐξαφανισμόν τῶν ἀτόμων μὲ ὅλην τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν αὐτῶν.

Εἰς τὰ πορίσματα ταῦτα εὐρίσκομεν ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ τελευταῖον ἐρώτημα ἡμῶν.

1). Πρὸς. καὶ τὰ λεγόμενα εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν «*Περὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πρακτικῆς μορφώσεως*» ἔκδ. Ἀθηνῶν, 1922 (Βιβλιοπωλεῖον Ζηγάκη) σ. 25. κ. ἔ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΤΟΜΟΝ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ἐπάρχουν σήμερον ἱκανοὶ κοινωνιολόγοι, ποὺ εἰς τὴν συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων κάμνουν μίαν ἄλλην διάκρισιν Ὅσοι διακρίνουν :

ἅψ' ἐνός μὲν μίαν ἀρχικὴν, ἐκ φύσεως ὑπάρχουσαν, ἐξ ἐνστίκτου καὶ ἀσυνειδήτως γινομένην συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων

καὶ

ἅψ' ἐτέρου μίαν ἄλλην, ὀργανωμένην συμβίωσιν, ποὺ παρήχθη ἀπὸ τὴν πρώτην καὶ ἐνεφανίσθη πολὺ ἀργότερα ἀπὸ αὐτήν.

Τὴν πρώτην ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο εἶδη τῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων καλοῦν οἱ ἐν λόγῳ κοινωνιολόγοι ἀπλῶς **κοινωνίαν**, τὴν δὲ δευτέραν **Πολιτείαν**. Οἱ τοιοῦτοι κοινωνιολόγοι καταφέρονται κατὰ τῆς τελευταίας ταύτης μορφῆς τῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων. Οὗτοι θεωροῦν αὐτὴν ὡς μὴ φυσικὴν, ὡς τεχνητὸν προϊόν τῶν ἀρχικῶς χωρὶς πολιτείαν συμβιούντων ἀνθρώπων. Ἡ ὀργάνωσις τῶν κατ' ἀρχὰς ἀφελῶς συμβιούντων ἀνθρώπων καὶ ἡ σύνταξις αὐτῶν εἰς Πολιτείαν, ὀφείλεται—κατὰ τοὺς ἐν λόγῳ κοινωνιολόγους—εἰς ἐγωϊστικοὺς λόγους. Εἰς τὴν τάσιν δηλ. ὀρισμένων ἰσχυρῶν ἀτόμων γὰ κρατοῦν τὸ πλῆθος εἰς ὑποταγήν.

Ἄφ' ἑτέρου ὑπάρχουν ἄλλοι κοινωνιολόγοι, ποὺ δέχονται μὲν ὡσαύτως, ὅτι ἀρχικῶς ὑπῆρχεν ἡ ἀνοργάνωτος συμβίωσις τῶν ἀνθρώπων, ἡ κοινωνία αὐτῶν, καὶ ὅτι μόνον ἀργότερα παρήχθη ἀπὸ αὐτὴν ἡ συντεταγμένη Πολιτεία, ἀλλ' οὗτοι κάμνουν μίαν ἄλλην διάκρισιν. Οὗτοι δηλ. ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ πρώτη παραχθεῖσα πολιτεία ἦτο φυσιολογικὸν προῖδον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, προστάτις καὶ φύλαξ ὄλων τῶν μελῶν αὐτῆς· ἐνῶ αἱ μεταγενέστεραι πολιτεταὶ καὶ μάλιστα αἱ σημεριναὶ μορφαὶ αὐτῶν ἐδῶγκαν ἔξω ἀπὸ τὸν δρόμον των. Αἱ σημεριναὶ πολιτεταὶ κατήντησαν κατ' αὐτοὺς ὑπηρέται μιᾶς μόνον τάξεως τῆς κοινωνίας. Αὗται ὑπηρετοῦν τυφλῶς τοὺς κρατοῦντας, τοὺς ἄρχοντας, ποὺ λαμβάνονται κατὰ κανόνα ἀπὸ τὴν κεφαλαιοκρατικὴν τάξιν· πιέζουν δὲ καὶ καταταρανοῦν τὰ ἄλλα, τὰ ἄπορα μέλη αὐτῆς. Διὰ τοῦτο οὗτοι καταφέρονται μόνον κατὰ τῆς σημερινῆς μορφῆς τῆς Πολιτείας, ἀποκαλοῦντες αὐτὴν ἄδικον καὶ τυραννικὴν.

Ὅλαί αἱ διακρίσεις αὗται προέρχονται ἢ ἀπὸ τὴν νοσηρὰν τάσιν μερικῶν νεαρῶν ἐπιστημόνων τῶν νεωτέρων χρόνων, ποὺ ἔχουν τὴν ἀδυναμίαν νὰ ἐπιζητοῦν ἐξεζητημένας, τεχνητάς καὶ βεδιασμένας ἀναλύσεις ἐκεῖ, ὅπου δὲν ὑπάρχουν τοιαῦται ἢ αἱ διακρίσεις αὗται προέρχονται ἀπὸ σύγχυσιν μεταξὺ τῆς τελείως ὀργανωμένης καὶ συντεταγμένης Πολιτείας καὶ τῆς ἀρχικῆς Πολιτείας μὲ τὴν ἀτελεῖ καὶ πρωτογενῆ μορφήν αὐτῆς. Ἐντὶ τούτων ὀφείλει κάθε ἄνθρωπος νὰ παραδεχθῆ, ὅτι ἡ Πολιτεία, εἰς ὑποτυπώδη μορφήν, συνυπῆρξεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀνθρώπων, μαζί

μέ τήν κοινωνίαν αὐτῶν καί μετὰ τῶν ἀποτελοῦντων αὐτήν ἀτόμων. Οὐτε ὑπῆρξέ ποτε στιγμή, πού νά ὑφίστατο μέν κοινωνία, χωρίς ὅμως καί νά συνυπάρχη, εὐθύς ἀπό τήν ἀρχήν, μαζί μέ αὐτήν, ὑπό ἀπλουστάτην μορφήν, καί ἓνα εἶδος Πολιτείας. **Ἄτομα—Κοινωνία—Πολιτεία** συνυπῆρξαν ἀνέκαθεν εὐθύς ἀπό τήν πρώτην στιγμήν τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἄτομα—Κοινωνία—Πολιτεία ἀποτελοῦν τρεῖς διαφόρους ἀπόψεις μιᾶς καί τῆς αὐτῆς ἐντελῶς ἐνιαίας πραγματικότητος.

Διότι, ὄντως, εἶναι ἐντελῶς φυσικόν καί αὐτονόητον, ὅτι ἀκόμη καί εἰς τήν πολὺ παλαιάν καί ἐντελῶς πρωταρχικήν κατάστασιν τῶν καθ' ὁμάδας ζώντων ἀνθρώπων, εἰς τὰς πολὺ παλαιάς καί ἐντελῶς πρωτογόνους πατριαρχικὰς οἰκογενείας, τὰ ἄωρα μέλη τῶν ὁμάδων θά ἠκολούθουν τοὺς πρεσβυτέρους καί θά ὑπετάσσοντο εἰς τὰ νεύματα, εἰς τὰς ὁδηγίας καί εἰς τὰς ἐντολάς αὐτῶν. Ὡσαύτως εἶναι ἐντελῶς φυσικόν καί αὐτονόητον, ὅτι εἰς τήν παλαιάν καί ἐντελῶς πρωτόγονον ἐκείνην κατάστασιν τῆς κοινωνίας τὰ ἄωρα καί ἀσθενέστερα μέλη τῆς κοινωνίας θά ἐξετέλουν πολλάκις ἐσφαλμένως τὰς διαταγὰς τῶν πρεσβυτέρων, ἢ καί θά παρέλειπον ἐνίοτε ἐντελῶς αὐτάς. Καί τέλος εἶναι ὡσαύτως φανερόν, ὅτι εἰς τήν περίπτωσιν αὐτήν τὰ ἐν λόγῳ ἄωρα καί ἀσθενέστερα μέλη τῆς κοινωνίας θά ἐκολάζοντο ὑπό τῶν ἰσχυροτέρων καί πρεσβυτέρων, πολλάκις μάλιστα μέ αὐστηρότητα καί μέ βίαν, προκαλοῦσαν τὰς διαμαρτυρίας καί τήν ἀντίδρασιν τῶν τιμωρουμένων καί τήν προσπάθειαν αὐτῶν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τιμωρίας των.

Εἰς ὅλας αὐτάς τὰς καταστάσεις ἔχομεν τὰ πρῶτα σπέρματα καὶ τὴν πρώτην μορφήν Πολιτείας, ἐνεργούσης πάντοτε μὲν μὲ στοργήν, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως χωρὶς καμμίαν ἠπιότητα καὶ χωρὶς κανένα μέτρον, ἀλλὰ ἀντιθέτως μὲ αὐστηρότητα καὶ μὲ βίαν, ὅπως συμβαίνει τοῦτο καὶ εἰς τὴν σημερινήν Πολιτείαν. Ὡσαύτως εἰς τὰς παλαιὰς ἐκεῖνας καταστάσεις ἔχομεν καὶ τὴν πρώτην μορφήν τῆς πάλης μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων τῆς κοινωνίας· τὰς διαμαρτυρίας δηλ. καὶ τὴν ἀντίστασιν τῶν ἀσθενῶν κατὰ τῶν ἰσχυροτέρων, τὴν πάλιν τῶν πιεζομένων πρὸς τοὺς δυναστας αὐτῶν, ὅπως τοῦτο συμβαίνει ὡσαύτως καὶ σήμερον.

Καὶ ὅ,τι συνέβαινε εἰς τὴν ζωὴν τῶν πρώτων πατριαρχικῶν οἰκογενειῶν, εἰς τὴν ζωὴν τῆς φατρίας, τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς θὰ ἐλάμβανον χώραν κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς φυλῆς. Καὶ ἐκεῖ δηλ. οἱ νεώτεροι θὰ ὠδηγοῦντο ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ εἰς τὴν φυλὴν οἱ μικρότεροι καὶ ἀσθενέστεροι θὰ ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς μεγαλυτέρους καὶ ἰσχυρούς. Καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς φυλῆς θὰ παρουσιάζοντο αἱ αὐταὶ ἀφορμαὶ πρὸς διαμαρτυρίας καὶ πάλην. Καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς θὰ ἠναγκάζετο ἡ φυλὴ, διὰ νὰ διαφυλάξῃ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς ἡσυχίαν καὶ τάξιν, νὰ ζητῇ τὴν βοήθειαν ὄλων τῶν ὠρίμων μελῶν αὐτῆς. Μὲ τὴν συντονισμένην δὲ ἐνέργειαν αὐτῶν θὰ προσεπάθει αὕτη νὰ ἀποκρούσῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ποὺ εἴτε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ἰδίαν φυλὴν, εἴτε καὶ ἔξωθεν θὰ ἐζήτουν νὰ ὑποσκάψουν καὶ νὰ θέσουν εἰς κίνδυνον τὴν συνήθη τάξιν ἢ καὶ αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς. Ἐχομεν ἔτσι τὴν

ἀρχὴν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως. Συστηματικωτέρα ὀργάνωσις τῆς δυνάμεως ταύτης, ὡς καὶ συστηματικωτέρα ὀργάνωσις τῶν χρησιμοποιούντων αὐτὴν προσώπων, μετὰ βαθμιαίου καθορισμοῦ εἰδικῶν τίτλων, δικαιωμάτων, καθηκόντων κ.τ.τ., ἀπετέλεσε τὴν συντεταγμένην Πολιτείαν, τὸ Κράτος.

Ὁ Πλάτων ὀνομάζει τὰς ἐπὶ τῆς ἰσχύος στηριζομένης Πολιτείας *πρωτογενεῖς*, καὶ θέτει ἀπέναντι αὐτῶν τὴν ἐπὶ τοῦ *λογιστικοῦ* στηριζομένην Πολιτείαν, μετὰ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπαγομένην εἰς αὐτήν.

Ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία καλεῖ κάθε τοιαύτην Πολιτείαν «*Πολιτείαν τῆς ἁμαρτίας*» καὶ θέτει ἀπέναντι αὐτῶν ἄλλαν τοιαύτην, στηριζομένην ἐπὶ τῆς «*πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης*».

Ὁ Spencer ὀνομάζει κάθε Πολιτείαν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς ἰσχύος, «*στρατιωτικὸν τύπον Πολιτείας*» καὶ θέτει ἀπέναντι αὐτῶν ἄλλον τύπον τοιαύτης, χωρὶς καμμίαν στρατιωτικὴν δύναμιν, τὸν *βιομηχανικὸν* τύπον Πολιτείας, πρὸς τὸν ὁποῖον—κατὰ τὸν Spencer—τείνει ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπότητος.

Καθ' ὅμοιον περίπου τρόπον καὶ ἄλλοι σημερινοὶ κοινωνιολόγοι (Marx, Engels κ. ἄ.) ἀποκαλοῦν ἅλας τὰς προηγουμένας Πολιτείας *βιαίας*, καὶ θέτουν ἀπέναντι αὐτῶν τὸν *οἰκονομικὸν* τύπον, ἀπηλλαγμένον ἀπὸ κάθε στρατιωτικὴν δύναμιν. Πιστεύουν δέ, ὅτι εἰς τὸν τύπον αὐτὸν θὰ φθάσῃ κάποτε ἀσφαλῶς ἡ ἀνθρωπότης.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω μεγάλα διδάγματα τῶν κατὰ καιροὺς φιλοσόφων καὶ οἱ ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθέντες καὶ ὄνειροποληθέντες τύποι Πολιτειῶν μᾶς βοηθοῦν σήμερον εἰς τὴν βαθυτέραν καὶ πληρεστέραν ἐξέτασιν καὶ κατανόησιν τῶν κοινωνιολογικῶν προβλημάτων. Οὕτω, μελετῶντες τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὰ ἄτομα αὐτῆς ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀνωτέρω διδαγμάτων, ἀνευρίσκομεν ταῦτα :

Ἡ Ἱστορία μᾶς παρουσιάζει, ὄντως, εἰς τοὺς παλαιούς χρόνους μόνον τιαύτας Πολιτείας, εἰς τὰς ὁποίας προεῖχεν ἡ στρατιωτικὴ δύναμις. Μὲ τὴν δύναμιν αὐτὴν αἱ Πολιτεῖαι ἐκείναι ἤσκουν τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἐπάνω εἰς τὰ διάφορα ἄτομα τῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἤμποροῦν αὐταὶ νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Spencer κληθέντα στρατιωτικὸν τύπον Πολιτειῶν.

Ἄλλὰ ὁ τύπος αὐτὸς οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀμιγῆς. Πάντοτε, ὅταν ἐρευνήσωμεν κάτω ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, θὰ ἀνεύρωμεν ἀσφαλῶς καὶ ἄλλους παράγοντας : παράγοντας, ποὺ ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν παραγωγὴν τῶν μέσων τῆς συντηρήσεως τῶν ἀτόμων ἢ καὶ ὀλοκλήρων τάξεων, παράγοντας συμφεροντολογικούς, καὶ ἐν γένει κάτω ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸν παράγοντα θὰ ἀνεύρωμεν πάντοτε καὶ οἰκονομικὰς σχέσεις. Ὡστε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἤμπορεῖ κάθε Πολιτεία νὰ ὑπαχθῇ καὶ εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Marx καὶ ἄλλων συγχρόνων κοινωνιολόγων κληθέντα «οἰκονομικὸν τύπον Πολιτείας».

Ἐπειτα μέσα εἰς τὴν Ἱστορίαν βλέπομεν φανερά, ὅτι καὶ ἡ Πολιτειακὴ μορφή κάθε κοινωνίας, ὅπως κάθε ζωντανὸς ὀργανισμὸς, ἔχει καὶ αὐτὴ τὴν ἀνάπτυξίν της, εἰς ἄλλο μέρος ταχύτεραν καὶ εἰς ἄλλο μέρος βραδυτέραν. Καὶ μάλιστα μέσα εἰς τὴν Ἱστορίαν βλέπομεν, ὅτι παρ' ὅλον τὸν διάφορον ῥυθμὸν τῶν Πολιτειακῶν μορφῶν καὶ παρ' ὅλας τὰς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ τὰς διακυμάνσεις, ποὺ παρατηροῦνται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, ἐν τούτοις ὅλαι αἱ Πολιτεῖαι ἀκολουθοῦν κατὰ ταύτην τὴν αὐτὴν πορείαν, βαίνουν ὅλαι πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν.

Ὅττω π.χ. κάθε Πολιτεία ἤρχισεν ὡς ὀργάνωσις στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ βίας. Ἐπειτα, σιγά-σιγά, ἡ δύναμις αὐτὴ κατέστη ὀλιγώτερον σκοπὸς ἑαυτῆς, ἀπέβη ὀλιγώτερον αὐτοσκοπὸς καὶ μετεβλήθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ἀπλοῦν μέσον πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἄλλων σκοπῶν, καὶ μάλιστα συγκεκριμένως τούτων :

Παλαιότερον ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς κατίσχυσιν ἑνὸς εἴδους δικαίου, ποὺ ἐστηρίζετο μόνον ἐπάνω εἰς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν συνήθειαν, καὶ ποὺ ἐξέφραζε τὴν θέλησιν ἑνὸς μόνου, ἢ ὀλίγων μόνου ἀτόμων, τῆς κρατοῦσης δηλ. τάξεως, ἀπέναντι ὅλων τῶν ἄλλων ἀτόμων, τῶν περισσοτέρων, τῶν ἀρχομένων, τοῦ πλήθους.

Ἀργότερα ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς κατίσχυσιν δικαιοσύνης, ποὺ ἐξέφραζε μὲν καὶ πάλιν τὴν θέλησιν τῶν ὀλίγων ἀτόμων, τῆς κρατοῦσης

τάξεως, αλλά ή όποία τώρα είχε πάρει τήν μορφήν γραπτών νόμων.

Κατά τόν παρελθόντα αιώνα, ύστερα δηλ. από τήν Γαλλικήν επανάστασιν, ή έν λόγω δύναμις έχρησιμο-ποιείτο προς κατάσχυσιν δικαίου, που είχε καταστή ύποχρεωτικόν δι' όλα γενικώς τά άτομα τής κοινωνίας.

Και τέλος τώρα κατά τά τελευταία χρόνια, κατόπιν δηλ. από τήν διάδοσιν και επικράτησιν των κοινωνι-στικωτέρων αντιλήψεων, ή Πολιτεία χρησιμοποιεί τήν στρατιωτικήν δύναμιν προς ίκανοποίησιν των απαιτή-σεων και των αναγκών όλων των ατόμων όλων των τάξεων, έργατικων και άστων, πτωχων και πλουσιων, δια τήν εξασφάλισιν τής ευτυχίας και τής ευδαιμονίας του συνόλου. Κατά τας τελευταίας δηλ. δεκαετηρίδας ή Πολιτεία δέν περιορίζεται μόνον εις τό να εξασφαλίζη με τήν στρατιωτικήν δύναμιν της τήν ζωήν, τήν τιμήν, τήν ελευθερίαν και τήν ιδιοκτησίαν των ατόμων όλων των τάξεων, αλλά χρησιμοποιεί τήν δύναμιν αυτήν και προς εξασφάλισιν και προαγωγήν και τής σωματικής, τής πνευματικής και τής ήθικης υγείας αυτών. Ούτω π. χ. χρησιμοποιεί τήν δύναμιν αυτής προς εξασφά-λισιν υγιεινων κατοικιων δια τας εργατικας τάξεις, που δέν έχουν τοιαύτας· ώσαύτως χρησιμοποιεί τήν δύνα-μιν αυτής προς διαφύλαξιν όλων των τάξεων και ιδιαι-τέρως των εργατικων τοιούτων από ασθενείας και δυστυχήματα· περαιτέρω χρησιμοποιεί τήν δύναμιν αυτής προς παροχήν εις τας έν λόγω τάξεις ήθικων απολαύσεων, προς παροχήν εις αυτάς ευκολιών δια τήν μόρφωσιν των παιδιων των, προς εξασφάλισιν των μέ-

των τῆς συντηρήσεως τῶν γεροντοτέρων ἐργατῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀπομαχίας αὐτῶν, κ.τ.λ., κ.τ.λ.

Ἔτσι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Πολιτείας ἡμποροῦμεν νὰ διακρίνωμεν τὰς περιόδους ταύτας:

πρῶτον, τὴν περίοδον τῆς βιαίας Πολιτείας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Πολιτεία χρησιμοποιεῖ τὴν δύναμίν της χάριν ἑνὸς ἢ ὀλίγων ἀτόμων·

ἔπειτα, τὴν περίοδον τῆς δικαίας Πολιτείας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Πολιτεία προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ μίαν καθολικὴν δικαιοσύνην· καὶ

τέλος, τὴν περίοδον τῆς εὐδαιμονοποιοῦ Πολιτείας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Πολιτεία προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εὐτυχῆ τὴν ζωὴν του συνόλου.

Ἄλλ' ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πολιτείας δὲν τελειώνει μετὰ τὴν ἀνωτέρω τελευταίαν περίοδον. Ἄν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὴν Ῥωσίαν, παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὴν Ἄγγλιαν, τὴν μητέρα τῶν μεγάλων ἐργατικῶν ὀργανώσεων καὶ τῶν μεγάλων ἀπεργιῶν, ἀρχίζουσιν σήμερον νὰ ὀμιλοῦν σοβαρώτατα περὶ ἀναλήψεως ὑπὸ τῆς Πολιτείας τῶν ἀνθρακωρυχείων, ἤτοι περὶ ἐθνικοποιήσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐψηφίσθη κατὰ τὸ 1919 νόμος περὶ ἀναλήψεως τῶν μεταλλευτικῶν ἐπιχειρήσεων ὑπὸ τῶν παραγόντων τούτων: ὑπὸ τῆς Πολιτείας, τῶν κεφαλαιούχων καὶ τῶν ἐργατῶν. Εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν ἐψηφίσθησαν συνταγματικαὶ διατάξεις περὶ ἀπαλλοτριώσεως τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων

καὶ διευθύνσεως αὐτῶν ὑπὸ συμβουλίων, εἰς τὰ ὅποια
 νὰ συμμετέχουν ἀπὸ κοινοῦ οἱ ἐξῆς τέσσαρες παράγον-
 τες : ἡ Πολιτεία, οἱ κεφαλαιοῦχοι, οἱ ἐργάται καὶ οἱ
 καταναλωταί. Ἐπιπλέον εἰς ἕτερα ἄλλα κράτη, π. χ.
 εἰς τὴν Δανίαν, εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, εἰς τὸ Βέλγιον
 κ. ἄ., ψηφίζονται ὅμοιοι νόμοι. Μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν
 παρατηρήθη ἐσχάτως παλινδρόμησις, μετ' ἄγνωστα μέχρι
 τῆς σήμερον ἀποτελέσματα. Ὅλα τὰ ἀνωτέρω εἰναί
 σημεῖα τῶν καιρῶν, ποὺ εἰδοποιοῦν πειστικῶς περὶ
 τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῆς σημερινῆς Πολιτείας.

Ἐπιπλέον ἡ προσεκτικὴ παρακολούθησις τῶν διαφόρων
 μεταμορφώσεων, ποὺ παρατηροῦνται εἰς τὸ σημερινὸν
 στάδιον τῆς ἀναπτύξεως τῶν Πολιτειῶν, διδάσκει ἡμᾶς
 καὶ τὸ σπουδαῖον τοῦτο : ὅτι δηλ. παρ' ὅλην τὴν τερα-
 στίαν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν οἰκονομικῶν
 σχέσεων οὔτε μία ἀπὸ τὰς σήμερον ὑφισταμένας Πο-
 λιτείας, εἰς οἷονδῆποτε μέρος τοῦ Πλανήτου μας καὶ
 ἂν εὐρίσκεται, δὲν ἠμπόρεσε νὰ πραγματοποιήσῃ ἐξ
 ὀλοκλήρου τὰς προβλέψεις τοῦ Spencer ἢ ἄλλων φι-
 λосоφῶν καὶ κοινωνιολόγων· καμμία δηλ. ἀπὸ τὰς ση-
 μερινὰς Πολιτείας δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀποβάλῃ ἐντελῶς
 τὴν βίαν καὶ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν αὐτῆς. Ἴσως
 ἢ κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν γεννηθεῖσα **Κοινωνία τῶν**
Ἐθνῶν κατορθώσῃ ποτὲ νὰ συνενώσῃ ὀλοκλήρον τὴν
 οἰκουμένην εἰς μίαν Πολιτείαν. Ἐπιπλέον καὶ τότε ἀκόμη
 θὰ παρίσταται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνάγκη διατη-
 ρήσεως διεθνοῦς δυνάμεως, διὰ νὰ συγκρατῇ τὴν συν-
 οχὴν καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐνότητα εἰς τὸ μέγαλο
 αὐτὸ ὄλον.

Μέσα εἰς ὅλα τὰ ἀνωτέρω περιέχεται φανερά ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ τελευταῖον πρόβλημα. Αὐτὴ μὲ συντομίαν ἔχει οὕτω :

Ἄτομον, κοινωνία καὶ Πολιτεία συνυπάρχουν ἀπ' ἀρχῆς. Τὰ ἄτομα, ἡ κοινωνία καὶ ἡ Πολιτεία ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖον ὀργανικὸν ὅλον. Οἱ τρεῖς διαφορετικοὶ αὐτοὶ ὅροι προσέρχονται ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ ἀπὸ διαφορετικὴν ἄποψιν.

ἢ ἄλλως :

ἢ ἀπὸ κοινοῦ συμβίωσις τῶν ἀτόμων, ἢ διάκρισις αὐτῶν εἰς μήπω ἐνήλικα καὶ εἰς πρεσβύτερα, εἰς ἀσθενέστερα καὶ εἰς ἰσχυρότερα μέλη, ἢ καθοδήγησις τῶν πρώτων ὑπὸ τῶν δευτέρων, ἢ πάλιν αὐτῶν κατὰ τὴν καθοδήγησιν αὐτῆν, καὶ ἢ ἐπικράτησις κατὰ τὴν πάλιν τῶν ἰσχυροτέρων, ὅλα αὐτὰ εἶναι φαινόμενα, ποὺ ἐνεφανίσθησαν ἐκ φύσεως ὅλα μαζί εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα ἡ Πολιτεία, παρ' ὅλην τὴν βίαν αὐτῆς, εἶναι διὰ κάθε ἄτομον ἀπαραίτητος βιωτικὸς ὅρος. Κανένα ἄτομον δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ οὔτε ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, οὔτε ἔξω ἀπὸ τὴν Πολιτείαν. Ὅπως πάλιν καὶ καμμία κοινωνία καὶ καμμία Πολιτεία δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς τὰ ἄτομα. Ἐνεκα τούτου κανένα ἄτομον—καὶ ἂν ἀκόμη θὰ ἤθελε τοῦτο—δὲν θὰ ἔμποροῦσέ ποτε νὰ στερηθῇ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας. Διὰ τὸν αὐτὸν ὡσχύτως λόγον κανένα ἄτο-

μιον δὲν θὰ ἔπρεπέ ποτε νὰ θέλῃ καὶ νὰ ἐργάζεται δια τὴν μείωσιν ἢ δια τὴν κατάργησιν αὐτῶν. Τοῦναντίον κάθε σκεπτόμενον ἄτομον πρέπει νὰ ἀναγνωρίζῃ εἰς τὸν ὀργανισμὸν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας τοὺς ἀπαραιτήτους δια τὴν ὑπαρξίν του βιωτικούς ὄρους. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶπεν, ὅτι «ἄνθρωπος χωρὶς Πολιτείας εἶναι ἢ θηρίον ἢ Θεός». Εἶναι φανερόν, ὅτι κανένας ἄνθρωπος δὲν θὰ ἤθελε νὰ υποβιάσῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν τάξιν τῶν θηρίων. Ἐπίσης εἶναι φανερόν, ὅτι κανένας ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀναγάγῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν θεῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι πάντοτε ἄνθρωπος καὶ ὡς τοιοῦτος θὰ ὑπάρχῃ πάντοτε κατ' ἀναπόφευκτον ἀνάγκην μέσθ εἰς κοινωνίαν καὶ Πολιτείαν, ὅπως συνέδη τοῦτο ἀνέκαθεν ἐκ φύσεως, ἀπὸ τὴν πρώτην δηλ. στιγμὴν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

Κατὰ δὲ τὴν μακρὰν ζωὴν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων ἀνευρίσκομεν τοὺς ἑξῆς πολιτειακοὺς σταθμούς :

εἰς τὴν πολὺ παλαιὰν καὶ ὄλως πρώτην πολιτειακὴν μορφήν οἱ πρεσβύτεροι καὶ ἰσχυρότεροι καθωδήγουν τοὺς ἄωροτέρους καὶ ἀσθενεστέρους εἰς τὴν ζωὴν τῶν ὄλως φυσικῶς καὶ ἀσυνειδήτως, μὲ στοργὴν μὲν, ἀλλὰ καὶ μὲ σκληρότητα καὶ μὲ βίαν. Ἀργότερα ἀνευρίσκομεν συνειδητὴν χρησιμοποίησιν τῆς βίαις πρὸς ἐπικράτησιν ἐνὸς ἢ ὀλίγων ἀτόμων, τῶν ἰσχυροτέρων, πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν συμφερόντων τῆς τάξεως αὐτῶν. Σιγὰ-σιγὰ ὅμως ἡ κατάστασις αὐτὴ μετεβλήθη. Παρὰλλήλως πρὸς τὴν ἱκανοποίησιν ἀτομικῶν συμφε-

ρόντων ἤρχισε νὰ γίνεται χρησιμοποίησις τῆς βίας καὶ πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ δικαίου. Σήμερον δὲ τὰ πάντα τείνουν εἰς τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς νέας Πολιτείας, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν νὰ μὴ ὑπάρχη ἐκμετάλλευσις ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπον, ἀλλὰ μέσα εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ὑπάρχη ὑποχρεωτικὴ ἐργασία καὶ ὑποχρεωτικὸς σεβασμὸς καὶ οἰκονομικὴ ἐπάρκεια δι' ὅλους, ὥστε νὰ ἡμπορῇ κάθε ἄτομον νὰ ἀναπτύσῃ πλήρως ὅλας τὰς σωματικὰς, τὰς πνευματικὰς καὶ τὰς ἠθικὰς του ἱκανότητας, διὰ τὴν ἐξύψωσιν τῆς ὅλης κοινωνίας, διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος.

ΜΕΡΟΣ Γ΄.

Η ΝΟΣΗΡΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΔΙΑΣΠΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἄς ἐπανέλθωμεν τώρα εἰς τὸ ἀρχικὸν πρόβλημα ἡμῶν. Εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν ἔχομεν πανταχοῦ ποικίλους συλλόγους καὶ συνδέσμους καὶ ἀναριθμήτους ὀργανώσεις καὶ σωματεῖα. Ἡ ἄλλως, ἢ μία κοινωνία, τὸ ἐν ὀργανικὸν σύνολον αὐτῆς, ἐγένετο σήμερον πολλὰ τμήματα καὶ κατετεμαχίσθη εἰς ἄπειρα, μικρὰ καὶ ἄσχετα ἀπὸ ἀλλήλων, μέρη. Γεννᾶται τώρα τὸ ἐρώτημα τοῦτο: ἀποτελεῖ τὸ φαινόμενον αὐτό, τῶν τοιούτων ἀναριθμήτων συλλόγων καὶ ὀργανώσεων, πρόοδον τῆς κοινωνίας καὶ συντελεῖ τοῦτο εἰς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῆς; ἢ μήπως αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ὅτι τόσοσιν πολλὰί τιοαῦται ὀργανώσεις καὶ τόσοσιν ἄπειρα σωματεῖα σήμερον ὑφίστανται, ἀποτελεῖ τὴν δυστυχίαν ἡμῶν;

Καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν ἔχομεν:

Α'. τὴν τάξιν τῶν ἐργατῶν, τῶν ἐκ τοῦ μισθοῦ ἀποζῶντων, τῶν προλεταρίων, μὲ τὰς χιλιάς εἰδικὰς ὀργανώσεις αὐτῆς καὶ μὲ τὰς μυριάς ὑποδιαίρέσεις καθ' ἑκάστην ὀργανώσεως·

ἦτοι ἔχομεν τὰς ὀργανώσεις τῶν ἀρτεργατῶν, τῶν βραπτεργατῶν, τῶν ὑποδηματεργατῶν, τῶν ξυλεργατῶν, τῶν κτιστῶν, τῶν ἐλαιοχρωματιστῶν, τῶν μαγείρων, τῶν γκαρσονίων, τῶν ἐμποροῦπαλλήλων, τῶν ἐργατῶν τοῦ χάρτου, τῶν ἐργατῶν τοῦ τύπου κ. ἄ. Καὶ ἐκτὸς τούτων ἔχομεν τὰς πυκνὰς καὶ καλῦτερον συντεταγμένας ὀργανώσεις τῶν ἐργατῶν τῶν ἐργοστασίων καὶ τῶν ἄλλων βαρέων ἔργων· ἦτοι ἔχομεν τὰς ὀργανώσεις τῶν μυλεργατῶν, τῶν καπνεργατῶν, τῶν ναυτεργατῶν, τῶν μεταλλουργῶν, τῶν μεταλλωρύχων, τῶν ἀνθρακωρύχων κ.τ.λ.·

εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐργατῶν τάσσονται καὶ τὰ ποικίλα σωματεῖα καὶ οἱ ἀναρίθμητοι σύνδεσμοι τῶν μικροτεχνιτῶν, τῶν μικροεπαγγελματιῶν, τῶν μικροαστῶν, ὡς π.χ. τῶν ἀρτοποιῶν, τῶν μικρορραπτῶν, τῶν μικροὑποδηματοποιῶν, τῶν μικροξυλουργῶν, τῶν μικροσιδηρουργῶν κ.τ.τ.·

ὡσαύτως εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐργατῶν τάσσονται συνήθως καὶ αἱ ὀργανώσεις τῶν ἐπιστημόνων· ἦτοι οἱ σύλλογοι τῶν δικηγόρων, τῶν ἱατρῶν, τῶν φαρμακοποιῶν, τῶν χημικῶν, τῶν μηχανικῶν, τῶν μηχανουργῶν, τῶν ἠλεκτρολόγων κ.τ.τ.·

καὶ τέλος ὑπὸ τὴν αὐτὴν τάξιν τάσσονται ὡσαύτως

καὶ ἔλαι αἱ κατηγορίαι τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, συνταχθέντων καὶ τούτων εἰς εἰδικούς συνδέσμους· εἰς συνδέσμους δικαστικῶν λειτουργῶν, εἰς συνδέσμους εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, εἰς συνδέσμους ἀξιωματικῶν, ἐφοριακῶν, ταμιακῶν, ταχυδρομικῶν, τηλεγραφητῶν, σιδηροδρομικῶν, τροχιοδρομικῶν κ. ἄ. ὑπαλλήλων.

καὶ

Β'. Ἀπέναντι τῶν ὀργανώσεων τῶν ἐργατῶν ὑπάρχουν αἱ τάξεις τῶν μὴ μισθωτῶν, τῶν μὴ ἐξηρητημένων ἀπὸ τὸ ἡμερομίσθιον, ἀλλὰ τῶν ἀποζώντων ἀπὸ τόκους, ἀπὸ εἰσοδήματα, ἀπὸ κέρδη τῶν κεφαλαίων τῶν ἤτοι ἔχομεν τὰς τάξεις τῶν κεφαλαιούχων, τῶν τοκιστῶν, τῶν εἰσοδηματιῶν, τῶν κτηματιῶν, τῶν ἐργοδοτῶν, μὲ ἀπείρους ὡσαύτως διαιρέσεις καὶ ἀναριθμήτους ὑποδιαιρέσεις·

ἔτσι π. χ. ἔχομεν τὰς ἐνώσεις τῶν τραπεζιτῶν, τῶν ἐργοστασιαρχῶν, τῶν μεγαλοβιομηχάνων, τῶν ἐφοπλιστῶν, τῶν κτηματιῶν, τῶν μεγαλεμπόρων, μὲ τὰς ἀτελευτήτους κατ' εἶδος ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν·

καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτοὺς ἔχομεν τοὺς συνδέσμους καὶ τοὺς συνεταιρισμοὺς τῶν μεγαλοσιτοπαραγωγῶν, τῶν μεγαλοσινοπαραγωγῶν, τῶν μεγαλοκαπνοπαραγωγῶν, τῶν μεγαλοελαιοπαραγωγῶν, τῶν μεγαλοκτηνοτρόφων κ.τ.λ., κ.τ.λ.

Συμβαίνει ὅμως σήμερον εἰς τὴν κοινωνίαν τὸ παράδοξον καὶ ἀντιφατικὸν τοῦτο :

Κάθε ἄτομον, μολονότι εἰσέρχεται εἰς μίαν ἀπὸ τὰς

ἀνωτέρω ὀργανώσεις καὶ ἀποτελεῖ μέλος αὐτῶν ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ ὡς μοναδικὸν σκοπὸν καὶ ἰδεῶδες αὐτοῦ, πῶς νὰ κατορθώσῃ μὲ τὴν δύναμιν τῆς ὀργανώσεώς του νὰ ἐξυπηρετήσῃ μόνον τὰ ἰδικὰ του συμφέροντα καὶ νὰ πολλαπλασιάσῃ μόνον τὰ ἴδια αὐτοῦ κέρδη.

Ὡσαύτως κάθε ὀργάνωσις, μολονότι εἰσέρχεται εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ὁμοσπονδίας ὡς μέλος αὐτῆς, ἐν τούτοις διατηρεῖ ὡς μόνον σκοπὸν αὐτῆς, πῶς νὰ κατορθώσῃ μὲ τὴν δύναμιν τῆς ὁμοσπονδίας τῆς νὰ ἐκαιοποιήσῃ τὰ συμφέροντα μόνον τῆς ἰδικῆς τῆς ὀργανώσεως καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἐπιθυμίας μόνον τῶν ἰδικῶν τῆς μελῶν (=syndicat).

Εἰς καμμίαν ὀργάνωσιν καὶ εἰς καμμίαν ὁμοσπονδίαν δὲν παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν μελῶν των μία κοινὴ κατεύθυνσις, πούθενά ἕνας κοινὸς σκοπός, οὐδαμοῦ ἕνα κοινὸν ἰδανικόν. Τοῦναντίον εἰς ὅλας τὰς ὁμοσπονδίας καὶ εἰς ὅλας τὰς ὀργανώσεις καὶ εἰς τὰ ἄτομα αὐτῶν συναντᾷ κανεὶς μόνον ξεχωριστὰς βλέψεις καὶ ἀκούει μόνον ξεχωριστὰς ἐπιθυμίας. Σήμερον εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν μας, ἀπὸ τὸ ἕνα ἕως τὸ ἄλλο ἄκρον αὐτῆς, παρ' ὅλην τὴν ὑπαρξιν εἰς αὐτὴν τῶν ποικίλων συνδέσμων καὶ ἐνώσεων, ἐν τούτοις κάθε ἄτομον καὶ κάθε ὀργάνωσις ἐπιδιώκουν μόνον ἰδιαιτέρους, ἀτομικοὺς σκοποὺς, ἕκαστος ἔχει μόνον ἴδια, ἀτομικὰ ἰδανικά, ὃ καθένας λατρεύει μόνον ξεχωριστὰς θεότητας.

Ἄλλὰ μήπως, ἔτσι, χάσματα, ὑπάρχοντα καὶ πρότερον εἰς τὴν κοινωνίαν μας, καθίστανται σήμερον ἀκόμη εὐρύτερα :

Ἄς ἴδωμεν καλύτερον τὰς μεταξὺ τῶν ἀτόμων, τῶν ὀργανώσεων καὶ τῶν τάξεων ὑφισταμένας σχέσεις. Καὶ κατὰ πρῶτον ἄς ἴδωμεν τὰς ἐσωτερικάς, τὰς οἰκογενειακάς σχέσεις τῶν ἀτόμων κάθε ὀργανώσεως, ὡς καὶ τὰς μεταξὺ τῶν ὀργανώσεων κάθε τάξεως τοιαύτας.

Ἐξωτερικῶς τὰ διάφορα μέλη κάθε ὀργανώσεως, τὰ άτομα δηλαδή αὐτῶν, τηροῦν πρὸς ἀλλήλα κάποιαν ἐπικοινωνίαν καὶ κάποιαν συνάφειαν. Ἄλλ' αἱ σχέσεις αὐτῶν βαθύτερον ἐξεταζόμεναι εἶναι αὐταί :

1. ὅπως **τυπικαί**. Τὰ μέλη δηλ. κάθε ὀργανώσεως στέκονται συνήθως τὸ ἓνα κοντὰ εἰς τὸ ἄλλο σὰν τὰ ἀγάλματα τῶν μουσείων· χωρὶς δηλ. καμμίαν κατανόησιν τῶν μεταξὺ των ὑπαρχόντων δεσμῶν, χωρὶς συνειδήσιν τῆς ἀμοιβαίας ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτήσεως καὶ χωρὶς καμμίαν εἰλικρινῆ διάθεσιν πρὸς ἀμοιβαίαν βοήθειαν· καὶ

2. οὐχὶ σπανίως μέσα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὀργάνωσιν, καὶ κάτω ἀπὸ τὰς τυπικάς μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς σχέσεις, ὑπολανθάνει ἀμοιβαία **δυσαρέσκεια καὶ διχόνοια**. Κάθε δηλ. μέλος μιᾶς ὀργανώσεως, εἴτε ἀπὸ κακὴν συνήθειαν, εἴτε ἀπὸ φθόνον, εἴτε ἀπὸ ἰδιοτέλειαν, ὑπονομεύει ὅλα τὰ ἄλλα μέλη τῆς αὐτῆς ὀργανώσεως καὶ ἐργάζεται κρυφὰ ἐναντίον αὐτῶν. Καὶ ἐνίοτε ἢ κρυφῆ αὐτὴ μεταξὺ τῶν διαφόρων μελῶν τῆς αὐτῆς ὀργανώσεως **δυσαρέσκεια** ἐκσπᾷ εἰς φανεράν πάλην καὶ πόλεμον μεταξὺ αὐτῶν.

Καὶ ἢ αὐτὴ ἀκριβῶς κατάστασις ἐπαναλαμβάνεται εἰς

τάς σχέσεις μεταξύ τῶν διαφόρων ὀργανώσεων τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ὅπως ὠσαύτως καὶ εἰς τὰς προσαλλήλους σχέσεις τῶν διαφόρων συνδέσμων τοῦ κόσμου τῶν κεφαλαίων. Καὶ ἐδῶ δηλ. ἔχομεν φαινομενικῶς μὲν τὰς αὐτάς τυπικάς σχέσεις καὶ τὴν αὐτὴν κατάστασιν ἀνοχῆς, κατὰ βᾶθος ὅμως μεταξύ τῶν διαφόρων ὀργανώσεων ἀμφοτέρων τῶν τάξεων ὑπάρχει ἀμοιβαία δυσἀρέσκεια καὶ διάστασις, ἡ ὁποία καταλήγει πολλάκις εἰς φανερόν πόλεμον μεταξύ αὐτῶν.

Ἰδιαιτέρως ὅμως τραχεῖται ἀπέδησαν αἱ σχέσεις μεταξύ τῆς τάξεως τῶν ἐργατῶν καὶ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου τοῦ κεφαλαίου. Κάθε μία ἀπὸ τὰς τάξεις αὐτάς ἐπιζητεῖ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς ἄλλης. Κάθε μία ἀπὸ αὐτάς ἀπειλεῖ τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἄλλης. Ἀμφοτέραι ὤμωσαν τὸν ὄλεθρον καὶ τὸν ἐξαφάνισμὸν τῆς ἀντιπάλου τάξεως. Κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους εἰς πολλὰ μέρη αἱ ἐν λόγῳ τάξεις καὶ ἐκινήθησαν ἐναντίον ἀλλήλων κατὰ τρόπον πολὺ ἀνήσυχον.

Ἔτσι δυσἀρέσκεια καὶ ἀγανάκτησις κατέλαβε σήμερον τοὺς πάντας. Τὸ ἓνα ἄτομον εἶναι δυσηρεστημένον κατὰ τῶν ἄλλων· ἡ μία ἐργατικὴ ὀργάνωσις διάκειται ἐχθρικῶς κατὰ τῆς ἄλλης· ὅλοι μᾶζι κατὰ τῆς τάξεως τῶν ἐργοδοτῶν· πάντες οἱ ἀνωτέρω κατὰ τῶν ἀγροτῶν· οἱ ἀγρόται κατὰ τῶν ἐμπόρων· καὶ οὗτοι πάλιν κατὰ τῆς Πολιτείας· οἱ ὑπάλληλοι αὐτῆς ἐναντίον ὄλων τῶν τάξεων· καὶ τέλος οἱ πάντες ἐναντίον τῆς σημερινῆς καταστάσεως, χωρὶς κανεῖς ἀπὸ αὐτοὺς νὰ γνωρίζῃ σαφῶς, τί ἀκριδῶς νοσεῖ εἰς τὴν σημερινήν κα-

τάστασιν τῆς κοινωνίας, διὰ τὴν ἠμπορέσῃ νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτὴν τὴν πρέπουσαν βοήθειαν.

ἢ ἄλλως :

τὸ ἓνα ἄτομον μισεῖ σήμερον ὅλα τὰ ἄλλα καὶ ἐργάζεται κατ' αὐτῶν· ἢ μία ἐργατικὴ ὀργάνωσις ἀγανακτεῖ καὶ ὑπονομεύει ὅλας τὰς ἄλλας τοιαύτας· ὁλόκληρος ἢ τάξις τῶν ἐργατῶν ἀπευθύνει παράπονα καὶ ἐκθάλλει κραυγὰς ὀδύνης καὶ διαμαρτυρίας πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις· συγχρόνως μὲ τὰ παράπονα καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἐργατικῶν τάξεων ἀκούονται αἱ φωναὶ καὶ αἱ διαμαρτυρίαι τῶν ἀγροτῶν· εἰς αὐτὰς ἀναμειγνύονται αἱ ἐκκλήσεις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων· ἐκ μέρους τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιμελητηρίων συντάσσονται καὶ ἀπευθύνονται ποικίλα ὑπομνήματα καὶ ἀπαιτήσεις· καὶ ἄλλα πάλιν ὑπομνήματα καὶ ἄλλαι ἀπαιτήσεις ὑποβάλλονται ἐκ μέρους τῶν ἐπιστημόνων· καὶ τέλος ἀπὸ ὅλους ἀκούονται φοβεραὶ καὶ σπαρακτικαὶ φωναί, κραυγαὶ ἀπελπισίας, προάγγελοι ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ παγκοσμίων κλονισμῶν.

Ἄλλὰ ποῖται εἶναι αἱ ἀνάγκαι καὶ αἱ ἀνησυχίαι αὐτῶν ; Μήπως ἢ ἀνάγκη τοῦ χρήματος ; Ἄλλ' ἐδῶ παρατηροῦνται ἀνησυχίαι καὶ παράπονα, διαμαρτυρίαι καὶ κραυγαὶ καὶ εἰς τοὺς κατόχους αὐτοῦ. Ἴσως οὕτε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δὲν γνωρίζουν καθαρὰ τὰς ἐπιθυμίας των, τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀνησυχίας των. Ἐνα μόνον διακρίνεται σαφῶς : αἱ ἀνησυχίαι, τὰ παράπονα, αἱ φωναὶ, αἱ διαμαρτυρίαι, αἱ ἀπαιτήσεις, ἢ ὀργή, αἱ ἀπειλαί, τὸ μῖσος, αἱ κραυγαὶ πρὸς τροφήν, καὶ ἰδίως πρὸς

πνευματικὴν τροφήν, πρὸς πνευματικὴν καθοδήγησιν, πρὸς ἐσωτερικὴν γαλήνην καὶ εἰρήνευσιν.

Ὁλόκληρον τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα ἀπειλεῖται σήμερον ἀπὸ σεισμόν. Καὶ οἱ νουνεχέστεροι στρέφουν ἐρευνητικὰ ὀλόγυρα τὰ βλέμματά των πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν αἰτίων τῆς τεταραγμένης αὐτῆς καταστάσεως. Θέτουν εἰς ἑαυτοὺς τὸ ἐρώτημα : πῶς κατήντησε διὰ μιᾶς ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ πολιτισμοῦ μας τόσον κλονιζόμενον καὶ τόσον ἀσταθές ; Ἐκ ποῦ ἐξεχύθη τόσον ἐξαφνικὰ εἰς τὴν κοινωνίαν μας ὅλη αὐτὴ ἢ πλήμμυρα τῆς πρωτοφανοῦς λύσσης καὶ ἀγριότητος, αὐτῆς τῆς ἀγνώστου θηριώδους σκληρότητος, ποῦ ἀπειλεῖ νὰ μᾶς ἐξαφανίσῃ μὲ ἕναν νέον κατακλυσμόν ;

Στρέφονται πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐρωτοῦν : τί κατώρθωσεν αὕτη, διὰ νὰ περιορίσῃ αὐτὴν τὴν μανίαν τῆς κοινωνίας ; τί ἐπέτυχεν αὕτη πρὸς γαλήνευσιν αὐτῆς ; — Ἐκ ὅλα τὰ μέρη ἀκούεται ἢ ψυχρὰ ἀπάντησις «οὐδέν».

Στρέφονται πρὸς τὰ μετὰ τόσου πατάγου πανταχοῦ ἐγειρόμενα σχολεῖα, κατώτερα, ἀνώτερα καὶ Πανεπιστήμια, καὶ ἐρωτοῦν : Τί ἔπραξαν ταῦτα, διὰ νὰ ἀπομακρύνουν τὸν κίνδυνον ; — Πάλιν ἀκούεται ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἢ ἰδίᾳ ἀπάντησις «οὐδέν». Πολλὰς φορὰς μάλιστα ἢ ἀπάντησις ἀντηχεῖ ἀκόμα σκληρότερα : ὅτι δηλ. ἀκριβῶς τὰ κέντρα αὐτὰ ἐφύτευσαν καὶ ἐκαλλιέργησαν τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, ποῦ ἀπειλεῖ νὰ φέρῃ τὴν παγκόσμιον καταστροφὴν. Μέσα εἰς αὐτὰ δὲν ἀκούεται τίποτε ἄλλο, παρά μόνον προτροπαὶ πρὸς τὸ κέρ-

δος, πρὸς τὸν ἀνταγωνισμόν, πρὸς τὴν φιλοδοξίαν, πρὸς τὴν διάκρισιν τοῦ ἀτόμου, πρὸς τὴν ἀνάδειξιν μόνον αὐτοῦ, πρὸς τὸν ἀτομικισμόν. Τὰ κέντρα αὐτὰ ἀπὸ ἐργαστήρια εἰρηνικῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλεγγύης, ἀπὸ ἐργαστήρια πνευματικῆς ἐνώσεως τῶν πάντων καὶ ἀληθείας ἀπέβησαν φυτώρια πάσης δοξομανίας καὶ ἰδιοτελείας. Οἱ ἀγρόται, οἱ ἐργάται καὶ οἱ τεχνῖται ἀπεδείχθησαν συνήθως εἰς ὅλα τὰ μέρη ἄξιοι μεγαλυτέρας ἐμπιστοσύνης ἀπὸ τοὺς ἀποφοίτους τῶν σχολείων, κατωτέρων καὶ ἀνωτέρων, ἀπὸ τοὺς οὕτω δὴ **μορφωμένους** καλουμένους. Ὅθεν κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ὑπάρχη μέσα εἰς αὐτὰ κάτι, ἴσως μάλιστα τὸ ὅλον, νοσηρόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ο ΑΤΟΜΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΞ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἄς προσπαθήσωμεν νὰ εὐρωμεν τὴν αἰτίαν τῆς σημερινῆς νοσηρᾶς καταστάσεως τῆς κοινωνίας. Πρὸς τοῦτο ἄς σκεφθῶμεν οὕτω :

ἔχομεν ποικίλους συνδέσμους τῶν ἀπείρων ἀτόμων τῆς κοινωνίας μας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους σχηματίζονται αἱ χίλια ἐνώσεις καὶ τὰ μύρια σωματεῖα αὐτῶν· ἔχομεν ἐπίσης καὶ ἄλλους συνδέσμους τῶν μικροτέρων ἐνώσεων καὶ σωματείων καὶ σχηματισμὸν ἐξ αὐτῶν εὐρυτέρων τοιούτων, τῶν συνομοσπογδιῶν αὐτῶν. Κάθε

μικροτέρα ὅμως ἔνωσις οὐδέποτε αἰσθάνεται. ἑαυτὴν ὡς τροχὸν τῆς μεγαλυτέρας ἐνώσεως, συνδεδεμένον ἀναποσπάστως καὶ κατ' ἀνάγκην μὲ πολλοὺς ἄλλους διὰ τὴν κίνησιν καὶ λειτουργίαν αὐτῆς. Κατ' ἀναλογίαν δὲ καὶ κάθε ἄτομον οὐδέποτε θεωρεῖ ἑαυτὸ ὡς ὀργανικὸν μέλος τῆς ἐνώσεώς του, συνταυτισμένον ἐξ ὀλοκλήρου μετὰ τῶν ἄλλων μελῶν αὐτῆς, πρὸς ἀπὸ κοινοῦ ἐπιδίωξιν ἐνὸς ἐνιαίου σκοποῦ.

Τοῦναντίον κάθε μικροτέρα ἔνωσις μιᾶς ὀμοσπονδίας ὑπολαμβάνει ἑαυτὴν ὡς ὀργάνωσιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐνώσεις αὐτῆς, ὡς σῶμα ξένον πρὸς αὐτάς, ὡς στοιχεῖον ξεχωριστόν, πὸ ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρχη καὶ χωρὶς τὰς ἄλλας παραλλήλους ἐνώσεις. Καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν μεταδίδεται κατ' ἀναλογίαν καὶ κατ' ἀνάγκην εἰς κάθε ἄτομον κάθε ἐνώσεως ἢ τάσις νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτὸν του σὰν ἓνα ὄν αὐθυπόστατον, ἀσύνδετον, χωριστόν ἀπὸ τὰ ἄλλα μέλη τῆς ἐνώσεώς του, μὴ ἔχον ἀνάγκην ἀπὸ κανένα ἄλλο μέλος αὐτῆς, μὴ ἔχον καμμίαν ἀνάγκην ἀπὸ ἕλην τὴν κοινωνίαν, ἠμποροῦν νὰ ζήσῃ καὶ μόνον, χωρὶς τὴν βοήθειαν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δὲ πολὺ συχνὰ καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐνώσεων, ἀλλὰ καὶ μέσα εἰς κάθε ἔνωσιν ὅλα τὰ μέλη αὐτῶν εὐρίσκονται εἰς ζωηρὰν ἀντίθεσιν, ἣ καὶ εἰς φανερόν πόλεμον μεταξὺ τῶν.

Ἔτσι αἱ σημεριναὶ ἐνώσεις καὶ ὀργανώσεις τῆς κοινωνίας κατήντησαν παράγοντες διαλύσεως καὶ κατακερματισμοῦ αὐτῆς εἰς ἐπὶ μέρους τμήματα, ζωτικά μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, πράγματι ὅμως θνησιγενῆ.

Ἔτσι αἱ σημεριναὶ ἐνώσεις καὶ ὀργανώσεις τῆς κοινωνίας κατήντησαν τὸ μεγαλύτερον ἐμπόδιον πρὸς σύνδεσιν τῶν ἀτόμων αὐτῆς εἰς τὴν φυσικὴν καὶ ὀργανικὴν ἐνότητα αὐτῶν. Πράγματι δὲ παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς μερικῶν πρὸς πραγματικὴν ἐνωσιν τῶν ἀτόμων μιᾶς ὀργανώσεως οὐδέποτε κατορθώθη μέχρι σήμερον ἀληθινὴ ψυχικὴ ἐνωσις αὐτῶν. Ὡσαύτως παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς μερικῶν πρὸς πραγματικὴν ἐσωτερικὴν συνένωσιν πολλῶν ὁμοειδῶν ὀργανώσεων εἰς ὁμοσπονδίας, καὶ τούτων εἰς συνομοσπονδίας καὶ γενικὰς τσιαύτας, πάλιν καμμίαν φοράν μέχρι σήμερον δὲν κατορθώθη ἀληθῆς καὶ βαθεῖα ἐνωσις αὐτῶν.

Ἄλλὰ καὶ πῶς ἤμποροῦσε τοῦτο νὰ ἔχῃ ἄλλως :

Ὅλοι αἱ σημεριναὶ ὀργανώσεις κτίζουσι ἐπάνω εἰς βάσιν, πού εἶναι ὅπως διόλου ἀντίθετος πρὸς κάθε ἐνωσιν. Αἱ σημεριναὶ ὀργανώσεις προσπαθοῦν νὰ κτίσων ἐπάνω εἰς τὸν **ἀτομικισμόν**. Τὸ σπέρμα αὐτὸ καλλιεργοῦν ὅλοι αἱ σημεριναὶ ἐνώσεις μὲ τὰς προσπάθειάς αὐτῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν καὶ προαγωγὴν τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων μόνον τῶν ἰδικῶν των μελῶν. Τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν δίδουσι ὅλοι αἱ σημεριναὶ ὁμοσπονδίαὶ μὲ τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν πρὸς ξεχωριστὴν ἱκανοποίησιν τῶν συμφερόντων μόνον τῶν ἰδικῶν των ὀργανώσεων. Ἄλλὰ **ἀτομικισμὸς καὶ ἐνωσις** εἶναι ἐννοιαὶ ἀντιφατικαί, ἀναιροῦσαι ἀλλήλας. Ἡ θέσις τῆς μιᾶς ἀποκλείει τὴν ἄλλην, καὶ ἀντιστρόφως. Διὰ τοῦτο ὁ ἀτομικισμὸς εἶναι ἡ μόνη αἰτία τῆς ἐλλείψεως ἀπὸ κάθε ὀργάνωσιν, ἀπὸ κάθε ὁμοσπονδίαν καὶ ἀπὸ ὅλην ἐν γένει τὴν κοινωνίαν.

νίαν μας κάθε πραγματικῆς ἐνότητος. Ὁ ἀτομικισμὸς εἶναι ἡ αἰτία τῆς πλήρους ἀποσυνθέσεως αὐτῶν.

Διότι, ὄντως, πότε παρατηρήθη μεταξὺ τῶν μελῶν, τῶν ἀποτελούντων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὀργάνωσιν, μία κοινὴ κατεύθυνσις ; Πότε παρούσιασαν ταῦτα κᾶτι περισσότερον ἀπὸ μίαν ἐξωτερικὴν, μηχανικὴν καὶ ἐπιπολαίαν προσέγγισιν αὐτῶν ; Ἡ πότε παρατηρήθη μεταξὺ τῶν ποικίλων σωματείων καὶ ὀργανώσεων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς συνομοσπονδίας μία πραγματικὴ ἐνότης βλέψεων, κᾶτι περισσότερον ἀπὸ μίαν τυχαίαν παράθεσιν, κᾶτι ἀνώτερον τέλος ἀπὸ μίαν μηχανικὴν συγκόλλησιν αὐτῶν ;

Πότε π. χ. ἔδειξε ἀληθινὴν ἀγάπην καὶ πραγματικὸν ἐνδιαφέρον ἓνα μέλος τῆς ἐνώσεως τῶν παντοπωλῶν δι' ἓνα ἄλλο μέλος τῆς αὐτῆς ἐνώσεως, ἢ ἓνα μέλος τοῦ σωματείου τῶν κτιστῶν δι' ἓνα ἄλλο μέλος τοῦ αὐτοῦ σωματείου ; Ἡ πότε ἐνδιεφέρθη εἰλικρινῶς ὁ σύνδεσμος τῶν ἐμπόρων διὰ τὸν συνεταιρισμὸν τῶν παραγωγῶν, ἢ ἡ ὀργάνωσις τῶν ἀρτεργατῶν διὰ τὴν ἐνωσιν τῶν ἐργατῶν τοῦ τύπου ; Ὡσαύτως πότε ἔδειξεν ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς εἰλικρινῆς ἐνδιαφέρον καὶ πραγματικὴν ἀλληλεγγύην διὰ τὸ σωματεῖον τῶν ἐργατῶν θαλάσσης ἢ διὰ τοὺς ἀνθρακωρύχους, πρὸ παντὸς δὲ πότε συνεκινήθη καὶ πότε ἐπόνεσεν ἢ μία τάξις διὰ τὰ συμφέροντα ἢ τὰ ἀτυχήματα τῆς ἄλλης ; Ὅχι μόνον κανένας ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἐνδιεφέρθη ποτὲ εἰλικρινῶς διὰ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ τοῦναντίον ἔλοι αὐτοὶ μισοῦν καὶ ὑπονομεῦσιν ἀλλήλους. Ἄν δὲ κᾶποτε ἀπαντᾶται πουθενὰ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ κανένας εἰ-

λικρινῆς σύνδεσμος μερικῶν ἀπὸ αὐτοῦς, τοῦτο ἀποτελεῖ ἐξαιρέσιν καὶ συμβαίνει, ἀσφαλῶς, ἐξω ἀπὸ τὰς ὀργανώσεις.

Ἡ σημερινὴ κοινωνία, παρ' ὅλους τοὺς συνδέσμους καὶ τὰς ἐνώσεις αὐτῆς, ὁμοιάζει μὲ ἓνα σχορπισμένον ὠρολόγιον, ἀπὸ τὸ ὅποιον λείπει τὸ ἐλατήριον καὶ κάθε ἄλλος ἐσωτερικὸς συνεκτικὸς δεσμός. Ἡ σημερινὴ κοινωνία, παρ' ὅλας τὰς ἑμοσπονδίας καὶ συνομοσπονδίας αὐτῆς, ὁμοιάζει μὲ σύγγραμμα ἀνισορρόπου, ἀπὸ τὸ ὅποιον λείπει κάθε συνέχουσα ἰδέα. Ὅλα τὰ μέλη τῆς σημερινῆς κοινωνίας προσπαθοῦν καθημερινῶς νὰ παραμορφώσουν καὶ νὰ διασποῦν τοὺς συνεκτικοὺς δεσμούς, ποὺ ἐκ φύσεως ὑπάρχουν μεταξὺ αὐτῶν. Ὅλα τὰ μέλη τῆς σημερινῆς κοινωνίας παραγνωρίζουν καὶ παραβαίνουν τὸν μεγάλον Νόμον καὶ τὴν μεγάλην Ἀλήθειαν τοῦ σύμπαντος: *τὴν ἀμοιβαίαν τῶν πάντων ἀπ' ἀλλήλων ἐξάρτησιν καὶ τὴν συνάρτησιν αὐτῶν εἰς ἓνα ἐνιαῖον καὶ ὀργανικὸν σύνολον.*

Διὰ τοῦτο κανένας λόγος δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ σήμερον περὶ πραγματικῆς καὶ βαθείας προσεγγίσεως καὶ συνεργασίας τῶν ἀτόμων μιᾶς ὀργανώσεως. Ὡσαύτως κανένας λόγος δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ σήμερον περὶ πραγματικῆς ψυχικῆς ἐπαφῆς τῶν διαφόρων ὀργανώσεων καὶ περὶ ἐνώσεως αὐτῶν εἰς ἓνα σύνολον. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ πολλοὶ νεαροὶ καὶ ἀνίδεοι κοινωνιολόγοι, ποὺ νομίζουν ἀφελῶς, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐμβῆκε τώρα ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐσωτερικῆς ἡμερότητος καὶ ἀναπτύξεως. Ὑπάρχουν ἐπίσης

καὶ μερικοὶ ἄλλοι ὄνειροπόλοι κοινωνιολόγοι, ποὺ πιστεύουν, ὅτι μὲ τὰ εἰρηνικὰ κηρύγματα αὐτῶν ἐπῆλθεν πλέον ἢ συναδέλφωσις τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, ὅτι παραμένομεν ὅλοι ἀκόμῃ εἰς τὴν πολὺ χαμηλὴν καὶ ἐντελῶς πρωτόγονον βαθμίδα τοῦ ὤμοῦ καὶ χυδαίου ἀτομικισμοῦ, ποὺ ἐμποδίζει κάθε πραγματικὴν ψυχικὴν ἔνωσιν ἡμῶν.

Ἔτσι εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν ὑπάρχουν μὲν πολλὰ ἐνώσεις διαφόρων ἀτόμων, πολλὰ σωματεῖα, πολλὰ ὀργανώσεις, ποικίλοι σύνδεσμοι — ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει μέσα εἰς ὅλα αὐτὰ πνεῦμα ἓν· τοῦτέστιν δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὰ μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐσωτερικὴ διάθεσις, ἓνας σκοπός, μία καὶ ἡ αὐτὴ κατεύθυνσις, διὰ νὰ συνένωσῃ τὴν ἄλλην ποικιλίαν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν συνδέσμων αὐτῶν εἰς μίαν συνειδητὴν κοινωνίαν αὐτῶν. Ὡσαύτως εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν ὑπάρχουν μὲν πολλὰ καὶ ποικίλα ὁμοσπονδία καὶ συνομοσπονδία, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει μέσα εἰς αὐτὰς μία ὁδηγὸς ἰδέα, μία κοσμοθεωρία, ψυχὴ μία, διὰ νὰ ἀποτελεσθῇ παραλλήλως πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν ὀργανώσεων καὶ τῶν ὁμοσπονδιῶν καὶ ἓνα ἐνιαῖον ὀργανικὸν σύνολον, μὲ κατανόησιν τῆς ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως τῶν μελῶν τοῦ ἀπ' ἀλλήλων, καὶ μὲ συναίσθησιν τῆς ἐνότητος αὐτῶν.

Ἀλλὰ ἡ ὁμαλὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας χρειάζεται ἐκ φύσεως οὐχὶ χιλίας καὶ μίαν ὀργανώσεις, μὲ ξεχωριστοὺς σκοποὺς διὰ κάθε μίαν καὶ μὲ ἐπιδίωξιν ἀτομικῶν μόνον ὑποθέσεων, ἀλλὰ χιλίους καὶ ἓναν συνδέσμους πρὸς πραγμάτων ἰδίως μιᾶς μόνον ἰδέας, τῆς φυσικῆς ἐνότητος αὐτῆς. Ἡ ἀσφαλὴς διατήρησις τῆς

ἀνθρωπότητος ἀπαιτεῖ ἐκ φύσεως οὐχὶ χιλίους καὶ ἕναν συνεταιρισμούς, μὲ ξεχωριστοὺς διὰ τὸν καθένα σκοποὺς καὶ μὲ ἐξυπηρέτησιν ἀτομικῶν μόνον συμφερόντων, ἀλλὰ συνένωσιν ὄλων τῶν χιλίων συνεταιρισμῶν καὶ τῶν μυρίων σωματείων διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κοινῶν ἰδίως συμφερόντων ὄλων αὐτῶν, διὰ τὴν προαγωγὴν προπάντων τῆς ἐνιαίας ζωῆς αὐτῶν.

Αἱ γινῶμαι αὐταὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι οὔτε ὑπερβολικαί, οὔτε ἐσφαλμέναι. Ἄλλως, ἄς προσέλθῃ ἕνας καὶ ἄς δείξῃ, ποῦ ἀνευρίσκει αὐτὸς δεσμούς, ἐνώνοντας τὴν σημερινήν κοινωνίαν εἰς ἕνα ἐνιαῖον ὄλον. Ἄς προσέλθῃ αὐτὸς καὶ ἄς δείξῃ, ποῖον εἶναι τὸ κοινὸν ἰδεῶδες τῶν μελῶν μιᾶς ὀργανώσεως, ἢ τὸ κοινὸν ἰδανικὸν τῶν μυρίων ὀργανώσεων. Μήπως ἡ ἀκόρεστος προσπάθεια ἀπὸ κάθε μέλος πρὸς προαγωγὴν καὶ ἀνάδειξιν μόνον τοῦ ἰδικοῦ του ἀτόμου, ἢ ἡ ἀπληστία κάθε ὀργανώσεως πρὸς ἱκανοποίησιν μόνον τῶν ἀτομικῶν τῆς συμφερόντων, μὲ ὑποδούλωσιν καὶ ἐξαφανισμόν ὄλων τῶν ἄλλων; Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ τοιαύτη ἐπιδιώξις εἶναι ἐκείνη, ποῦ ἐπιφέρει τὴν διάσπασιν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς κοινωνίας. Καὶ ἔπειτα ἐρωτᾶται κάθε ἄτομον καὶ κάθε ὀργάνωσις: διατί ἐπιδιώκουν οὕτω τὸ ἀτομικὸν συμφέρον; Μήπως διὰ νὰ ζήσουν; Ἄλλὰ τότε ἐρωτᾶται πάλιν: Διατί νὰ ζήσουν; Μήπως ἔτσι ἀπλῶς διὰ νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν ζωὴν; Καὶ ἐκτὸς τούτου: ἢμποροῦν μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν οὗτοι νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ζωὴν των; Ἡ μήπως ὄλαι μὲν αἱ τοιαῦται ἀντιλήψεις εἶναι ἀποτέλεσμα παλαιῶν τυφλῶν καὶ ἀσυνειδήτων ἕξεων, ἢ

δὲ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἐξασφαλίζεται περισσότερο, ἂν γίνεται σύμφωνα μὲ τὴν ἀπὸ τὴν φύσιν ἐπιβαλλομένην ἔνωσιν καὶ συνεργασίαν αὐτῶν, ὅποτε αὕτη παίρνει καὶ πλατύτερον, βαθύτερον, ὑψηλότερον καὶ ὠραιότερον νόημα :

Ἐμποροῦμεν νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὰς ἐρωτήσεις κατὰ βούλησιν. Πάντοτε ὅμως καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο : ὅτι ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἄτομα καὶ ἀπὸ τὰς σημερινὰς ὀργανώσεις, ὅπως αὐταὶ λειτουργοῦν σήμερον, λείπει ἡ συνενοῦσα ἰδέα, ἡ πνευματικὴ ἐνότης, ἡ ψυχὴ. Τὰ σημερινὰ ἄτομα καὶ αἱ σημεριναὶ ὀργανώσεις μὲ τὸν πολὺ περιορισμένον ὁρὸμον των, ἀντὶ νὰ ἀπλοποιήσουν καὶ νὰ καταστήσουν εὐκολωτέραν τὴν ζωὴν των, μετέβαλον αὐτὴν εἰς κολασμένον λαβύρινθον. Τὰ σημερινὰ ἄτομα καὶ τὰ σωματεῖα αὐτῶν μὲ τὴν πολὺ μονομερῆ κατεύθυνσιν των, διήρσαν τὴν ἐνιαίαν κοινωνίαν εἰς μικρὰ-μικρὰ, ξένα πρὸς ἀλληλα τμήματα καὶ διέλυσαν τὸ φύσει ἓν εἰς πολλὰ, ἀσχετα μετὰξὺ των, μέρη, πού ἀγωνίζονται νὰ φέρουν τὸν ὄλεθρον καὶ ἐξαφανισμόν ἀλλήλων. Καὶ τέλος τὰ σημερινὰ ἄτομα καὶ ὅλοι οἱ σύνδεσμοὶ των, μὲ τὸν ἄκρατον ἀτομικισμόν των, διέρρηξαν, ὅσον ἠμπόρεσαν περισσότερο, τοὺς φυσικοὺς δεσμούς των καὶ μετέβαλαν τὴν μίαν κοινωνίαν εἰς πληθύν, εἰς μάζαν, εἰς μέγα σῶμα, ἐξοιδημένον ἐπικινδύνως καὶ μὲ προφανῆ τὰ συμπτώματα τῆς ἀποσυνθέσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Προβάλλεται ὅμως τώρα ἐδῶ τὸ ἐρώτημα τοῦτο : πῶς ἐγεννήθη αὕτη ἡ κατάστασις :

Ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲν εἶναι νέα. Ὁ ἀτομικισμὸς καὶ ἡ ἔνεκα τούτου διάλυσις τῆς κοινωνίας εἰς ἀντιμαχομένα ἄτομα καὶ εἰς ἀλληλοσπαρασσομένας τάξεις ἀπαντᾶται καὶ εἰς πολὺ παλαιούς χρόνους. Φανερὰ ἴχνη αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν Πολιτείαν τῶν Λακεδαιμονίων μὲ τὴν διάκρισιν τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς Σπαρτιάτας, Περιόικους καὶ Εἰλωτας. Ὁσαύτως φανερὰ ἴχνη τοῦ ἀτομικισμοῦ ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν Πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων· εἰς τὴν διάσπασιν δηλ. τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν τῶν καλῶν χρόνων εἰς τὴν τάξιν τῶν πεντακωσιομεδίμων, τῶν ζευγυτῶν, τῶν ἱππέων καὶ τῶν θητῶν. Περαιτέρω ὅμοια ἴχνη τοῦ ἀτομικισμοῦ ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς Πολιτείας ὑπὸ διάφορα ὀνόματα. Ὁμοια πάλιν ἴχνη αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν Ῥώμην μὲ τοὺς πατρικίους καὶ τοὺς πληθεῖους. Καὶ τέλος τὴν αὐτὴν διάλυσιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου εἰς ἀντιμαχομένας τάξεις ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην τῶν Μέσων χρόνων μὲ τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν, μὲ τὴν τάξιν τοῦ κλήρου καὶ μὲ τὴν τάξιν τῶν ἀκτημόνων.

Κατὰ ταῦτα αἱ στεναὶ καὶ περιορισμέναι ἀτομιστικαὶ ἀντιλήψεις καὶ ἡ ἐκ τούτων διάκρισις τῆς κοινωνίας εἰς πολεμίας τάξεις καὶ εἰς ἀντιμαχομένα ἄτομα ἐμφανίζονται εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ τὰς ἰδίας ἀντιλήψεις ἀνευρίσκομεν καὶ ἀργότερα εἰς ὅλα τὰ μέρη μέχρι σήμερον. Προφανῶς δὲ ἡ τοιαύτη πρῶτος ἐμφάνισις τοῦ ἀτομικισμοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ὡς καὶ ἡ διαρκὴς ἀνεύρεσις τοῦ φαινομένου τούτου εἰς ὅλας τὰς περιόδους τῆς

ἱστορίας καὶ εἰς κάθε ἀνθρωπίνην ψυχὴν, σημαίνει, ὅτι ὁ ἀτομικισμὸς εἶναι ἰδιότης ἔμφυτος εἰς τὸν ἀνθρώπον.

Ἄλλὰ ὡσαύτως ἔμφυτος εἰς τὸν ἀνθρώπον εἶναι καὶ ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἀτομικιστικῶν ἀντιλήψεων. Τὴν ἐπέκτασιν τοῦ βλέμματος τοῦ ἀνθρώπου καὶ πέραν τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν καὶ ἀναγκῶν, τὴν κατάπνιξιν αὐτῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἄλλων προσώπων, καὶ τὴν θυσίαν τοῦ αὐτοῦ ὑπὲρ τρίτων, ἔλα αὐτὰ τὰ ἀνευρίσκωμεν εἰς τὴν ψυχὴν κάθε ἀνθρώπου, ὑπάρχοντα ἀπὸ τὴν φύσιν μέσα εἰς αὐτήν, πάλιν ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ὑπάρξεώς του. Εἶναι αἱ φιλάλληλοι, αἱ ἀλτρουϊστικαὶ ἰδιότητες τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Αἱ ἰδιότητες αὐταὶ εἶναι τόσον ἔμφυτοι, τόσον βαθεῖαι καὶ τόσον πρωῒμως ἐμφανίζονται, ὅσον καὶ αἱ ἀτομικιστικαὶ τοιαῦται. Εἰς αὐτὰς ὀφείλονται ἔλοι οἱ κόποι, ἔλοι αἱ φροντίδες καὶ αἱ θυσίαι τῶν γονέων, καὶ ἰδίως τῆς μητέρας, ὑπὲρ τῶν παιδιῶν των, καὶ τὰνάπαλιν. Εἰς αὐτὰ τὰ ἔμφυτα σπέρματα τῆς φιλαλληλίας ὀφείλονται ἔλα τὰ μεγάλα κηρύγματα, αἱ ἥρωϊκαὶ πράξεις καὶ οἱ μαρτυρικοὶ θάνατοι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς χρόνους ἕως σήμερον. Ἄς συλλογισθῆ καθε ἓνας τὰς ὑπηρεσίας καὶ τὸ ἥρωϊκὸν τέλος τοῦ Προμηθέως, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Θησέως καὶ τῶν ἄλλων ἡμιθέων καὶ ἡρώων τῶν μυθικῶν χρόνων. Ἄς ἀναλογισθῆ ἐπίσης κάθε ἓνας τὰ ὑψηλὰ ἠθικὰ διδάγματα καὶ τὴν κύρωσιν αὐτῶν διὰ τῆς ἰδίας ζωῆς τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ζήνωνος καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων.

λων σοφῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἄς φέρῃ ἔπειτα κάθε ἕνας τὸν νοῦν καὶ τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ εἰς τὸν ἀγνόν, κοινωφελῆ καὶ μαρτυρικὸν βίον καὶ εἰς τὰ ἱερὰ κηρύγματα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης τῶν μαθητῶν τοῦ Θεοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περαιτέρω ἄς σκεφθῇ κάθε ἕνας ὅλους τοὺς ἀτομικοὺς κόπους καὶ μόχθους καὶ τὰς ἀγρύπνους μελέτας διὰ κοινωφελεῖς ἀνακαλύψεις τῶν νεωτέρων ἐπιστημόνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει, ὅ,τι ἀληθές, ἀγαθόν, ὠραῖον καὶ ὠφέλιμον κατέχει αὕτη σήμερον. Καὶ τέλος ἄς ἀναλογισθῇ κάθε ἕνας ὅλας τὰς καθημερινὰς προσπάθειάς καὶ τοὺς σφοδροὺς ἀγῶνας καὶ ὅλας τὰς μεγάλας ἀτομικὰς θυσίας ὄλων τῶν χρηστῶν πολιτευομένων τῶν χρόνων μας εἰς ὅλα τὰ κράτη τοῦ κόσμου πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ μεγίστου κοινωφελοῦς ἔργου, τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως καὶ τῆς ἀδελφικῆς συνεργασίας ὄλων τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου, διὰ διευθύνσεως κάθε παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῆς Πολιτείας, τῶν ἐργοδοτῶν, τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν καταναλωτῶν.

Τὰς σχέσεις μεταξύ τῶν ἐμφύτων ἀτομικιστικῶν σπερμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν φυσικῶν τάσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν φιλαλληλίαν πρέπει νὰ δεχθῶμεν οὕτω :

Εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων ἢ καὶ τῆς ὅλης κοινωνίας προηγουδνται χρόνοι μακροὶ μὲ ἐπικράτησιν εἰς μεγάλον βαθμὸν τῶν ἀτομικιστικῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ. Εἶναι οἱ χρόνοι τῆς νηπιώδους ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου ἢ καὶ τῆς ὅλης κοινωνίας αὐτῶν. Εἶναι οἱ χρόνοι τῆς

μηχανικῆς ζωῆς αὐτῶν. Εἶναι οἱ χρόνοι τῆς ζωῆς αὐτῶν εἰς τὸ σκότος, τῆς ὑπνοβατικῆς τρόπον τινὰ ζωῆς τούτων. Ἡ περίοδος αὕτη συνοδεύεται μὲ πολλὰς ἀποτυχίας, μὲ παθήματα, μὲ συμφοράς. Ἀπὸ τὰ ἀτυχήματα καὶ ἀπὸ τὰς συμφοράς ἔρχεται σιγά-σιγά, εἰς ἄλλους ἐνωρίτερον καὶ εἰς ἄλλους πολὺ ἀργότερα, ἢ ἀφύπνιαις τῆς συνειδήσεως, τὸ βαθμιαῖον ἀνοιγμα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς, ὁ διαφωτισμὸς, ἢ ὠρίμανσις ταύτης, ὅτε κατανοεῖ τὴν ἐξάρτησίν της ἀπὸ τὸ σύνολον καὶ συναισθάνεται τὰς ὑποχρεώσεις της πρὸς αὐτό. Εἶναι τὸ πρῶτον κτύπημα κατὰ τῶν ἀτομικιστικῶν τάσεων. Εἶναι ἡ πρώτη κάθαρσις τοῦ ἀνθρώπου· τὸ πρῶτον βῆμα αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀνύψωσιν. Ἀρχίζει τότε ἡ σωτηρία πάλιν τοῦ διαφωτισμοῦ κατὰ τοῦ σκότους, ἢ πάλιν τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τοῦ πονηροῦ. Ἀτυχῶς εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπικρατεῖ συνήθως εἰς τοὺς περισσοτέρους τὸ πονηρόν. Εἶναι οἱ κατώτεροι ἄνθρωποι, ποὺ θὰ ζήσουν μίαν ζωὴν στενὴν, περιορισμένην. Παρὰ ταῦτα ὅμως διακρίνομεν καθαρὰ καὶ ὀλίγα ἄτομα καὶ μερικὰς κοινωνίας, ποὺ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν πόνων καὶ τῶν ἀτυχιῶν καὶ κατόπιν σκληρῶν ἀγῶνων πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν των κατορθώνουν νὰ ἀνέλθουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὸ φῶς. Εἶναι αἱ ἀνώτεροι φύσεις. Εἶναι οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ κόσμου, ποὺ ἀνέρχονται εἰς εὐρυτέρους ὀρίζοντας, διὰ νὰ ζήσουν μίαν πλατυτέραν, βαθυτέραν καὶ ὠφελιμωτέραν ζωὴν.

Σήμερον τὰ περισσότερα ἄτομα καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κοινωνίας ἡμῶν εὐρίσκονται εἰς τοὺς χρόνους τῆς κατισχύσεως τῶν ἀδυναμιῶν των, τῆς ἐπικρατή-

σεως τοῦ πονηροῦ. Διὰ τοῦτο εἶναι μεγάλη ἀνάγκη καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ ἐντείνουσι οἱ ἐκλεκτοὶ τὰς δυνάμεις των καὶ τὰς προσπάθειάς των πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ, ὅπως τοῦτο γίνεται εἰς ἄλλους, περισσότερο ἡμῶν πολιτισμένους λαούς. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ πονηροῦ εἰς τὴν κοινωνίαν μας καταφαίνεται ἀπὸ τὴν ταχείαν καὶ ἐπικίνδυνον αὔξησιν τοῦ ἀτομικισμοῦ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν ἀπείρων ἀκράτως ἰδιοτελῶν σωματείων καὶ συλλόγων· εἰς τὴν ἐπικίνδυνον δηλ. ἀνάπτυξιν παρ' ἡμῶν τοῦ ὤμοῦ συνδικαλισμοῦ. Ἡ ἄλλως : ἡ ἐπικράτησις τοῦ πονηροῦ εἰς τὴν κοινωνίαν ἡμῶν καταφαίνεται ἀπὸ τὸν φοβερὸν κατακερματισμὸν τῆς κοινωνίας μας εἰς ἐλάχιστα ἀλληλοσαγνοῦμένα τμήματα, μὲ πλήρη λήθην τοῦ συνόλου, ἀπὸ τὸ ὅποσον προήλθον, μὲ τέλειον ξέχασμα τῆς κοινωνίας, πρὸς περιέχει αὐτά. Συντομώτερον ἡ ἐπικράτησις τοῦ πονηροῦ εἰς τὴν κοινωνίαν μας καταφαίνεται ἀπὸ τὴν μέχρι καταχρήσεως εἰσαγωγὴν εἰς αὐτὴν τῆς ὑποδιαίρέσεως εἰς τὰς ὀργανώσεις αὐτῆς, τοῦ μεγάλου καταμερισμοῦ καὶ τῆς εἰδικεύσεως αὐτῶν.

Αὐτὸς ὁ κακῶς ἐννοούμενος κοινωνικὸς καταμερισμὸς εἶναι τὸ μεγαθήριον τῶν νεωτέρων χρόνων ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
 ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΥ
 ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

1. *Φυσικὸς καταμερισμὸς.* Κατὰ πρῶτον πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἓνας ἀδρομερῆς καταμερισμὸς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἰς τάξεις ἀναλόγους πρὸς τὰς ἐργασίας τῶν μελῶν αὐτῆς εἶναι πολὺ παλαιὸς καὶ πολὺ φυσικὸς. Καθ' ὅσον ἀκόμη καὶ εἰς τὰς πρωτογόνους οἰκογενεῖας αἱ ἀσχολίαι τῶν ἀνδρῶν ἦσαν ὅπως διάφοροι ἀπὸ τὰς ἐργασίας τῶν γυναικῶν· αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἀπετέλουν τότε τάξιν ξεχωριστὴν ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἀνδρῶν.

Ἐργότερα παρουσιάσθη εἰς τὴν κοινωνίαν ἀκόμα φανερώτερα ἓνας ἄλλος καταμερισμὸς αὐτῆς: χωρισμὸς τῶν ἀνδρῶν εἰς τάξεις ἀναλόγους πρὸς τὰ ἔργα αὐτῶν. Αὐτὸ συνέβη κατὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ τὴν ἐγκατάστασιν μιᾶς ἰσχυρᾶς πολεμικῆς φυλῆς εἰς τὸ μέσον μιᾶς ἢ περισσοτέρων ἀγροτικῶν τοιοῦτων. Ἡ πολεμικὴ φυλὴ ἐξηνάγκασε τότε τὰς ἄλλας νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ αὐτῆς. Ἔχομεν ἔτσι τὴν πρώτην φανεράν διακρίσιν τῆς κοινωνίας εἰς τάξεις σχετικὰς πρὸς τὰς ἐργασίας τῶν μελῶν αὐτῆς: ἔχομεν δηλ. τὴν τάξιν τῶν

ἀρχόντων, μὲ ἔργον νὰ κρατοῦν εἰς τὴν ὑποταγὴν τὴν ἄλλην τάξιν· καὶ ἔχομεν καὶ τὴν τάξιν τῶν ἀρχομένων, μὲ ἔργον τὴν διατροφήν τῶν πρώτων.

Εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν φανεράν διάκρισιν ἐνυπῆρχον τὰ σπέρματα περαιτέρω καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ ὑποδιαίρεσεως τῶν ἀνωτέρω κοινωνικῶν τάξεων. Οὕτω π.χ. οἱ ἀρχόμενοι ὤφειλον νὰ ἐργάζωνται ἀπερὶσπᾶστως καὶ ἐντατικῶς, διὰ νὰ παράγουν διπλᾶ : διὰ τὸν ἑαυτὸν των καὶ διὰ τὴν κυρίαρχον τάξιν. Διεκρίθησαν τότε αἱ ἐργασίαι καὶ διηρέθη ἡ τάξις αὐτῶν, εἰς τεχνίτας ἐργαλείων καὶ εἰς κυρίως καλλιεργητάς, ἢ παραγωγοὺς προϊόντων. Ἐκ τούτων πάλιν διεκρίθησαν ἀργότερα οἱ μεταφορεῖς, οἱ ἔμποροι, κ.τ.π.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων ἐσχηματίσθησαν διάφοροι κατηγορίαι. Οὕτω π.χ. πρῶτον ἐσχηματίσθη μία κατηγορία, διὰ νὰ προστατεύῃ τὴν παρούσῃν κοινωνικὴν κατάστασιν ἀπὸ γειτονικὰ φύλα ἢ ἀπὸ ἐσωτερικοὺς κινδύνους. Ἀργότερα παρουσιάσθη ἀνάγκη νὰ σχηματισθῇ ἄλλη κατηγορία ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων, διὰ νὰ καθορίζῃ εἰς κάθε μέλος τῆς τῶρα ὀργανουμένης Πολιτείας τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ. Ἔτσι ἐμορφώθησαν ὀριστικαὶ διατάξεις δικαίου, πού ἐστηρίζοντο κατ' ἀρχάς μόνον εἰς τὴν συνήθειαν καὶ μετεδίδοντο ἐπὶ χρόνους μακροὺς εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς μόνον μὲ τὴν παράδοσιν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐγεννήθη ἡ ἀνάγκη νὰ καθορισθοῦν γραπτῶς αἱ δικονομικαὶ διατάξεις. Πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀνάγκης αὐτῆς ὠρίσθησαν εἰδικὰ [πρόσωπα. Ἔτσι ἐσχηματίσθη διὰ

πρώτην φοράν ἢ τάξεις τῶν θεσμοθετῶν καὶ ἔτσι παρήχθησαν τὰ πρῶτα νομικά βιβλία. Ὑστερα ἀπὸ ὀλίγον πάλιν ἢ ἐρμηνεία καὶ ὁ χειρισμὸς τῶν νόμων ἔγινε τόσον δύσκολος, ὥστε ἐσχηματίσθησαν νέα ἐπαγγέλματα καὶ νέα τάξεις, ποῦ ἀπασχολοῦνται ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν σπουδὴν τούτων. Καὶ ἀργότερα πάλιν παρυσιάσθη ἀνάγκη ξεχωριστῶν ὀργάνων, διὰ νὰ ἐπιβλέπουν τὴν ἐφαρμογὴν καὶ τὴν τήρησιν τῶν νόμων καὶ ἔτσι ἐσχηματίσθη τότε ἢ τάξεις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Καὶ τέλος καὶ ἡ υγεία καὶ ἡ μόρφωσις τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ συστηματικῆς φροντίδας πρὸς θεραπείαν αὐτῶν καὶ ἔτσι ἐγεννήθησαν τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ ἱατροῦ, τοῦ γυμναστοῦ, τοῦ διδασκάλου κ.τ.τ. Καὶ ἔτσι μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν ἐπῆλθε σιγά-σιγά μόνη τῆς, ἀφ' ἑαυτῆς, ἐντελῶς φυσικῆς, μία ἀδρομερῆς διαίρεσις αὐτῆς εἰς τάξεις, μὲ πολλὰς ὑποδιαίρεσεις καὶ μὲ ἀκόμη περισσοτέρας μικροτέρας τοιαύτας.

Μὲ αὐτὴν τὴν φυσικὴν διαίρεσιν τῆς κοινωνίας εἰς πολλὰ μικρότερα τμήματα καὶ μὲ τὴν ἀπασχόλησιν τῶν μελῶν κάθε τμήματος περὶ μίαν μόνον, ἐντελῶς εἰδικήν, ἐργασίαν κατωρθώθη νὰ ἀποκτήσουν αὐτὰ ἀκριβεστέρας ἐμπειρίας τῶν ἀντικειμένων τῆς ἀσχολίας των. Οἱ ἀσχολούμενοι ἠμπόρουν νὰ γνωρίσουν αὐτὰ τώρα βαθύτερον ἢ πρότερον. Αἱ γνώσεις αὐτῶν ἐγίνοντο τώρα ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν πλουσιώτεροι καὶ ἀσφαλέστεροι. Καὶ ἀπὸ τὸν πλουτισμὸν αὐτὸν προήρχοντο ἐκάστοτε αἱ διάφοροι ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις, ποῦ ἔφεραν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὸ σημερινὸν σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς.

Ἄλλὰ ἡ συγκέντρωσις κάθε κατηγορίας καὶ κάθε τάξεως ἀνθρώπων εἰς ἓναν μόνον κλάδον κατέστησεν αὐτοὺς μονομερεῖς. Ὁ ἀποκλειστικὸς περιορισμὸς αὐτῶν εἰς ἓνα μόνον πεδῖον κατέστησε τὴν καρδίαν καὶ τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν στενωτέραν καὶ ἀνίκανον πρὸς κατανόησιν τοῦ ἔργου τῶν ἄλλων κατηγοριῶν. Καὶ τέλος ὁ περιορισμὸς αὐτὸς ἔφερεν καὶ μίαν ἰσχυρὰν διαφοροποίησιν συμφερόντων καὶ ἐπιθυμιῶν. Ἔτσι π.χ. ἄλλη διαμόρφωσις τῆς Πολιτείας συμφέρει εἰς τὸν γεωργὸν καὶ ἄλλη εἰς τὸν τεχνίτην· ὡσαύτως ἄλλη εἰς τὸν ἔμπορον καὶ ἄλλη εἰς τὸν ἐπιστήμονα κ. ο.κ., καὶ κάθε ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς εὐχεται καὶ ἐργάζεται πρὸς διαφορετικὴν σύνταξιν ταύτης.

Οὕτω εὐρίσκομεν, ὅτι ἡ σημερινὴ κατάτμησις τῆς κοινωνίας εἰς ἄπειρα, ἄσχετα ἀπ' ἀλλήλων, σωματεῖα καὶ εἰς ἐντελῶς ἀνεξαρτήτους συνδέσμους ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ χρόνους πολὺ παλαιούς, ἦτοι ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἐκείνην διαίρεσιν αὐτῆς εἰς τάξεις, ἀναλόγους πρὸς τὰς ἐργασίας τῶν μελῶν αὐτῶν, μὲ ἰδιαιτέρα συμφέροντα καὶ μὲ ξεχωριστὰς ἐπιθυμίας καὶ κατευθύνσεις διὰ κάθε μίαν ἀπὸ αὐτάς.

2. Ὁ βιομηχανικὸς καταμερισμὸς. Ἡ σημερινὴ προΐουσα διαίρεσις τῆς κοινωνίας εἰς εἰδικάς, ἀσχέτους ἀπ' ἀλλήλων, ὀργανώσεις καὶ τούτων εἰς εἰδικωτέρας τοιαύτας, καὶ τούτων πάλιν εἰς ἄλλας ἀκόμη εἰδικωτέρας, μετεφέρθη κατὰ μέγα μέρος εἰς αὐτὴν ἀπὸ τὴν σημερινὴν κατάτμησιν τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας. Ἐνταῦθα ὀνομάζεται αὕτη καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας.

Εἰς τὴν βιομηχανίαν δηλ. ἀνευρίσκομεν σήμερον ἐργάτας, ποὺ εἰς ὀλόκληρον τὴν ζωὴν των δὲν ἔχουν καμμίαν ἄλλην ἐνασχόλησιν, παρὰ νὰ ἀκονίζουσι τὸ ἓνα ἄκρον τῶν βελονῶν. Ἄλλοι πάλιν ἐργάται περιορίζονται εἰς μόνον τὸ τρύπημα τοῦ ἄλλου ἄκρου αὐτῶν. Καὶ τέλος διὰ τὸ λούστρισμα, τὸ συσκευάσμα καὶ ἐν γένει διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῶν ἐργάζονται χωριστὰ καὶ πολλαὶ ἄλλαι δεκάδες εἰδικῶν τεχνιτῶν. Καὶ ἢ αὐτὴ εἰδίκευσις τῶν ἐργατῶν, ὁ αὐτὸς καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, παρατηρεῖται σήμερον καὶ εἰς ἔλους τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς βιομηχανίας. Ἀκριβῶς δὲ αὐτὴ ἢ εἰδίκευσις, αὐτὸς ὁ καταμερισμὸς τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας, μετεφέρθη ὕστερα εὐκόλως ἀπὸ αὐτῆν καὶ εἰς τὰς ὀργανώσεις τῶν ἐργατῶν αὐτῶν.

Ἐνδιαφέρει ὅμως νὰ ἐρωτήσωμεν : τί ἐπροκάλεσεν αὐτὸν τὸν καταμερισμὸν τῶν βιομηχανικῶν ἐργασιῶν καὶ ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ ;

Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη δίδεται ἢ ἀπάντησις : αἱ μηχαναί. Καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφευρέσεως καὶ τῆς τελειοποιήσεως αὐτῶν εἶναι ταῦτα :

ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος μεγάλος πολλαπλασιασμὸς καὶ μεγίστη εὐκολία εἰς τὴν παραγωγὴν :

ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μεγάλος περιορισμὸς τῶν ἐργατικῶν χειρῶν ἄχρηστευσις τοῦ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ αὐτῶν ἰδίως δὲ περιορισμὸς καὶ κατάπνιξις κάθε πρωτοβουλίας τοῦ ἐργαζομένου ἀνθρώπου.

Ὁ περιορισμὸς ὅμως αὐτὸς τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἐργάτου ἀφῆρεσε ἀπὸ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕλην τὴν χαρὰν καὶ ἕλην τὴν ἱκανοποίησιν, ποὺ ὑπάρχει μέσα εἰς κάθε πρᾶξιν πρωτοβουλίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ περιορισμὸς τῆς (πρωτοβουλίας τοῦ ἐργάτου καὶ ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τὴν καρδίαν αὐτοῦ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως ἀπεγύμνωσε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ κατέστησε τὴν ἐσωτερικὴν, τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἐργάτου πτωχοτέραν. Ἔτσι ἐπῆλθε ἡ σημερινὴ πεζότης τοῦ ἐργάτου, ὁ ὑποβιβασμὸς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἡ αὔξησις εἰς αὐτὸν τοῦ χυδαίου ὄλισμοῦ, ἡ ἀποκτήνωσις αὐτοῦ. Τεχνικῶς δυνατὸν νὰ προωθεύσαμεν μὲ τὰς μηχανάς. Πρὸς συγκέντρωσιν χρημάτων ἢμπορεῖ αἱ μηχαναὶ νὰ μᾶς κατέστησαν ἱκανωτέρους ἀπὸ τοὺς προγόνους μας. Βαθύτερα ὅμως, ἐσωτερικώτερα, ἀπὸ τὴν ἄποψιν δηλ. τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, αἱ μηχαναὶ μᾶς κατέστησαν πολὺ κατωτέρους τῶν προγόνων μας.

Αἱ μηχαναὶ θυσιάζουσι τὸν ἄνθρωπον εἰς ἑαυτάς. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐφευρέσεως τῶν μηχανῶν ὁ ἄνθρωπος ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὴν παραγωγὴν. Οἱ κάτοχοι αὐτῶν θέλουσι νὰ παραγάγουν ποσόν. Σπεύδουσι ἐπίσης, διὰ νὰ παραγάγουν γρήγορα. Ἡ ποσότης καὶ ἡ ταχύτης φέρει εἰς αὐτοὺς κέρδη πολλὰ. Οἱ ἄνθρωποι τῶν μηχανῶν δὲν ἐνδιαφέρονται καθόλου διὰ τὰς ἐσωτερικὰς ἀνάγκας τῶν ἐργατῶν των. Οἱ ἄνθρωποι τῶν μηχανῶν δὲν ἐνδιαφέρονται οὔτε διὰ τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ ἑαυτοῦ των. Δὲν στρέφουσι καθόλου τὴν προσοχὴν των πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρω-

πον, πρὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Δὲν καταβάλλουν καμμίαν προσπάθειαν πρὸς ἀνύψωσιν αὐτῆς. Ἡ ἐσωτερικὴ, ἡ ποιητικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, δὲν ἔχει δι' αὐτοῦ καμμίαν σημασίαν. Αὐτὴ ὑποχωρεῖ μπροστά ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Αὕτη ἐξαφανίζεται μπροστά ἀπὸ τὴν δίψαν τοῦ κέρδους. Ἐντεῦθεν ὁ ταπεινός, ὁ ὠμὸς ἀνταγωνισμός, μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τῶν μηχανῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπικρατεῖ ἡ ἀπάτη, ἡ ψευτιά, τὸ ἐξωτερικὸ λούστρο, ἡ ἐπιφάνεια, ἡ διαφήμησις, ἡ σπουδὴ, τὸ ἔτοιμο, ἡ μπάζα.

Κουρασμένοι ἔπειτα οἱ ἄνθρωποι τῶν μηχανῶν ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἐργασίαν, ἀηδιασμένοι ἀπὸ τὴν πτωχείαν, ἀπὸ τὴν πεζότητα καὶ τὴν στεριότητα τῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν, ζητοῦν νὰ εὑρουν κάπου ἄλλοῦ μίαν ἱκανοποίησιν, μίαν ἀποζημίωσιν, μίαν ἀπόλαυσιν. Στρέφονται τότε πρὸς τὴν εὐποιίαν, πρὸς τὴν μουσικὴν, πρὸς τὴν καλαισθησίαν, πρὸς τὰ γράμματα. Ἄλλ' εἶναι ἀργά. Οὗτοι κατέστησαν τώρα πλέον ἀνίκανοι πρὸς διείσδυσιν εἰς τὸ βάθος τοιούτων ἀπολαύσεων. Ἀναγκάζονται τότε νὰ στραφοῦν πρὸς ἄλλας, εὐκολωτέρας ἀπολαύσεις. Ῥίχνονται μὲ δίψαν εἰς ἐξωτερικωτέρας καὶ ταπεινοτέρας τοιαύτας. Ὁ πυρετός καὶ εἰς αὐτὰς ἀποτελεῖ τὸ γνῶρισμα τῆς μηχανοκρατουμένης ἐποχῆς μας.

Ἔτσι ἡ ἄλλοτε τόσον πολύτιμος ἐφεύρεσις τῶν μηχανῶν ἀπέβη σήμερον οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ κατὰ τῆς βαθυτέρας ὑποστάσεως αὐτοῦ, κατὰ τῆς ψυχῆς τούτου. Αἱ μηχαναὶ ἀπεγύμνωσαν τὴν ψυχὴν ὄλων τῶν ἀνθρώπων, δηλ. καὶ τοῦ ἐργάτου καὶ τῶν κατόχων αὐτῶν,

ἀπὸ κάθε ἀνωτέραν πνευματικὴν χαράν. Αἱ μηχαναὶ ἔφεραν καὶ τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας. Αὐτὰ ἀπεμάκρυναν τὸν ἕναν ἐργάτην ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Αὐτὰ ἐχώρισαν αὐτοὺς εἰς μικρὰ-μικρὰ, ἄσχετα ἀπὸ ἀλλήλων, εἰδικὰ τμήματα. Καὶ ὁ χωρισμὸς αὐτὸς μετεφέρθη ἔπειτα καὶ εἰς τὰς ὀργανώσεις των, εἰς τὴν ὅλην ζωὴν αὐτῶν.

3. Ὁ ἐπιστημονικὸς καταμερισμὸς. Τέλος ἡ εἰδίκευσις εἰς τὰς ὀργανώσεις τῆς κοινωνίας μετεφέρθη εἰς αὐτὰς καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας. Ὁ καταμερισμὸς δηλ. τῆς σημερινῆς κοινωνίας εἰς ποικίλας ὀργανώσεις, ἄσχετους ἀπὸ ἀλλήλων, ἔγινε καὶ κατ' ἀπομίμησιν τοῦ σημερινοῦ καταμερισμοῦ τῆς Ἐπιστήμης εἰς ἐπὶ μέρους τοιαύτας, ἐντελῶς ξένας πρὸς ἀλλήλας.

Καθ' ὅσον, ὄντως, τὸ κυριώτερον γνώρισμα τῶν σημερινῶν ἐπιστημῶν εἶναι ὁ καταμερισμὸς αὐτῶν, ἢ ἄλλως, ἡ εἰδίκευσις αὐτῶν. Ἡ τάσις δηλ. τῶν ἐπιστημῶν πρὸς ὑποδιαίρεσίν των εἰς μικροτέρους κλάδους καὶ ἐκάστου τούτων εἰς ἐλαχίστους τοιοῦτους. Κάθε ἐλάχιστος κλάδος καλλιεργεῖται σήμερον ἀπὸ ἐντελῶς εἰδικούς ἐπιστήμονας καὶ ἐντελῶς ξεχωριστά. Ἦτοι κατὰ ἕναν τρόπον, πού διαφεύγουν συνήθως ἀπὸ τοὺς σημερινούς εἰδικούς ἐπιστήμονας αἱ κύρια γραμμὰ τῆς σχετικῆς γενικωτέρας ἐπιστήμης των καὶ εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν διαφεύγουν ἀπὸ αὐτοὺς αἱ μεγάλαι γραμμὰ τῆς ἐν γένει Ἐπιστήμης.

Ἄλλὰ ἡ τοιαύτη προχωρημένη ἐξειδίκευσις ἔχει πολλὰ μειονεκτήματα. Ἄς ἐξετάσωμεν τὰ παραδεί-
Κοινωνιολογικὴ Παιδαγωγικὴ. 8

γματα ταῦτα : Ὑπάρχουν σήμερον ἰατροί, σπουδάζοντες ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τὰ ὀφθαλμολογικὰ καὶ ἄλλοι οὐδὲν ἄλλο μελετῶντες, εἰμὴ τὰ σχετικὰ πρὸς τὰς ἀσθενείας τοῦ στομάχου. Ὡσαύτως ὑπάρχουν σήμερον χημικοί, πού παρασκευάζονται μόνον διὰ τὴν σύνθεσιν καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἐρυθρῶν χρωμάτων τῆς ἀνελίνης καὶ ἄλλοι μόνον διὰ τὰ πράσινα. Περαιτέρω ὑπάρχουν σήμερον νομικοί, πού ἐνδιαφέρονται μόνον διὰ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον, ἄλλοι μόνον διὰ τὸ ἐμπορικὸν τοιοῦτον καὶ ἄλλοι μόνον διὰ τὸ ἐνοικιστάσιον. Καὶ τέλος ὑπάρχουν σήμερον παιδαγωγοί, πού προσέχουν μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῆς διδασκαλίας των καὶ ἀδιαφοροῦν τελείως διὰ τὴν ὕλην, διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, καὶ ἀντιστρόφως. Τί προκύπτει ὁμως ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποκλειστικὴν εἰδίκευσιν ;

Κατὰ πρῶτον ἔχομεν μίαν ἀνυπόφορον μονομέρειαν τῶν εἰδικῶν τούτων ἐπιστημόνων. Ἡ μονομέρεια αὕτη βλάπτει ριζικὰ τὰ εἰδικὰ ἔργα αὐτῶν. Αὕτη καθιστᾷ αὐτοὺς ἀνικάνους νὰ κατανοοῦν βαθειὰ τὰ προβλήματα τοῦ κλάδου των καὶ νὰ εὐρίσκουν τὰς ὀρθὰς λύσεις αὐτῶν. Διότι, προφανῶς, ἡ στομαχολογία συνδέεται ἀναποσπᾶστως μὲ τὴν νευρολογία, τὴν παθολογίαν κ.τ.λ.· τὸ κληρονομικὸν καὶ ἐμπορικὸν δίκαιον μὲ τὸ κανονικὸν τοιοῦτον· ἡ μορφή τῆς διδασκαλίας μὲ τὴν ὕλην, μὲ τὴν οὐσίαν αὐτῆς· καὶ ἐν γένει ὁ ἕνας κλάδος μιᾶς ἐπιστήμης συνδέεται στενὰ πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους κλάδους αὐτῆς καὶ ὅλοι μαζὶ ἀποτελοῦν ἕνα ὀργανικόν, ἕνα ἐνιαῖον σύνολον. Μόνον ἀπὸ αὐτὸ ἡμπορεῖ κάθε μία εἰδικὴ ἐπιστήμη νὰ πάρῃ τὸ νόημά

της καὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν προβλημάτων της. Διὰ τοῦτο τὸ ἀποκλειστικὸν κλείσιμον τῶν σημερινῶν ἐιδικῶν ἐπιστημῶν μόνον εἰς τὰ στενὰ ὄρια τῆς ἐιδικότητος αὐτῶν μὲ ὄλοσχερῆ παραμέλησιν τῆς γενικωτέρας ἐπιστήμης των βλάπτει σημαντικῶς τὸ ἔργον αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐκτὸς ἀπὸ τὴν βλάβην αὐτὴν ἢ ἀπομάκρυνσις καὶ ὁ χωρισμὸς τοῦ ἐνὸς ἐιδικοῦ ἐπιστήμονος ἀπὸ τοὺς σοφοὺς ἄλλων ἐιδικοτήτων καθιστοῦν αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς κατανόησιν ὑπὸ τοῦ ἐνὸς τοῦ ἔργου τῶν ἄλλων. Τί νὰ τὸν κάνωμεν τὸν μονομερῆ στομαχολόγον, ἢ τὸν ἐξειδικευμένον μηχανουργὸν ἢ ποινικολόγον, ὅταν ἀγνοοῦν οὗτοι τὴν ἰσοτιμίαν ὅχι μόνον ὅλων τῶν κλάδων τῶν ἐπιστημῶν πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ τὴν ἰσοτιμίαν αὐτῶν καὶ πρὸς ὅλας τὰς τέχνας, τὴν ἴσην χρησιμότητα ὅλων αὐτῶν διὰ τὴν ὅμαλὴν λειτουργίαν τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς, διὰ τὴν ζωὴν αὐτῆς; Δὲν ἐπῆλθεν ἀπὸ τὴν μονομέρειαν αὐτὴν ἢ ὑπερτίμησις τοῦ ἰδίου ἔργου ἐκάστου ἐπιστήμονος καὶ ἢ ὑποτίμησις τοῦ ἔργου ὅλων τῶν ἄλλων; Δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνωτέρω περιωρισμένην ἀποκλειστικότητα ἢ ἀμοιβαία παραγνώρισις καὶ περιφρόνησις τούτων; Καὶ δὲν ἔφερον ἢ προχωρημένη ἐιδίκευσις τὴν διάσπασιν καὶ αὐτῶν τῶν μορφωμένων μελῶν τῆς κοινωνίας πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς μιᾶς καὶ ἐνιαίας κοινωνικῆς ζωῆς;

Παραβαλλόμενοι οἱ σημερινοὶ ἐιδικοὶ σοφοὶ πρὸς τοὺς μὴ ἐιδικοὺς σοφοὺς τῶν προηγουμένων χρόνων, π.χ. πρὸς ἕναν Πλάτωνα, πρὸς ἕναν Ἀριστοτέλη, πρὸς

ἕναν Leibnitz, πρὸς ἕναν Kant, πρὸς ἕναν Fichte κ.τ.τ. ἀποδεικνύονται οἱ σημερινοὶ εἰδικοί σοφοὶ μικροί, περιωρισμένοι, νᾶνοι, ἐλάχιστοι. Οἱ μὴ εἰδικοί σοφοὶ τῶν προηγουμένων χρόνων παρουσιάζονται εἰς ἡμᾶς ὡς γίγαντες, ὡς *δλόκληροι* ἄνθρωποι, ὡς ἄνθρωποι ποῦ κατώρθωσαν νὰ περιλάβουν καὶ νὰ ἐννοήσουν τὴν ὅλην ζωὴν, νὰ ὑποτάξουν ὅλας τὰς γνώσεις τῶν χρόνων των καὶ νὰ ἐργασθοῦν εἰς πολλοὺς κλάδους μὲ ἀληθινὴν πρωτοτυπίαν !

Ἄλλὰ θὰ ἐρωτήσῃ τις : Δὲν εἶναι σήμερον αἱ γνώσεις τόσον ἐκτεταμέναι, δὲν εἶναι σήμερον αἱ ἐπιστήμαι τόσον εἰδικευμέναι, ὥστε νὰ μὴ ἴμφορη νὰ ὑποτάξῃ αὐτάς οὔτε ὁ εὐρύτερος καὶ μεγαλύτερος νοῦς ; Ἄλλ' εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ ἴμφοροῦσε νὰ δοθῆ ἡ ἀπόκρισις αὕτη : Μήπως δὲν εἶναι τοῦτο τὸ παράπονον ὅλων τῶν σωφρονούντων ἀνθρώπων τῶν χρόνων ἡμῶν ; Καὶ νομίζει τις ἀληθῶς, ὅτι ἡ σήμερον ὅλον ἐν προχωροῦσα εἰδίκευσις, καὶ ὁ σήμερον ὅλον ἐν αὐξανόμενος καὶ πολλαπλασιαζόμενος καταμερισμὸς τῶν ἐπιστημῶν ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἔτσι πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ ; Τί μέλλει νὰ γίνῃ μὲ τὴν περαιτέρω πρόοδον τῆς ἐπιστήμης ; Ἐπὶ πόσον ἀκόμη θὰ προχωρήσῃ ὁ καταμερισμὸς καὶ ἡ εἰδίκευσις ; ἢ, ἄλλως, ἐπὶ πόσον ἀκόμη θὰ προχωρήσῃ ἡ περιπλάνησις εἰς τὰς λεπτομερείας καὶ εἰς τὰ μερικά, ἢ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὸ γενικὸν καὶ ἀπὸ τὸ ὅλον, ἢ προχωροῦσα παραμέλησις καὶ τὸ λησμόνημα τούτων ; Καὶ πῶς θὰ σωθοῦν οἱ ἀπόγονοι τῆς παρούσης γενεᾶς ἀπὸ τὸ βᾶρος τῶν τοιούτων ἀποπλανήσεων ; Ὅλα αὐτὰ εἶναι προβλή-

ματα, πού προκαλοῦν σκέψεις καὶ ἀνησυχίας εἰς κάθε σωφρονοῦντα ἄνθρωπον.

Ἄλλὰ θὰ ἐρωτήσῃ τις περαιτέρω : Δὲν ἔχει καὶ ἡ εἰδίκευσις καὶ τὴν καλὴν αὐτῆς ἄποψιν ; Δὲν ὁδηγεῖ καὶ αὐτὴ εἰς βαθυτέραν ἐργασίαν ; Δὲν ἀποτελεῖ καὶ ἡ πιστὴ ἐργασία περὶ τὰ μικρὰ κάτι ἀληθῶς μέγα ; Δὲν ἔχει καὶ ἡ εὐσυνείδητος ἀφοσίωσις εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τὴν ἀξίαν αὐτῆς διὰ τὸ ὅλον ; Δὲν συμβάλλουν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν Παρθενῶνων καὶ οἱ εἰδικοί, οἱ ταπεινοὶ καὶ ἀφανεῖς ἐργάται αὐτῶν ;

Βεβαίως διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν μνημειωδῶν ἔργων πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ὑπάρξουν καὶ οἱ εἰδικοί ἐργάται καὶ οἱ ἀφανεῖς κτίσται. Χωρὶς αὐτοὺς ἀποβαίνει ἀδύνατος κάθε ἐκτέλεσις οἰκουμένης ἔργου. Ἄλλὰ μαζὶ μὲ αὐτούς, παραλλήλως πρὸς τούτους, πρέπει ἐξ ἴσου ἀπαραιτήτως νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἓνα σχέδιον τοῦ ὅλου καὶ πρέπει νὰ ὑπάρξουν καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες δι' αὐτό. Καὶ ἔπειτα δὲν θὰ ἦτο καλύτερον, ἂν καὶ οἱ μικροὶ ἐργάται εἶχον κάποιαν ἰδέαν τοῦ ὅλου σχεδίου, πού πρόκειται αὐτοὶ νὰ τὸ ἐπεξεργασθοῦν μὲ τὰ χέρια των ; Ἡ εἰδικευμένη πνευματικὴ ἐργασία ἔχει μεγάλην ἀξίαν, πού κανένας δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὴν ἀμφισβητήσῃ. Ἄλλὰ δὲν θὰ ἦτο προτιμότερον, ἂν κάθε εἰδικὸς εἶχε καὶ μίαν ἰδέαν τῆς ὅλης πνευματικῆς ἐργασίας, διὰ νὰ ἡμπορῇ οὗτος εἰς τὸ μερικὸν νὰ ἀναγνωρίξῃ τὸ ὅλον, καὶ εἰς τὸ ἀτελευτήτως μικρὸν τὸ ἀτελευτήτως μέγα ; Δὲν θὰ ἔπρεπε κάθε εἰδικὴ ἐπιστήμη νὰ μὴ λησμονῇ ποτὲ τὸν γενικὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς : Δὲν

θὰ ἔπρεπε κάθε μερική ἐργασία νὰ ρυθμίζεται πάντοτε ἀπὸ αὐτὸν καὶ νὰ συντελῆ πρὸς ἐκπλήρωσιν τούτου :

Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς λείπει ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας. Οἱ πλεῖστοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὰ ἐπὶ μέρους· χάνονται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰς λεπτομερείας· ἀπορροφῶνται ἐντελῶς ἀπὸ αὐτάς· περιορίζονται μονομερῶς εἰς ταύτας· τοὺς διαφεύγουν δὲ ἐντελῶς αἱ μεγάλοι γραμμαὶ τῆς ὅλης ἐπιστήμης των, μὲ τὰς ὁποίας συνδέονται καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξαρτῶνται αἱ ἐπὶ μέρους ἀσχολίαι αὐτῶν· πολὺ δὲ περισσότερο τοὺς διαφεύγουν ἐντελῶς αἱ μεγάλοι γραμμαὶ τῆς ἐν γένει **Ἐπιστήμης**. Εἰς τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ὀφείλεται ἡ σημερινὴ διαίρεσις καὶ τῶν ἐπιστημόνων εἰς ἀλληλοαχνοουμένους καὶ ἀλληλοὑποτιμώμενας κατηγορίας. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ὀφείλεται καὶ ἓνα ἄλλο ἀηδὲς καὶ ἀποκαρδιωτικὸν θέαμα, πού βλέπομεν σήμερον καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐπιστημόνων· κάθε μία δηλ. κατηγορία ἀπὸ αὐτοὺς διεκδικεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν τῆς ξεχωριστῆν, ἐξέχουσαν, προνομιοῦχον θέσιν μέσα εἰς τὴν μίαν καὶ ἐνιαίαν κοινωνίαν καὶ περιφρονεῖ καὶ καταδιώκει τὰς ἄλλας, ἀπαράλλακτα, ὅπως τοῦτο συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ἄλλας ὀργανώσεις τῆς κοινωνίας πρὸς βλάβην τῆς ἐνότητος αὐτῆς.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μεγάλων μειονεκτημάτων τῆς τοιαύτης κατατμήσεως τῆς σημερινῆς Ἐπιστήμης, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη καὶ συνεκτικὸς δεσμὸς μεταξύ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μύστας αὐτῆς παρουσιάζουν σήμερον ἄχαρι θέαμα καὶ ἀπὸ

μίαν ἄλλην ἄποψιν. Πολλοὶ δηλ. ἀπὸ αὐτοὺς ἐνάσμενίζουσι γὰρ κατασκευάζουσι διὰ τὸν ἑαυτὸν των μίαν ξεχωριστὴν κοινωνικὴν τάξιν, τὴν τάξιν τῶν **διανοουμένων**, καὶ ὀνομάζουσι ἑαυτοὺς μὲ τὸν τίτλον τοῦτον.

Ἡ ὀνομασία αὕτη εἶναι φοβερὰ. Εἶναι μία ὀνομασία, ποῦ πρέπει γὰρ προκαλεῖ ζωντανὴν ἀνησυχίαν. Μέσα εἰς αὐτὴν ὑπάρχει καὶ τὸ μωρὸν καὶ ἀδικαιολόγητον, καὶ τὸ ψυχρὸν καὶ ὑπεροπτικόν, καὶ τὸ ἀτομικιστικόν, καὶ τὸ ἀποχωριστικόν, τὸ διαλυτικόν, τὸ ἀντικοινωνικόν, τὸ ἀπάνθρωπον. Καὶ ἐξ ἴσου ἀδικαιολόγητοι, καὶ ἐξ ἴσου ἀντικοινωνικαὶ εἶναι καὶ αἱ ἐξῆς συγγενεῖς πρὸς τὴν προηγουμένην ὀνομασίαν : **ἡ ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος, ἡ ἀριστοκρατία τῆς νοήσεως** κ.τ.τ.

Εἰς τὰ σφάλματα αὐτὰ ὑποπίπτουσι συνήθως οἱ νεαροὶ ἐπιστήμονες, εἴτε ἀπὸ ὑπερτίμησιν τοῦ ἑαυτοῦ των διὰ τὴν ἀπομνημόνευσιν πολλῶν ὀνομάτων μεγάλων φιλοσόφων, ἡμετέρων καὶ ξένων, ἢ καὶ μερικῶν διδαγμάτων αὐτῶν· εἴτε ἀπὸ ὑπερφροσύνης διὰ τὴν ἐκμάθησιν ἀπὸ αὐτοὺς ξένης ἢ καὶ περισσοτέρων τοιοῦτων γλωσσῶν· ἢ τέλος καὶ ἀπὸ ἀλαζονίαν διὰ τὴν ἀπαγγελίαν ἢ καὶ σύνθεσιν ἀπὸ αὐτοὺς κομψῶν ποιηματίων, διηγηματίων κ.τ.λ.

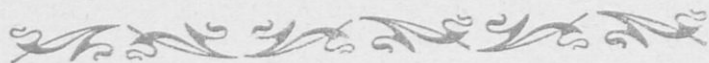
Διακριτικὸν γνώρισμα τῶν νεαρῶν τούτων ἐπιστημόνων εἶναι, ὅτι οὗτοι εἰς ὅλας τὰς σκέψεις των, εἰς ὅλα τὰ ἔργα των, εἰς ὅλην τὴν διαγωγὴν των, παρουσιάζουσι μερικὰ σημεῖα, ποῦ δείχνουσι φανερὰ τὴν ἐπίδρασιν εἰς αὐτοὺς τοῦ βιομηχανικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς μας.

Κατελήφθησαν δηλ. καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν τάσιν πρὸς τὸ ποσὸν καὶ πρὸς τὴν ταχύτητα. Δὲν ἔμποροῦν νὰ ἀναμείνουν, μέχρις ὅτου ὠριμάσουν αἱ σκέψεις των. Δρέπουν τοὺς καρποὺς αὐτῶν αἰῶρους. Λεῖπει ἀπὸ αὐτοὺς ἡ βαθεῖα ἐκείνη ἡρεμία, ποῦ εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν συντελεῖ πολὺ διὰ τὴν παραγωγὴν ἔργων αἰωνίων. Λεῖπει ἀπὸ αὐτοὺς ἡ πεποίθησις, ὅτι τὰ αἰώνια ἔργα ποτὲ δὲν ἔρχονται ἄργά. Λεῖπει τέλος ἀπὸ αὐτοὺς ἡ ψυχικὴ ἐκείνη αὐτάρκεια—ὑπὸ τὴν καλὴν σημασίαν τῆς λέξεως—ποῦ παράγει μόνον ἀπὸ ἐσωτερικὴν χαρὰν καὶ ποῦ εὐρίσκει τὴν ἰκανοποίησίν της μόνον εἰς τὴν παραγωγὴν. Σπεύδουν λοιπὸν, διὰ νὰ μὴ καθυστερήσουν τὰ ἔργα των οὔτε ὄ' λεπτά. Φοβοῦνται, μήπως φθάσουν κατόπιν ἐορτῆς, ὅπως εἰς ἐμπορικὸν ἀνταγωνισμόν, καὶ ἀπολέσουν τὰ πρωτεῖα. Διὰ τοῦτο ῥίχνουν εἰς τὴν κυκλοφορίαν ἡμιχωνευμένας γνώσεις. Ἀφήνουν τὴν σταθερὰν ἐργασίαν χάριν τῆς ἐπιφανειακῆς ταιχύτης καὶ χάνουν τὸ βάθος, τὸ νόημα, τὴν ψυχὴν.

Πόσον περιορισμένη πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀντίληψις τῶν ἀνωτέρω δῆθεν διανοουμένων ἀνθρώπων, ἀφοῦ δὲν βλέπουν, ὅτι πᾶν ὅ,τι οὗτοι γνωρίζουν καὶ ἔχουν, ὀλόκληρος ἡ ὕλική καὶ πνευματικὴ περιουσία αὐτῶν, ὀφείλονται εἰς τοὺς κόπους καὶ τὰς προσπάθειάς ἀπείρων ἄλλων ἀνθρώπων, συγχρόνων καὶ προηγηθέντων, μέχρι τῶν ἀπωτάτων προγόνων των. Πόσον μακρὰν ἀπὸ τὰς ταιαύτας ἀντιλήψεις εὐρίσκεται ὁ ἀληθῶς διανοούμενος. Αὐτὸς βλέπει φανερὰ τὸν στενὸν σύνδεσμον καὶ τὴν στενὴν ἐξάρτησίν του ἀπὸ ἕλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Αὐτὸς συναισθάνεται βαθεῖα, ὅτι ὅλα τὰ

ἄλλα μέλη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀκόμη καὶ ὅλα τὰ ὄντα, ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, ὀργανικὰ καὶ ἀνόργανα, ὅλα γενικῶς, ἀποτελοῦν μετ' αὐτοῦ **ΕΝ** ὀργανικὸν ὅλον, χωρὶς ξεχωριστὰς ἢ προνομιοῦχους τάξεις, τὴν μίαν ἐνιαίαν Φύσιν, ἔχουσαν ἐξ ἴσου ἀνάγκην τῆς ἐργασίας ὄλων, ἀκόμη καὶ τοῦ ἐλαχίστου, διὰ τὴν ὑπαρξίν καὶ κανονικὴν λειτουργίαν τῆς. Ὁ ἀληθῶς διανοούμενος κατέρχεται μετριοφρόνως εἰς ὅλους, καὶ εἰς τοὺς μικροὺς καὶ ταπεινοὺς, συναναστρέφεται προθύμως με αὐτούς, καὶ ἐργάζεται εὐχαρίστως, διὰ τὴν μετὰ δῶση τὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις του καὶ εἰς αὐτούς, εἰ δυνατόν εἰς ὅλους.

Οὕτω καὶ ἡ σημερινὴ Ἐπιστήμη, μετὸν πολὺ προχωρημένον καταμερισμὸν τῆς, μετὸν ἄκραν κατάτμησιν αὐτῆς εἰς ἀπείρους, ἀσχέτους ἀπ' ἀλλήλων, εἰδικότητας, μετέδωκε τὸ παράδειγμά της καὶ εἰς τὴν ἄλλην κοινωνίαν καὶ συνετέλεσε καὶ αὐτὴ εἰς τὸν σημερινὸν χωρισμὸν τῆς κοινωνίας εἰς μικρὰ--μικρὰ, ξένα πρὸς ἀλλήλα, τμήματα, εἰς τὰς ἀπείρους ἀλληλοαγνοουμένας καὶ ἀλληλοσπαρασσομένας ὀργανώσεις.

ΜΕΡΟΣ Δ΄.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΕΝΟΤΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΝ ΠΟΙΚΙΛΙΑΝ

Όταν έως τώρα εξητάζομεν τὰς ρίζας τοῦ κακοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὑποφέρει σήμερον ὁλόκληρος ἡ κοινω-
νία μας, ἐφθάνομεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο : ὅτι λείπει
ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἄτομα καὶ ἀπὸ τὰς σημερινὰς ὀργα-
νώσεις αὐτῶν ἕνας ἀκρογωνιαίος λίθος πρὸς στερέωσιν
αὐτῶν· δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὰς μία ἐνιαία κατεύθυνσις,
μία πνευματικὴ ἐνότης, ἕν κοινὸν ἰδεώδες. Ἐντὶ τοῦτου
ὅλα τὰ ἄτομα καὶ ὅλαι αἱ ὀργανώσεις αὐτῶν ἔχουν
σήμερον μόνον ἰδιαιτέρας σκέψεις καὶ μόνον ἀτομικὰς
ἐπιθυμίας· εἰς τὴν ζωὴν αὐτῶν ὑπάρχουν σήμερον μόνον
πολλὰ ξεχωριστὰ ἰδεώδη, μόνον πολλαὶ ξεχωρισταὶ
θεότητες.

Αὐταὶ αἱ ἀτομικαὶ ἐπιθυμίαι καὶ αὐτὰ τὰ ξεχωριστὰ
ἰδεώδη ἔφεραν τὴν διάσπασιν τῆς μιᾶς καὶ ἐνιαίας κοι-
νωνίας εἰς συντρίμματα. Αὐτὰ ἔφεραν τὴν διάλυσιν
αὐτῆς εἰς μικρὰς-μικρὰς ἀσχέτους καὶ ἐχθρικὰς πρὸς
ἀλλήλας ὀργανώσεις. Ἀπὸ τὸν περιορισμὸν τῆς ἀντι-

λήψεως κάθε ανθρώπου μόνον εις τὸ ἴδιον ἄτομον προῆλθεν ἢ ἀποσύνθεσις τοῦ ἔλου εις ἀντιμαχόμενα μέρη. Αὐτὸς ὁ ἀτομικισμὸς μετέβαλε τὴν κοινωνίαν ἀπὸ ἐνιαῖον ζωντανὸν ὄργανισμὸν εἰς ἄψυχον ὕλην. Αὐτὸς μετέβαλεν αὐτὴν ἀπὸ ποιότητα εἰς ποσότητα.

Τὴν τοιαύτην κατάπτωσιν δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν ἀκριδέστερον καὶ συντομώτερον ὡς ἐξῆς: τὰ σημερινὰ ἄτομα καὶ αἱ σημερινὰ ὀργανώσεις αὐτῶν ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος δὲν βλέπει τὴν ἀναπόφευκτον ἐξάρτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος δὲν ἔχει πεποιθήσιν εἰς τὴν κατ' ἀνάγκην κοινὴν ζωὴν αὐτοῦ μὲ τοὺς ὁμοίους του. Ἀπὸ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον λείπει ἢ πίστις αὐτοῦ εἰς τὸν φυσικὸν σύνδεσμον τούτου πρὸς τὸ περιβάλλον του, πρὸς τὴν ὕλην φύσιν, πρὸς τὸ σύμπαν, πρὸς τὸν Θεόν.

Ἄλλὰ τότε ἀναγκαίως πρέπει νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ἡ σωτηρία τῆς κοινωνίας θὰ ἐπέλθῃ μόνον διὰ τοῦ ἐθιμοῦ αὐτῆς εἰς τὴν πίστιν ταύτην, διὰ τοῦ διαφωτισμοῦ αὐτῆς περὶ τοῦ παγκοσμίου συνδέσμου, διὰ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ τῆς ἀνυψώσεως αὐτῆς εἰς τὸ Θεῖον.

Κατὰ ταῦτα: *ποικιλία* εἰς τὰς ὀργανώσεις τῆς κοινωνίας καὶ συγχρόνως *ἐνότης* αὐτῶν· *ὑποδιαίρεσις* τῆς κοινωνίας εἰς ἐπὶ μέρους ὀργανώσεις, καὶ ἄφ' ἐτέρου *συναρμογή* αὐτῶν εἰς τὴν ὕλην κοινωνίαν· *εἰδικευσις* καὶ *γενίκευσις*· *διαφοροποιήσις* μὲ *ὀλοκλήρωσιν*· *ἀνάλυσις* καὶ *καταμερισμὸς* μὲ *σύγχρονον σύνθεσιν*· *ὑποστήριξις* τῶν ἀτομικῶν συμφερόν-

των, αλλά ταυτοχρόνως και βαθεία συναίσθησις τῆς ὑποχρέωσης πρὸς ὑποταγὴν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον και εἰλικρινῆς ἐξυπηρέτησις αὐτοῦ, αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι τὰ συνθήματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς και αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ δρόμος ἔλων πρὸς ἐξοδὸν αὐτῶν ἀπὸ τὸ σημερινὸν χάος και ἀπὸ τὴν καταστροφὴν.

Ἡ ἐνότης αὐτὴ παραλλήλως πρὸς τὴν διάκρισιν, αὐτὴ και μόνη ἀποτελεῖ τὴν λύσιν ἔλων τῶν ἀνωτέρω θεθέντων προβλημάτων. Ἡ ἐνότης αὐτὴ θὰ φέρῃ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν σημερινὴν του ἀθλίαν κατάστασιν. Ἡ ἐνότης αὐτὴ θὰ φέρῃ τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ ἀτομικισμοῦ. Ἡθικὴ και Ἐθρησκεία, Ἐπιστήμη και Τέχνη, Οἰκονομικὴ ζωὴ και Πολίτευμα, ἔλα αὐτὰ πρέπει νὰ συμμορφῶνται πρὸς τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἴδου ὁ νέος κοινωνικὸς πολιτισμὸς.

Ὁ πολιτισμὸς οὗτος εἶναι τὸ ἀρχεγονώτατον και συγχρόνως τὸ νεώτατον τῶν πραγμάτων. Ἀρχεγονώτατον, διότι ἡ ἐνότης και οἱ στενοὶ δεσμοὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐμφανίζονται ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ὑπάρξεως τῆς κοινωνίας. Ἀπὸ αὐτοῦ δὲ τοῦ πρώτου δεσμοῦ ἐπήγγασαν ἀργότερα ἔλα αἱ μετέπειτα ἀναπτυχθεῖσαι εὐρύτεραι κοινωνικαὶ σχέσεις. Ἄλλ' ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς εἶναι και νεώτατος. Διότι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ὠθεῖται σήμερον ἡ ἀνθρωπότης συνειδητότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν ἀπὸ τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτῆς. Μὲ τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν θὰ ἐπέλθῃ ὑψίστη ἔνωσις και συμφιλίωσις ἔλης τῆς ἀνθρωπότητος. Μὲ αὐτὸν θὰ ἐκπληρωθῇ τὸ ῥηθὲν περὶ μιᾶς ποιμνῆς αὐτῆς.

Τὴν ἐξάρτησιν τῶν πάντων ἀπὸ ἀλλήλων, τὴν συν-
 ἄρτησιν αὐτῶν εἰς ἓν ὄλον, τὴν ἐνότητά τοῦ σύμπαντος
 τὴν ἀνευρίσκομεν, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν στρέψωμεν τὰ
 βλέμματά μας. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ὑφίσταται κατ' ἀνάγκη
 καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, παρ' ὅλην τὴν
 ἀδυναμίαν τῶν πολλῶν πρὸς ἀναγνώρισιν αὐτῆς. Ἀπὸ
 αὐτὴν ἀντλοῦμεν ὄλοι τὴν ζωὴν μας. Αὐτὴ τρέφει καὶ
 διατηρεῖ ἡμᾶς, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἔχωμεν τὴν θηρι-
 ώδη ἐκείνην πείναν, ποὺ θὰ ἐξώθει ἡμᾶς κατ' ἀλλή-
 λων. Ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἀποκτῶμεν τὴν ἐνότητα,
 ποὺ γεννᾷ ἀπὸ τὰ ἄτομα τὴν κοινωνίαν. Μὲ τὴν ἀλή-
 θειαν αὐτὴν ἡ κοινωνία ἀπὸ ἀπλήν παράθεσιν ἀτόμων
 ἀποβαίνει ἀδελφότης. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην
 τείνουσ ἀκόμη καὶ οἱ μὴ θέλοντες αὐτήν. Διὰ τοῦς
 τελευταίους τούτους παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς : ἔρχονται
 εἰς αὐτοῦς στιγμαὶ πνευματικῆς καὶ συναισθηματικῆς
 διαουγείας, ποὺ αἰσθάνονται, ὅτι λείπει ἀπὸ αὐτοῦς κάτι
 βαθὺ καὶ ὑψιστον. Ἐρχονται καὶ εἰς τοῦς δυστρο-
 ποῦντας στιγμαὶ, ποὺ ὄλαι αἱ μικροηδοαὶ, αἱ ὅποιαι
 πρὸ ὀλίγου τοῦς ἱκανοποιοῦν, τῶρα τοῦς προκαλοῦν
 τὴν ἀηδίαν. Ἐρχονται εἰς τοῦς ἀτυχεῖς τούτους παρα-
 πλανηθέντας στιγμαὶ, ποὺ ποθοῦν τὴν κοινωνίαν,
 τὴν ἀληθῆ προσέγγισιν πρὸς ἄλλας ψυχάς. Ἀλλὰ
 μόνον, ὅταν ἡ ψυχὴ αὐτῶν πληρωθῇ μονίμως ἀπὸ τὴν
 πηγὴν ταύτην, τότε καθίσταται δυνατὴ ἡ εἴσοδος καὶ
 αὐτῶν εἰς τὸν νέον πολιτισμόν.

Διὰ νὰ ἀνατείλῃ ὁ νέος αὐτός πολιτισμός, πρέπει
 πρῶτον νὰ ἐπέλθῃ μία οἰκονομικὴ μεταβολή. Πρέπει
 ὁγλ. νὰ ἔλθῃ ἓνα νέον οἰκονομικὸν σύστημα, ποὺ νὰ μὴ

είναι προσανατολισμένον μόνον πρὸς τὸ κεφάλαιον καὶ πρὸς τὰς μηχανάς, ἀλλὰ τὸ ὅποσον συγχρόνως μὲ αὐτὰ καὶ ὑπεράνω ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν ἄνθρωπον. Τ. ἔ. πρέπει νὰ ἔλθῃ ἕνα νέον οἰκονομικὸν σύστημα, εἰς τὸ ὅποσον νὰ μὴ ἐξουσιάζουν τὸν ἄνθρωπον τὸ χρῆμα καὶ αἱ μηχαναί, ἀλλὰ αὐτὰ νὰ θεωροῦνται καὶ νὰ εἶναι πραγματικῶς κατώτερα καὶ ἀπὸ τὸν ἐλάχιστον ἄνθρωπον, ὑπηρετικὰ αὐτοῦ.

Ἐπειτα πρέπει νὰ ἐπέλθῃ μία ἠθικὴ μεταβολή. Δηλ. ἕνα κοινωνικὸν σύστημα, εἰς τὸ ὅποσον ἡ ζωὴ νὰ μὴ εἶναι ἕνας θηριώδης πόλεμος πάντων κατὰ πάντων. Τοιοῦτος ἐγωϊστικὸς πόλεμος ἤθελεν ἐπιφέρει τὴν πλήρη ἀποσύνθεσιν καὶ διάλυσιν τῆς ἐνιαίας κοινωνίας. Τοιαύτη ἀτομικιστικὴ κατεύθυνσις ἤθελεν ἐπιφέρει τὸν ἐξαφανισμὸν τῶν ἀδυνάτων καὶ ἔπειτα καὶ τὸν ἐξαφανισμὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἰσχυρῶν. Διὰ νὰ ἀνατείλῃ ὁ νέος πολιτισμὸς, πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ κοινωνικὸν σύστημα, ποὺ νὰ εἶναι προσανατολισμένον πρὸς τὸ σύνολον τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας καὶ οὐχὶ πρὸς ἕνα τμήμα αὐτῶν. Διὰ νὰ ἀνατείλῃ ὁ νέος πολιτισμὸς, πρέπει νὰ εὑρεθῇ ἕνα μέσον, μὲ τὸ ὅποσον κάθε ἄνθρωπος θὰ νικᾷ εὐκόλα καὶ ἀσφαλῶς τὸν ἐγωϊσμὸν του, ποὺ ἀποβλέπει εἰς ἀπόλαυσιν καὶ εἰς ἀπόκτησιν δυνάμεως. Τέλος διὰ νὰ ἀνατείλῃ ὁ νέος πολιτισμὸς, πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ κοινωνικὸν σύστημα, εἰς τὸ ὅποσον νὰ ἐξασφαλίζεται μὲ κάθε τρόπον τὸ δίκαιον καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς κάθε ἄνθρωπον, ἰσχυρὸν καὶ ἀδύνατον, μέγαλον καὶ ἐλάχιστον. Συντόμως τὴν βᾶσιν τοῦ νέου πολιτισμοῦ πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ οὐχὶ τὸ «*panis et cir-*

censes», ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀποθηριωθέντος λαοῦ τοῦ δύνοντος Ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ἀλλὰ μόνον ἄρτος, ἄρτος γενικῶς δι' ὄλους, ἄρτος μὲ τὴν εὐρυτάτην σημασίαν τῆς λέξεως, ἄρτος οἰκονομικός, πνευματικός, ψυχικός, ἠθικός, δηλ. ὑλικά μέσα, καὶ γνώσεις, καὶ καλαισθησία, καὶ δικαιοσύνη, καὶ σεβασμὸς πρὸς κάθε ἐν γένει ἄνθρωπον.

Ἄλλὰ διὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ νέου πολιτισμοῦ χρειάζεται καὶ κἄτι ἐπὶ πλεόν. Χρειάζεται καὶ μία ριζικὴ μεταβολὴ εἰς τὸν μέχρι τοῦδε τρόπον τῆς ἀγωγῆς τῶν ἀτόμων. Ἡ μεταβολὴ αὕτη θὰ συνίσταται κυρίως εἰς τὸν ἐθισμόν τῆς νέας γενεᾶς ἀπὸ τὴν μικρὰν τῆς ἡλικίαν εἰς ἐνεργὸν φιλαλληλίαν, εἰς ἔμπρακτον ἀλτρουισμόν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη εἶναι ἐξ ἴσου σπουδαία, ὅσον καὶ αἱ δύο ἄλλαι. Ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ μεταβολὴ θὰ δώσουν κυρίως τὰ ἐξωτερικὰ μέσα διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς σημερινῆς ἀγωγῆς. Ἄλλὰ καὶ ἡ νέα ἀγωγή εἶναι ἐξ ἴσου σπουδαία. Αὕτη θὰ δώσῃ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν, μὲ τὴν ὁποίαν κάθε ἄνθρωπος θὰ ἠμπορῇ νὰ κατανικᾷ τὸν ἐγωισμόν του. Ἔτσι ἡ νέα ἀγωγή θὰ προετοιμάσῃ καὶ θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν μεταβολὴν τῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων. Αὕτη θὰ δώσῃ εἰς τὰ μέλη τῆς κοινωνίας νέαν ὕλην, νέα ἐπιχειρήματα καὶ νέαν δύναμιν πρὸς τελειότεραν καὶ σταθερωτέραν διαμόρφωσιν τῆς ἠθικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς αὐτῶν.

Μόνον διὰ τοιούτων μεταβολῶν ἠμπορεῖ ποτε νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀνατολὴ τοῦ νέου πολιτισμοῦ. Εἰς τοῦτον θὰ

ἔπαυεν ἀφ' ἑαυτῆς ἢ ἐκμετάλλευσίς τοῦ πλήθους ὑπὸ τῶν ὀλίγων. Ὁ κάθε ἕνας θὰ ἀνελάμβανε μίαν ἐργασίαν οὐχὶ μόνον διὰ τὰς ἰδικὰς του ἀνάγκας, οὐχὶ μόνον διὰ τὰ ἀτομικά του συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἄλλων. Διὰ τὴν τοιαύτην ἐξυπηρέτησιν δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ πάρουν ὅλοι τὴν σκαπάνην καὶ τὸ ἄροτρον, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Tolstoj, ἢ νὰ κατατχθοῦν ὡς στρατιῶται εἰς ἐργατικά τάγματα, κατὰ τὸ πνεῦμα νεωτέρων τινῶν οὐτοπιστῶν κοινωνιολόγων. Ἀντὶ τούτου ὁ κάθε ἕνας θὰ ἐκτελῆ ἐκείνην τὴν ἐργασίαν, πού προσαρμόζεται πρὸς τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν κατάστασιν αὐτοῦ, ἀρκεῖ μόνον αὕτη νὰ εἶναι χρήσιμος καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ γίνεται καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν καὶ αὐτῆς. Εἰς τὸν τοιοῦτον πολιτισμὸν δὲν θὰ γίνεται οὐδεμία ὑποτιμητικὴ διάκρισις μεταξὺ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς ἐργασίας. Οὔτε διάκρισις αὐτῶν εἰς εὐγενεῖς πνευματικὰς καὶ ταπεινὰς χειρωνακτικὰς τοιαύτας. Καθ' ὅσον κάθε ἐργασία, ἀκόμη καὶ ἡ ταπεινοτέρα χειρωνακτικὴ τοιαύτη, θὰ ἐμφορῆται καὶ ἀπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς κοινωνίας καὶ θὰ συντελῆ ὄντως εἰς τοῦτο.

Ἄλλ' ἂν τοῦτο εἶναι ὀρθόν, τότε ὀφείλομεν νὰ προχωρήσωμεν ἀκόμη ἕνα βῆμα πρὸς τὰ ἔμπρός. Ἐάν κάθε ἐνσυνειδήτως γινομένη ἐργασία ὀφείλει νὰ ἔχη ὡς ἰδανικὸν αὐτῆς τὴν κοινωνίαν, τότε καὶ κάθε ἀφυπνισμένη, κάθε ὄριμος κοινωνία, ὀφείλει νὰ ἔχη καὶ αὐτὴ ἕνα τοιοῦτον. Τ. ἔ. καὶ κάθε ἀφυπνισμένη κοινωνία ὀφείλει νὰ ὑπηρετῆ εἰς μίαν ἰδέαν. Ἀπὸ αὐτὴν νὰ

άντλη τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Ἡ ἰδέα μάλιστα τῆς ὀρίμου κοινωνίας πρέπει νὰ εἶναι τελευταία, ἀπόλυτος. Ἀπὸ αὐτὴν νὰ παράγονται ὅλαι αἱ ἄλλαι. Τὸ ἰδεῶδες τῆς κοινωνίας πρέπει νὰ εἶναι ἢ ἔκφρασις μιᾶς ὑψηλῆς καὶ ἀδιασειστού ἀληθείας. Καὶ ἢ ἀλήθεια αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἢ ἔκφρασις ἑνὸς μεγίστου καὶ καθολικοῦ νόμου. Ὡς τοιοῦτον εὗρομεν ἀνωτέρω τὴν ἀμοιβαίαν ὄλων τῶν ὄντων ἀπ' ἀλλήλων ἐξάρτησιν· ἦτοι τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως καὶ τῆς κινήσεως κάθε ὄντος ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, τὴν ἐπίδρασιν καὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν κίνησιν ἐκείνων, καὶ οὕτω τὴν συνάρτησιν τῶν πάντων εἰς τὴν μίαν **Ἐνότητα**.

Αὐτὸ εἶναι τὸ ὑψηλὸν ἰδεῶδες καὶ τῆς κοινωνίας. Τοῦτο πηγάζει ἀπὸ γενικωτάτην ἀλήθειαν. Εἰς αὐτὸ εὐρίσκει αὕτη τὴν αἰτίαν καὶ τὰ στηρίγματα αὐτῆς. Ἀπὸ τὸ ἰδανικὸν τοῦτο τῆς κοινωνίας ἡμποροῦν νὰ ἀποκτήσουν καὶ τὰ ἄτομα αὐτῆς καὶ αἱ καθ' ἕκαστον ὀργανώσεις ἀπλοῦς, μεγάλους, ἀναγκαίους σκοποῦς, οὐχὶ δὲ τεχνητοῦς καὶ συγκεχυμένους τοιοῦτους. Καὶ ἀπὸ τοὺς τοιοῦτους σκοποῦς θὰ ἡμποροῦν τὰ ἄτομα καὶ αἱ ὀργανώσεις νὰ ἀποκτήσουν τὴν ποθητὴν, τὴν τόσον ἀτελευτήτως ἀναγκαίαν ἐνότητα. Μὲ τοὺς τοιοῦτους σκοποῦς ὅλη ἡ ζωὴ ἡμπορεῖ νὰ λάβῃ νέαν μορφήν καὶ ἀπὸ τὸ χάος νὰ ἐπέλθῃ τάξις καὶ κόσμος.

Μὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος καμμία ἐργασία δὲν θὰ ἐγίνετο τοῦ λοιποῦ τυχαίως ἢ μόνον πρὸς ἄλλους, μόνον πρὸς ἀτομικιστικοῦς σκοποῦς, ὡς τοῦτο γίνεται σήμερον. Τοῦναντίον κάθε ἐργασία θὰ ἐγίνετο τότε

Κοινωνιολογικὴ Παιδαγωγική.

μέ τήν συναίσθησιν, ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τὰ διάφορα μέσα, πού χρειάζονται διὰ τήν διατήρησιν τῆς κοινωνίας. Τότε αἱ ποικίλαι ἐργασίαι τῆς κοινωνίας θά διέφερον μὲν κατὰ τήν ἐξωτερικὴν μορφήν, θά ὑπῆρχεν ἕμως ἐνότης ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ ἐλατήρια αὐτῶν. Ἔτσι θά ἤητο ἡ μεγάλη ἀντίθεσις, πού ὑπάρχει σήμερον μεταξὺ ἐκείνων, πού ἀσχολοῦνται περὶ τὰ διάφορα εἶδη αὐτῆς. Καὶ μόνον ἔτσι ἱερότης θά περιέβαλεν ὅλα τὰ εἶδη ταύτης, ἀκόμη καὶ τὰ μικρότερα καὶ τὰ ἐλάχιστα τοιαῦτα, ἀκόμη καὶ τὰ χονδροειδέστερα ἀπὸ αὐτά. Τότε μόνον ἡ ἐργασία καὶ τοῦ μᾶλλον ταπεινοῦ καὶ περιφρονημένου ἀνθρώπου θά ἔπαιρνε τήν ἀληθινὴν θέσιν καὶ ἀξίαν αὐτῆς καὶ θά ἐθεωρεῖτο καὶ αὐτὴ ὡς ἱερὰ ἀποστολή, πού συντελεῖ ἐξ ἴσου πρὸς οἰανδήποτε ἄλλην εἰς τήν συντήρησιν τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τήν ἀνύψωσιν αὐτῆς εἰς ὑψηλοτέρας βαθμίδας. Τότε ἡ ἐργασία, γινομένη μὲ τοιαύτας ἀντιλήψεις, θά ἔφερε δικαίως καὶ ἀξίως τὸ ὄνομα τοῦτο· ἐνῶ σήμερον ἡ ἐργασία δὲν δικαιούται νὰ φέρῃ τοῦτο. Εἰς τὰς ἀληθεῖς ἐργασίας ἡ διάκρισις αὐτῶν εἰς τάξεις, καὶ δὴ εἰς προνομιούχους καὶ ἐξαιρετικὰς τοιαύτας καὶ εἰς ἄλλας εὐτελεῖς καὶ περιφρονημένας ἐργασίας, θά ἐξέπιπεν. Ἡ ἐκμετάλλευσις καὶ ἡ ὑποδούλωσις θά ἐξέλειπεν. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἐργοδοτῶν καὶ ἐργοληπτῶν θά κατέπιπεν. Ἡ δικαιοσύνη θά ἦτο δι' ὅλους. Καὶ θά ἐδημιουργεῖτο μία νέα ἀριστοκρατία: ἡ ἀριστοκρατία ἐκείνων, πού προσφέρουν περισσότερον προθύμως καὶ περισσότερον ἀνιδιοτελῶς τήν οἰανδήποτε ὑπηρεσίαν των πρὸς τήν κοινωνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΔΕΩΔΟΥΣ
ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

1. *Τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος εἰς τὸ ἄτομον.* Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο φέρει ἐνότητα εἰς ἕλην τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν θὰ ἔχωμεν πλέον εἰς αὐτόν, ὅπως σήμερον, ἐνταῦθα θρησκευτικὴν διαγωγὴν· εἰς τὸ κατὰ-στημα ἐμπορικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι· εἰς τὰς ἐπισκέψεις λεπτὴν καὶ εὐγενῆ συμπεριφορὰν· εἰς τὴν οἰκίαν, ἀπέναντι τῶν ὑπηρετῶν, ἄλλην, ὀλιγώτερον τοιαύτην κτλ., κτλ.· ἢ ἄλλην μὲν συμπεριφορὰν, ὅταν εὐρίσκεται οὗτος μέσα εἰς τὴν αἰθουσαν τῆς ὀργανώσεώς του, καὶ ἄλλας σκέψεις καὶ ἄλλην διαγωγὴν εὐθὺς μόλις εὐρεθῆ ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν αὐτῆς, κ.ο.κ. Ἄλλὰ μὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἔχωμεν εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις *μίαν* ζωὴν. Καὶ ἐνῶ αἱ ἐξωτερικαὶ περιπτώσεις θὰ εἶναι ποικίλαι, ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου θὰ παρουσιάσῃ *μίαν* σκέψιν, *μίαν* ἐπιθυμίαν, *μίαν* βούλησιν, *μίαν* διαγωγὴν, ἓναν ἀγῶνα, *μίαν* κατεύθυνσιν, πάντοτε πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πάντοτε πρὸς τὸ φῶς. Καὶ ἔτσι θὰ ἐπιτευχθῆ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀτόμου, μέσα εἰς τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὴν συνείδησιν, μέσα εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, μεγαλυτέρα ἐνότης, ἀντὶ τῆς σημερινῆς ἀθλίας διασπάσεως τούτου.

2. *Τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος εἰς τὰς ἐπιστήμας.*

Με τὸ ἰδεώδες τοῦτο ἀποκαθίσταται καὶ πάλιν ἡ ἐνότης εἰς τὰς ἐπιστήμας. Οἱ διάφοροι κλάδοι θὰ ὑπάρχουν καὶ πάλιν, ἕπως καὶ σήμερον. Ἐνῶνται ὅλοι αὐτοὶ κάτω ἀπὸ μίαν γενικὴν ἀλήθειαν, κάτω ἀπὸ τὴν ὅλην Ἐπιστήμην. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὅλην Ἐπιστήμην θὰ παίρνην κάθε κλάδος τὸ βαθύτερον νόημά του. Μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ὅλου θὰ ἤμπορῇ κάθε κλάδος νὰ κατανοηθῇ πλήρως, Ὁ καταγινόμενος εἰς ἕναν οἰονδήποτε κλάδον θὰ ἔχη πάντοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ τὸ ὅλον. Χωρὶς αὐτὸ ἤθελεν ἐπέλθει πάλιν ἡ διάσπασις. Φυσικαὶ καὶ Πνευματικαὶ ἐπιστήμαι, Μηχανικὴ καὶ Θεολογία, Ἱατρικὴ καὶ Φιλοσοφία, Χημεία καὶ Δικαιοσύνη, Βοτανικὴ καὶ Φιλολογία, Μαθηματικὰ καὶ Ἱστορία, Ἡλεκτρολογία καὶ Τέχναι καὶ Γλῶσσα καὶ Πολιτειολογία καὶ Οἰκονομολογία κ.τ.λ., κ.τ.λ., ὅλα αὐτὰ ξεχωριστά, ἀλλὰ καὶ ὅλα αὐτὰ καὶ συνδεδεμένα κάτω ἀπὸ μίαν Ἐνότητα. Τίποτε δὲν θὰ ἤμπορῇ νὰ κατανοηθῇ βαθειὰ ἀπὸ κάθε μίαν χωριστὴν ἐπιστήμην, χωρὶς σύγχρονον γνῶσιν καὶ τῶν μεγάλων καὶ κυρίων γραμμῶν τοῦ Ὄλου. Ὅλοι οἱ κλάδοι κατηγοροῦν τῆς μιᾶς Ἀληθείας. Μόνον μία ἡ ἐπιστήμη καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὴν οἱ διάφοροι κλάδοι. Τοῦτο εἶναι τὸ μὴ πραγματοποιηθὲν τότε ὄνειρον ἐνὸς Fichte. Τοῦτο ὅμως πρέπει νὰ γίνῃ σήμερον, ὕστερα ἀπὸ τὴν λυπηρὰν σημερινὴν μονομέρειαν καὶ διάσπασιν τῶν ἐπιστημῶν. Ἀληθῶς *Uni—versité* καὶ οὐχὶ *Παν—*ἐπιστήμιον.

Καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἰδεώδους τῆς ἐνότητος εἰς τὰς ἐπιστήμας οἱ εἰδικοί θὰ ἀσχολοῦνται

και πάλιν, ὅπως και σήμερον, με τὰ ἐπὶ μέρους και με τὰ ἐλάχιστα. Μάλιστα με τὴν ἰδίαν και μεγαλυτέραν χαράν. Ἄλλα δὲν θὰ χάνωνται ἐξ ὀλοκλήρου μόνον μέσα εἰς τὰ εἰδικὰ θέματα αὐτῶν. Δὲν θὰ λησμονοῦν και τὰς γενικὰς γραμμὰς τοῦ ὄλου. Θὰ γνωρίζουν σαφῶς, ποῖον εἶναι τὸ βαθύτερον νόημα κάθε ἀνθρωπίνης γνώσεως και τοῦ ὄλου ἐν γένει πολιτισμοῦ. Ἔτσι οἱ ἀσχολούμενοι περὶ τὰς εἰδικὰς ἐπιστήμας θὰ ζοῦν συγχρόνως και μέσα εἰς τὴν ὄλην ἐπιστήμην. Τὸ φῶς αὐτῆς θὰ ὀδηγῇ τὰ βήματα αὐτῶν εἰς τὰς εἰδικὰς ἐρεῦνας και ἀσχολίας των, σύμφωνα με τὰ μεγάλα ὑποδείγματα τῶν φυσιοδιφῶν και τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων τῶν προηγουμένων γενεῶν. Πόσον σφρῆ ἀντίληψιν εἶχον οὔτοι τῆς μιᾶς μεγάλης Ἀληθείας, και πόσον ἀπλετον φῶς ἐξεχέετο ἀπὸ αὐτὴν εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐρεῦνας αὐτῶν! Πόσον βαθειὰ ἐγίνωσκον οὔτοι τὸ Γενικόν, και πόσον ἔνεκα τούτου εὐκολωτέρα και ἀσφαλεστέρα ἀπέβαινε δι' αὐτοὺς ἢ κατανόησις τῶν ἐπὶ μέρους! Πόσον μεγάλη ἦτο ἢ ἀγάπη αὐτῶν πρὸς τὸ Ὅλον και πῶς κάθε ἀσχολία αὐτῶν περὶ τὰ εἰδικὰ και τὰ ἐλάχιστα ἐθεωρεῖτο ἀπὸ αὐτοὺς ὡς συνέχεια και ὡς ἐξυπηρετικὴ Ἐκείνου! Και τέλος με πόσῃν αὐτοθυσίαν και με πόσῃν ταπεινώσειν ἠσχολοῦντο οὔτοι ἔνεκα τούτου περὶ τὰ μικρὰ και τὰ ἐλάχιστα. Ἀκόμη και οἱ ταπεινότατοι βοηθοὶ αὐτῶν ἐγνώριζον ἀκριβῶς τὸν λόγον τῆς ἐργασίας αὐτῶν και εἰργάζοντο ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ Ὅλου, με πλήρη συνείδησιν αὐτοῦ. Τοιοῦτον εἶδος ἐργασίας πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ και ἡμπορεῖ νὰ ἐπανέλθῃ και σήμερον εἰς τὰς ἐπιστήμας.

3. Τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος εἰς τὴν Τέχνην. Ἐκ τῆς ἰδεῶδους αὐτὴ ἤθελεν ἐπέλθει ἐξουγιανσις καὶ εἰς τὴν Τέχνην. Ἡ Τέχνη εἶναι ἕνας ἰδιαίτερος τρόπος πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς Ἀληθείας. Αὕτη ἔργον ἔχει νὰ φανερώη τὸ βαθύτερον νόημα τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, τὴν συνάρτησιν τῶν πάντων εἰς ἓνα ἁρμονικὸν ὅλον, τὴν μεγάλην συμφωνίαν τοῦ σύμπαντος, ὅχι μὲ ἀφηρημένους λόγους, ὅχι μὲ σειρὰν διανοημάτων, ἀλλὰ μὲ ἄλλον τρόπον, ἀπλούστερον, ἀμεσώτερον, περισσότερον συγκεκριμένως: ἦτοι μὲ τόνους, μὲ χρώματα, μὲ γραμμὰς κ. τ. τ. Μὲ τὰ μέσα αὐτὰ ἡ Τέχνη κατορθώνει νὰ ἐκφράζη τὸ ἀνωτέρω ἰδεῶδες φανερώτερα, ὥστε νὰ ἠμποροῦν ὅλοι νὰ κατανοοῦν αὐτό. Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο ἔργον τῆς Τέχνης: νὰ αἰσθητοποιῇ τὴν γενικὴν Ἀλήθειαν, διὰ νὰ ἀνυψώσῃ ὅλους εἰς αὐτήν. Τότε ἡ Τέχνη ἀποκαλύπτει ἀπτότερον ἐκεῖνο, ποῦ οἱ λόγοι ἐκφράζουσι κάπως ἀφηρημένως. Τότε ἡ Τέχνη ἀποβαίνει κῆρυξ τῆς μεγάλης Ἀληθείας, πνεύματος καὶ ψυχῶν ἀνυψώτρια, ἄγγελος κάθε μεγάλης ἐλπίδος, καὶ συγχρόνως μία λαϊκὴ ὑπόθεσις, μία ὑπόθεσις ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας.

Ἄλλὰ σήμερον καὶ ἡ Τέχνη ἐξεφυλλίσθη. Σήμερον καὶ ἡ Τέχνη ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν μεγάλην Ἀλήθειαν, ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς συμφωνίας καὶ ἐνότητος τοῦ σύμπαντος, καὶ ἔταμεν ἰδίᾳς ὁδοῦς. Σήμερον ἡ Τέχνη ἄλλοτε μὲν περιορίζεται εἰς ἀπλῆν, ἄψυχον, φωτογραφικὴν ἀπόδοσιν διαφόρων ἀντικειμένων, χωρὶς νὰ ἀποκαλύπτῃ, μέσα εἰς τὴν τραγικὴν σύγχυσιν, τὸ βάθος καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν, τὴν μεταξὺ των συσχέτισιν καὶ τὴν ἀπ'

ἀλλήλων ἐξάρτησιν τούτων. Ἄλλοτε πάλιν περιπίπτει αὕτη εἰς συμβολισμόν, πού χρειάζεται μακρὰς σκέψεις καὶ βεβαιωμένους συλλογισμούς πρὸς εὐρεσιν τοῦ Ἐπισημοῦ, πράγμα ἀντίθετον πρὸς τὸ ἔργον τῆς καὶ πρὸς τὴν ἀπλότητα τῆς Ἐπισημότητος τοῦ σύμπαντος. Καὶ ἄλλοτε πάλιν περιπίπτει αὕτη εἰς ὑπερρωμαντισμόν, πού ἀπομυζᾷ ἀπὸ αὐτὴν κάθε χυμὸν καὶ κάθε ζώην. Ἔτσι ἡ Τέχνη κατέστη σήμερον περιορισμένη, μονομερής, δυσκολονόητος, παράξενος, ἰδιότροπος, αὐθαίρετος. Ἔτσι ἀπέβη αὕτη ὑπόθεσις τῶν πλουσίων ἢ τῶν εἰδικῶν. Κατήντησε δηλ. αὕτη ὑπόθεσις οὐχὶ ὀλοκλήρου τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ μίαν μόνον τάξεωσ αὐτῆς καὶ μάλιστα οὐχὶ πάντοτε τῆς ἐκλεκτῆς. Καὶ ἔνεκα τούτου ἡ Τέχνη ἀπέβη σήμερον στοιχεῖον διακρίσεως, στοιχεῖον χωρισμοῦ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας εἰς τάξεις, ἀντὶ νὰ εἶναι αὕτη στοιχεῖον ἐνώσεως, στοιχεῖον συνδέσμου αὐτῶν.

Μὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος ἐπανέρχεται ἡ Τέχνη εἰς τὸν ἀληθινὸν δρόμον αὐτῆς. Τοῦτο ἐπαναφέρει αὐτὴν εἰς τὸν προορισμόν τῆς. Διὰ τούτου καθίσταται αὕτη πάλιν ἀποκαλύπτρια εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀπλῆς καὶ μεγάλης ἀληθείας τοῦ σύμπαντος. Μὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος καθίσταται αὕτη καὶ πάλιν προφήτις, ὁδηγός, ἀφυπνίστρια ψυχῶν, δημιουργὸς ὑγιῶσ πνευματικῆς χαρᾶς εἰς τοὺς μύστας αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς ἀπολαύοντας ταύτης. Οὐδαμῶς πολυτέλεια, ἀλλὰ καθημερινὸς καθολικὸς ἄρτος—ἄρτος δι' ὅλους, ἄρτος πνευματικὸς, ὁ ἀνώτερος ἄρτος τοῦ πολιτισμοῦ.

4. *Ἀποτελέσματα τοῦ ιδεωδούς τῆς ἐνότητος διὰ τὴν Ἑθικὴν.* Μὲ τὸ ιδεῶδες τῆς ἐνότητος ἀποκαθαίρεται καὶ ἡ Ἑθικότης. Ἡ Ἑθικότης σήμερον, μὲ τὰς εἰδικεύσεις τῆς καὶ μὲ τὴν ἀπομόνωσίν τῆς, ὑπέστη καταπτώσεις ὁμοίας πρὸς τὰς ἀνωτέρω καταπτώσεις τῆς Τέχνης καὶ τῆς Ἐπιστήμης. Καὶ ἡ Ἑθικότης δηλ. ἢ κατήντησεν ἐνασχόλησις μιᾶς μόνον εἰδικῆς καὶ ξεχωριστῆς τάξεως ἀνθρώπων ἢ ἀπέδη ξηρὸς τύπος, ποῦ δὲν ἀσκεῖ καμμίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν πράξεων καὶ ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἢ ἐθεωρήθη ὡς ἰδιότης μόνον διὰ τοὺς ἀφελεστέρους, ἐνῶ οἱ ἔξυπνοι, γεμᾶτοι ἀπὸ χρησιμοθηρικᾶς, ἀπὸ ἀτομικο-ωφελμιστικᾶς θεωρίας καὶ τάσεις, κακοποιοῦν κατὰ τὰς περιστάσεις αὐτὴν ἢ τέλος κατελαμβάνετο αὕτη ἀπὸ παροδικοῦς ἐνθουσιασμοῦς, ἄλλοτε ὑπὲρ τοῦ Νίτσε, ἄλλοτε ὑπὲρ τοῦ Tolstoj καὶ ἄλλοτε ὑπὲρ τοῦ Marx. Λεῖπει ἀπὸ τὴν Ἑθικότητα ἡ υγιῆς ἀντίληψις καὶ ἡ φυσικότης. Λεῖπει ἀπὸ αὐτὴν ἡ ἀναγκαιότης καὶ ἡ διάρκεια, ποῦ ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπὸ τὸ ἀπόλυτον. Μὲ τὸ ιδεῶδες τῆς ἐνότητος ἡ Ἑθικότης ἐξυγιαίνεται. Μὲ αὐτὸ ἀποβαίνει καὶ αὐτὴ ἀπλη, γενικὴ ὑπόθεσις ἕλης τῆς κοινωνίας, καθημερινὴ ὑποχρεωτικὴ ἀνάγκη δι' ἕλα τὰ μέλη αὐτῆς.

5. *Τὸ ιδεῶδες τῆς ἐνότητος εἰς τὴν Θρησκείαν.* Μὲ τὸ ιδεῶδες τοῦτο ἐξυγιαίνεται καὶ ἡ Θρησκεία. Διότι καὶ αὐτὴ ἐξέπεσε σήμερον. Ἡ θρησκεία σήμερον ἀπεμακρόνθη ἀπὸ τὴν μεγάλην ἀλήθειαν τῆς παγκοσμίου Ἐνότητος, ἀπὸ τὸ Θεῖον, ποῦ ὄφειλέν αὕτη νὰ ἀντιπροσωπεύῃ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἡ θρησκεία σήμε-

ρον ἢ κατήντησεν ὑπόθεσις μιᾶς μόνον ομάδος, οὐχὶ δὲ ὅλης τῆς κοινωνίας ἢ περιέπεσεν καὶ αὕτη εἰς παντοίους ξηροὺς τύπους, συμβολικούς, δυσκολονοήτους, αὐθαιρέτους, ἀκάρπους, καὶ ἀπώλεσεν οὕτω τὴν σοβαρότητα αὐτῆς. Ἡ θρησκεία σήμερον δὲν εἶναι ὁ καταργητὴς τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὁ πολέμιος τοῦ ἀνθρωπίνου χωρισμοῦ, ὁ κῆρυξ τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς ἐνότητας ὄλων αὐτῶν. Ἔτσι ἡ θρησκεία δὲν εἶναι σήμερον ἰσχυρὰ κοινωνικὴ ἀνάγκη, ἡ ὁδηγοῦσα κάθε ζῶσαν ψυχὴν εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀδελφότητα, ὅπως ὀφείλει νὰ εἶναι κάθε γνησίᾳ θρησκείᾳ. Καὶ ἡ θρησκεία ἀπέβη σήμερον μία πολυτέλεια, παραλλήλως πρὸς τὰς ἄλλας.

Διὰ τῆς ἐπαναφορᾶς καὶ εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ ἰδεώδους τῆς ἐξαρτήσεως ὄλων ἀπ' ἀλλήλων καὶ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν εἰς **EN** ἀποκτᾶ ὁ ἀνθρώπος διὰ μέσου αὐτῆς τὴν μεγάλην ἀλήθειαν τοῦ σύμπαντος καὶ μετὰ αὐτὴν τὸν ὑψιστον πολιτισμὸν καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν γνώσεων: «*ἵνα πάντες EN ᾧσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν EN ᾧσιν*» (Ἰωάν. ιη', 21—22)· «*ἐν τούτῳ γίνονται πάντες, ὅτι Ἐκείνου μαθηταὶ εἰσιν*» (Ἰωάν. ιγ', 35).

Τονίζομεν καὶ πάλιν ἐνταῦθα τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀληθείας ταύτης. Τὰ κακὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἡμῶν πηγάζουν ἀπὸ τὸν ἀφηνιάσαντα ἀτομικισμόν. Αὐτὸς ἐπέφερε τὴν κατάτμησιν καὶ τὴν συντριβὴν τῆς κοινωνίας εἰς μικρὰ καὶ ἀντιμαχόμενα τμήματα. Ὁ ἀτομικισμὸς

ἔφερε τὸ χάος καὶ τὴν σύγχυσιν, εἰς τὴν ὁποίαν κατήντησεν ὁ νεώτερος αἰὼν. Τοῦτο δὲν συνέβαινε κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τότε ὁ πένης ἠσθάνετο τὸν ἑαυτὸν τοῦ συνδεδεμένον διὰ τῆς κοινῆς Θρησκείας πρὸς τὸν πλούσιον, καὶ ὁ σοφὸς πρὸς τὸν ἄσοφον, παρ' ὅλας τὰς διαφορὰς τῆς θέσεως αὐτῶν.

Μὲ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐξαρτήσεως ὄλων ἀπ' ἀλλήλων ἢ Θρησκεία θὰ ἐπιφέρει καὶ πάλιν τὴν ἐνότητα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὴ θὰ συνδέσῃ καὶ πάλιν αὐτοὺς μὲ τὴν μεγάλην ἀλήθειαν. Ἡ δὲ μεγάλη αὐτὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι ὑποθετικὴ. Εἶναι τὸ φανερώτατον καὶ ὕψιστον ὄλων. Αὐτὴν τὴν συναντῶμεν εἰς κάθε στιγμὴν καὶ εἰς κάθε κατεύθυνσιν. Ἐμπρὸς εἰς αὐτὴν ὑποχωροῦν ὅλα τὰ ἄλλα. Μὲ αὐτὴν ἐξισοῦνται—διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν ἐδῶ τὰς συνήθεις κατηγορίας—ὁ χειρῶναξ καὶ ὁ προλετάριος πρὸς τοὺς ἐργοδότας καὶ τοὺς ἑκατομμυριούχους, οἱ ἀμόρφωτοι καὶ οἱ περιφρονημένοι ἄλιεῖς καὶ ἀγρόται πρὸς τοὺς σοφοὺς φοιτητὰς καὶ καθηγητὰς τῶν Πανεπιστημίων. Αὐτὴ καθιστᾷ ἀντιληπτὸν εἰς κάθε ἄνθρωπον τὸ ὕψιστον. Αὐτὴ τὸ μέγιστον καθιστᾷ τόσον ἀπλοῦν, ὥστε νὰ τὸ κατανοοῦν ὅλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, χωρὶς καμμίαν διάκρισιν.

6. *Τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος εἰς ὅλην τὴν κοινωνικὴν ζωὴν.* Ὁλόκληρος ἡ κοινωνία ἐξυγιαίνεται μὲ αὐτό. Διότι ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς συναισθήσεως αὐτοῦ ἐξεπορεύθη ἡ λυπηρὰ διάσπασις καὶ κατάρτησις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἀπὸ αὐτὴν προῆλθεν ἡ ἀπόσχισις αὐτῆς εἰς ἐχθρικὰ στρατόπεδα, πού ὄφειλον

νά είναι υποτεταγμένα εις τὸ ὅλον. Μηχαναί, χρήμα, ἐπιστήμαι, ὅλα αὐτὰ ἀπέβησαν σήμερον, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ ἀνωτέρω ἰδεώδους, κυρίαρχοι δυνάμεις, ἀνώτεροι ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, θεότητες αὐτοῦ. Αἱ δυνάμεις αὐταὶ ἐγένοντο τύραννοι καὶ δεσπόται τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ὤφειλον νὰ δεσπόζωνται ἀπὸ αὐτόν, νὰ ὑποτάσσωνται εἰς κάθε ἄνθρωπον. Ἐντεῦθεν ἡ σύγχυσις καὶ ἡ δυστυχία αὐτῶν.

Με τὴν ἐπικράτησιν ὁμως τοῦ ἰδεώδους τῆς ἐνότητος εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν δὲν θὰ ἔχωμεν πλέον εἰς αὐτὴν ἐχθρικά τμήματα καὶ μισουμένας τάξεις. Δὲν θὰ ἔχωμεν πλέον ἐδῶ συμφέροντα βιομηχάνων καὶ ἐκεῖ ἀντίθετα συμφέροντα ἐργατῶν· δὲν θὰ ἔχωμεν πλέον δεξιὰ συμφέροντα παραγωγῶν καὶ ἀριστερὰ ἀντίθετα συμφέροντα καταναλωτῶν· δὲν θὰ ἔχωμεν πλέον ἀλλοῦ συμφέροντα δικηγόρων καὶ ἰατρῶν καὶ παραπέρα ἀντίθετα συμφέροντα τῶν πελατῶν αὐτῶν κ.τ.τ.· ἀλλὰ θὰ ἔχωμεν μίαν ἐνιαίαν ζωὴν, ποὺ κάτω ἀπὸ τὴν ποικίαν τῶν μορφῶν τούτων θὰ ἐπιδιώκῃ τὴν διάσωσιν ὅλων.

Τέχνη, ἠθικὴ, ἐπιστήμη θρησκεία, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ ζωὴ, ὅλα αὐτὰ δὲν θὰ εἶναι πλέον ξένα πρὸς ἀλλήλα, σὰν στοιχεῖα μόνον ἐξωτερικῶς μεταξὺ τῶν συγκολλημένα. Ἄλλὰ ὅλα αὐτὰ κατὰ μὲν τὴν μορφήν θὰ εἶναι διάφορα, κατὰ τὸν σκοπὸν ὁμως καὶ τὴν αἰτίαν ὅλα αὐτὰ θὰ εἶναι ἐκδηλώσεις μιᾶς μόνον καὶ τῆς αὐτῆς σκέψεως, μιᾶς βουλήσεως, μιᾶς ὁρμῆς, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κατευθύνσεως, πρὸς μίαν μόνον ἀρχήν,

πρὸς τὴν μίαν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὴν εὐτυχίαν ὅλων αὐτῶν. Ὅθεν οὐδὲν τοῦ ἄλλου ὑπέρτερον. Ἄλλὰ ὅλα ἐξ ἴσου σοδαρά καὶ ἐξ ἴσου ἀναγκαῖα. Ὅλα ἕνας ὀργανισμός. Ὅλα μία κοινωνία.

Αὐτὰ θὰ ἦταν τὰ ἀποτελέσματα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ ἰδεώδους τῆς ἐνότητος εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὰς τέχνας, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν, εἰς τὴν ἀτομικὴν καὶ εἰς τὴν ὅλην ἐν γένει κοινωνικὴν ζωὴν. Κατωτέρω θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἰδεώδους τούτου καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν νέων καὶ περὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀποτελεσμάτων.

ΜΕΡΟΣ Ε΄.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΩΓΗΝ

Διακρίνομεν δύο εἶδη ἀγωγῆς τῶν νέων :

ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἔχομεν τὴν φυσικὴν ἐπίδρασιν τῶν μεγαλυτέρων ἐπὶ τοὺς νέους· ἦτοι τὴν ἀνεπαισθητῶς γινομένην μετὰδοσιν εἰς τοὺς νεωτέρους ὄλων τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ἰδεῶν, ὄλων τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ ὀλοκλήρου τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς τῶν πρεσβυτέρων·

καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔχομεν τὴν σκόπιμον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς νέους, ἦτοι ἐκείνην τὴν ἐπίδρασιν, ποῦ γίνεται ἐπίτηδες ἀπὸ εἰδικὴν τάξιν ἀνθρώπων καὶ ποῦ τὴν ὀνομάζομεν κοινῶς σχολικὴν ἀγωγήν.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων μορφῶν τῆς ἀγωγῆς ὑπάρχει μία διαφορὰ καὶ μία ὁμοιότης. Ἡ διαφορὰ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὰς ἐνεφανίσθη ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀνθρώπων καὶ παρηκολούθησε φύσει καὶ κατ' ἀνάγκην κάθε γενεᾶν αὐτῶν· ἐνῶ τὴν σχολικὴν ἀγωγήν τὴν ἀνευρίσκομεν

μόνον βραδύτερον καὶ μάλιστα μόνον εἰς τὰς κοινω-
νίας, πού τὰς ὀνομάζομεν συνήθως πολιτισμένας. Ἡ
ὁμοιότης συνίσταται εἰς τὸ ὅτι καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ τε-
χνητὴ ἀγωγή εἶνε πάντοτε ἀντίστοιχοι πρὸς τὴν ἐκά-
στοτε βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνίας· ἤτοι καὶ
ἡ φυσικὴ καὶ ἡ τεχνητὴ ἀγωγή εἶναι ἀνάλογοι πρὸς
τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ πρὸς τὰς περὶ ἀνθρώπων ἀν-
τιλήψεις, πού ἐπικρατοῦν ἐκάστοτε εἰς τὴν κοινωνίαν.

Αὐτὸ φαίνεται φανερὰ ἀπὸ μερικὰς φάσεις τῆς ἱστο-
ρίας, πού παραθέτομεν ἐνταῦθα μὲ μεγάλην συντομίαν:

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνθρωπότητος εὐρίσκομεν τὰ
μέλη κάθε φατρίας νὰ ζοῦν ὅλα μαζί ἀπὸ κοινοῦ καὶ
ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὁδηγούς. Ἡ ζωὴ αὐτῶν ἀποτελεῖ ἓνα
εἶδος ἀσυνειδήτου κομμουνιστικῆς συμδιώσεως. Κατὰ
τὴν φάσιν αὐτὴν ὑφίστατο μόνον ἡ φυσικὴ ἀγωγή. Ἡ
ἀγωγή ὅμως αὐτὴ εἶχεν ἀσυνειδήτως δημοκρατικὸν
χαρακτῆρα. Ἦτο κοινὴ καὶ οἰκεία δι' ὅλους καὶ κατὰ
τὸ αὐτὸ μέτρον, ὅπως κοινὴ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον
οἰκεία ἦτο καὶ ἡ ὅλη ζωὴ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Ἀργότερα κατίσχυσε σιγὰ-σιγὰ ὁ ἀτομικισμὸς. Κα-
τὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐνεφανίσθη καὶ ἡ τεχνητὴ
ἀγωγή. Τώρα ὅμως καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ τεχνητὴ ἀγωγή
συνεμορφώθησαν μὲ τὴν νέαν κατάστασιν τῆς ζωῆς
τῶν ἀνθρώπων. Ἐπῆραν δηλ. καὶ αὐταὶ ἀτομιστικὴν,
καὶ εἰδικώτερον τώρα ἡ ἀγωγή ἐπῆρε ἀριστοκρατικὴν
κατεύθυνσιν. Αὕτη δηλ. κατήνησε νὰ εἶναι τὸ προ-
νόμιον μιᾶς μόνον τάξεως τῆς κοινωνίας, τῆς τάξεως
τῶν εὐγενῶν· ἐνῶ ἡ τάξις τῶν δούλων, βυθισμένη,

μέσα εἰς τὴν ἀθλιότητα αὐτῆς, δὲν εἶχε καιρὸν οὔτε τὴν φυσικὴν ἀγωγὴν νὰ δώσῃ εἰς τὰ παιδιὰ αὐτῆς. Καὶ ἡ κατεύθυνσις αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι ἐσχάτων, παρ' ὅλα τὰ ἰσχυρὰ κτυπήματα, ποὺ κατέφεραν κατὰ τοῦ ἀτομικισμοῦ τὰ περὶ ἀγάπης καὶ ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων διδάγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἄλλων ἠθικῶν ὀργανώσεων.

Κατὰ τὰς τελευταίας ὅμως δεκαετηρίδας ζῶμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀφυπνίσεως νέων περὶ κόσμου θεωριῶν. Ζῶμεν εἰς τὰ μεγάλα χρόνια, ποὺ ἀπὸ τὸ χάος τῶν πόθων καὶ ἀπὸ τὸ ἄπειρον καὶ συγκεχυμένον πλῆθος τῶν ἀνησυχιῶν τῶν ἀνθρώπων ξεχωρίζουν καὶ ἀνακύπτουν ὀσημέραι σαφέστερον νέαι ἀντιλήψεις περὶ τῆς κοινωνίας καὶ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου μέσα εἰς αὐτήν. Ζῶμεν εἰς μίαν ἐποχὴν, ποὺ ὁ σεβασμὸς πρὸς κάθε ἄνθρωπον, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸν ἀπλούστατον ὀδοκαθαριστήν, κατέστη ἤδη ὑποχρεωτικὸς δι' ὅλους.

Ἡ κίνησις αὕτη ἀπαιτεῖ καὶ θὰ φέρῃ σιγὰ-σιγὰ βιζικὴν μεταρρύθμισιν καὶ εἰς τὰ δύο ἤδη ἀγωγῆς ποὺ ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω. Αἱ νέαι κοσμοθεωρίαι θὰ θέσουν κατ' ἀνάγκην ὡς κέντρον κάθε ἀγωγῆς τὸν ἄνθρωπον. Αὐταὶ αἱ θεωρίαι θὰ κατορθώσουν νὰ θέσουν ὡς σημεῖον προσανατολισμοῦ καὶ ὡς σκοπὸν κάθε ἀγωγῆς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐνεργοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ὁμοίους των, χωρὶς καμμίαν διάκρισιν μεταξὺ αὐτῶν. Αἱ κλασσικαὶ σπουδαί, ὁ ἐγκυκλοπαιδισμὸς, αἱ πρακτικαὶ γνώσεις, αἱ γεωργικαὶ τοιαῦται, ἢ ἀνάπτυξις τῆς δεξιότητος τῆς χειρός, ἢ ἀνά-

πτυξεις τῆς ἱκανότητος πρὸς ἀπόκτησιν χρημάτων κτλ., κ.τ.λ., ὅλα αὐτὰ θὰ καταλάβουν καὶ πάλιν τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῶν θέσιν· ὅλα δηλ. αὐτὰ θὰ θεωροῦνται ὡς μέσα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀνωτέρω σκοποῦ, χωρὶς καμμίαν σύγκυσιν μεταξὺ μέσων καὶ σκοποῦ.

Ἔτσι θὰ παύσῃ ἡ ἀγωγή νὰ φροντίζῃ μονομερῶς διὰ τὰς γνώσεις τῶν παιδιῶν, ὅπως τοῦτο γίνεται σήμερον. Ἔτσι θὰ παύσῃ τὸ βασικὸν σφάλμα τῆς ἀγωγῆς, ποὺ ζητεῖ νὰ πληρώσῃ τὸ πνεῦμα τῶν νέων μόνον μὲ τὴν δίψαν τοῦ κέρδους, ὑποδουλώνουσα οὕτω τὴν ψυχὴν αὐτῶν εἰς ἕναν στενὸν καὶ κατώτερον ὕλισμόν, πωλοῦσα τὸν σκοπὸν εἰς τὰ μέσα, χάνουσα τὸ ἰδανικὸν αὐτῆς καὶ θυσιάζουσα τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ξένας δυνάμεις, εἰς ἀλλοτρίας θεότητες. Πρὸ παντὸς ὁμως ἔτσι θὰ παύσῃ ἡ ἀγωγή νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀτομικισμοῦ τῶν παιδιῶν, διὰ τὴν ὑπερτροφικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, διὰ τὴν ἀνάδειξιν μόνον τοῦ ἀτόμου των, μὲ τὰ λυπηρὰ ἀντικοινωνικὰ ἐπακολουθήματα, τῆς παρασκευῆς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνθρώπων περιφρονητῶν τοῦ ὑποχρεωτικοῦ ἐνεργοῦ σεβασμοῦ αὐτῶν πρὸς κάθε ὁμοίον των. Καὶ συντομώτερον, ἔτσι θὰ λείψῃ ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κακὰ, ποὺ ὑπάρχουν σήμερα μέσα εἰς ὅλα τὰ συστήματα τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων, ὁ ἀντικοινωνισμὸς αὐτῶν, ἢ ἄλλως ὁ ὑπανθρώπισμὸς τούτων. Ἀντὶ τούτου ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων ἀρχὴν καὶ τέλος τοῦ ἔργου αὐτῶν, κέντρον καὶ σκοπὸν τῶν προσπαθειῶν των θὰ ἔχουν μόνον τὴν κοινωνίαν. Ὅλα τὰ εἶδη τῆς

ἀγωγῆς σημεῖον προσενητολισμοῦ αὐτῶν θὰ ἔχουν τὸν ἄνθρωπον. Ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀγωγῆς θὰ ταχθοῦν εἰς ἐξυπηρέτησιν αὐτοῦ, θὰ ὑποταχθοῦν εἰς αὐτόν, θὰ θυσιάσουν τὰ πάντα διὰ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἡ τοιαύτη ἐξύψωσις θὰ γίνῃ προφανῶς, οὐχὶ διὰ νὰ ὑποτάξῃ αὐτὸς ἄλλους ὁμοίους του, ἀλλὰ πρὸς ἀπολύτρωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ ἀτομικισμοῦ, πρὸς ἀνύψωσιν αὐτοῦ εἰς τὸν ἀληθινὸν ἀνθρωπισμόν.

Ἐδῶ, προτοῦ νὰ προχωρήσωμεν περαιτέρω, ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ κάποια διασάφησις τοῦ ὅρου «ἀνθρωπισμός».

Ἄν θὰ ἠθέλαμεν νὰ ἐξαντλήσωμεν ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως ὅλον τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τοῦ ὅρου τούτου, ἡ τοιαύτη προσπάθεια θὰ εἶχε διπλοῦν μειονέκτημα :

ἄφ' ἑνὸς μὲν θὰ μᾶς ἔφερε κάπως πολὺ μακρὰν

καὶ

ἄφ' ἑτέρου θὰ εἶχε τὴν ὄψιν πολὺ λεπτολόγου, πολὺ ἀπεραντολόγου, πολὺ σχολαστικῆς καὶ λεπτομερειακῆς ἐξονυχίσεως τοῦ ζητήματος, πού θὰ ἀπέβαινεν ἔνεκα τούτου πολὺ ἀνιαρά.

Ἐν τούτοις ὑπάρχει ἓνα σημεῖον, πού φέρει ὅλους οὐχὶ δυσκόλως εἰς συμβιβασμὸν καὶ εἰς συμφωνίαν περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὅρου «ἀνθρωπισμός».

Ἐπὶ τὸν κόσμον μερικαὶ ἀλήθειαι ἀπλαῖ, ὀλοφάνεροι, σαφεῖς, ἀντιληπταὶ εἰς κάθε ἄνθρωπον,
Κοινωνιολογικὴ Παιδαγωγικὴ.

ποῦ ἐμπνέουν ἀμέσως πεποίθησιν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁπίων κατανοοῦμεν εὐκολα διάφορα φαινόμενα τῆς φύσεως. Τοιαῦται ἀλήθειαι εἶναι π. χ. οἱ νόμοι τοῦ Kepler, τοῦ Νεύτωνος, κ.τ.λ.

Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ ὅρου ἀνθρωπισμός. Περὶ αὐτοῦ γίνεται λόγος πανταχοῦ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται ὡς ἀξία ἀπόλυτος, ὡς αὐτοσκοπός, καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὡς μέσον πρὸς ἐπιδίωξιν ἄλλων σκοπῶν. Περὶ ἀνθρωπισμοῦ γίνεται λόγος, ὅταν εἰς κάθε ἄνθρωπον ἀποδίδεται ἓνας ἀπόλυτος σεβασμός, στηριζόμενος καθαρῶς εἰς ἑαυτόν, χωρὶς κανένα ἄλλον ξένον ὑπολογισμόν. Τέλος περὶ ἀνθρωπισμοῦ γίνεται λόγος, ὅταν κάθε ἄνθρωπος ἐκτιμᾶται ὡς προσωπικότης καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὡς res. Περὶ ἀπανθρωπίας δὲ γίνεται λόγος πανταχοῦ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖται ὡς πράγμα, ὡς ἐμπόρευμα, ὡς μέσον κέρδους, ὡς μέσον ἡδονῆς κ.τ.λ., ὅπως π.χ. εἰς τὴν σωματεμπορίαν, εἰς τὴν δουλοπαροικίαν, εἰς τοὺς δυσωνόμους οἴκους, ἢ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ὑποδούλωσιν, εἰς τὴν τακογλυφικὴν ἀπομούζησιν, εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἐκμετάλλευσιν κ.τ.λ. καὶ συντόμως περὶ ἀπανθρωπίας γίνεται λόγος πανταχοῦ, ὅπου πρόκειται περὶ δουλείας ἀτόμου ἢ ομάδος τοιούτων εἰς ἄλλο ἄτομον. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐπικρατεῖ πλήρης συμφωνία μεταξὺ ὄλων τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν καὶ συστημάτων, παρ' ὅλας τὰς ἄλλας διαφωνίας αὐτῶν.

Γνωρίζομεν λοιπὸν τώρα ὅλοι ἀκριβῶς, τί ἀποτελεῖ τὸν γνήσιον ἀνθρωπισμόν. Κατὰ ταῦτα ἓνα ἄτομον, μία

οἰκογένεια, ἓνα σχολεῖον, μία κοινωνία, ὁ πολιτισμὸς ἐν γένει, τότε μόνον ἠμποροῦν νὰ ἔχουν ἀπὸ ἀνθρωπιστικῆς ἀπόψεως ἀξίαν τινά, ὅταν σημεῖον προσανατολισμοῦ καὶ τέρμα αὐτῶν, μέσα καὶ σκοπὸς, ἀρχὴ καὶ τέλος ὄλων τῶν προσπαθειῶν των εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

Ἐὰς ἐφαρμόσωμεν τώρα τὸ μέτρον τοῦτο εἰς τὰ ἀνωτέρω διακριθέντα δύο εἶδη ἀγωγῆς, διὰ νὰ εὕρωμεν τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Καὶ πρῶτον ὡς ἐφαρμόσωμεν τὸ μέτρον τοῦτο εἰς τὴν φυσικὴν ἀγωγὴν, εἰς τὴν ἀγωγὴν δηλ. ποὺ παρέχεται εἰς τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν ἀφ' ἑαυτῆς, μόνη τῆς, ἀσυναίσθητως, ὄχι σκοπίμως, χωρὶς ἐπίτηδες γινομένης ἐνεργείας.

Ἐὰς ἀρχίσωμεν πρῶτον ἀπὸ τὴν ἀγωγὴν τῆς κοινωνίας. Δὲν φαίνεται εὐθύς ἀμέσως ἢ βλαβερὰ ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας ἐπὶ τῶν παιδιῶν; Δὲν φαίνεται ἀμέσως, ὅτι ἡ ἀγωγὴ αὐτῆς πάσχει ἀπὸ ἔλλειψιν καὶ τοῦ στοιχειωδεστέρου ἀκόμη ἀνθρωπισμοῦ; Δὲν μεταδίδει ἢ σημερινὴ κοινωνία εἰς τοὺς νέους μὲ τὸ παράδειγμά της τὴν ἀσέβειαν πρὸς τοὺς ἄλλους, τὴν περιφρόνησιν τοῦ πλησίον των, τὸν ἐμπαιγμὸν τῶν ὁμοίων των, τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν ὡς μέσων πρὸς ἐκανοποίησιν τῶν ἀτομικῶν των ἐπιθυμιῶν; Δὲν θυσιάζουν σήμερον ὅλοι εἰς τὴν κοινωνίαν τὸν ἄνθρωπον διὰ σκοποῦς ἐκτὸς τούτου κειμένους, ἤτοι διὰ τὸ χρῆμα, διὰ τὴν ὕλην, διὰ τὴν ἀπόλαυσιν, διὰ τὴν βιομηχανίαν; Δὲν μεταχειρίζονται σήμερον πανταχοῦ

ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας τὸν ἄνθρωπον ὡς μηχανήν, καὶ δὲν δημιουργοῦν ἔτσι, μὲ τὴν ἀπανθρώπιαν αὐτῶν, ἀληθινὴν κόλασιν ; Δὲν χωρίζουν σήμερον ὅλοι τὴν ἐνιαίαν κοινωνίαν εἰς ἀνωτέρους καὶ εἰς κατωτέρους, εἰς ἀριστοκράτας καὶ εἰς περιφρονητέους δούλους ; Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν δὲν διασποῦν ὅλοι τὴν μίαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν εἰς διίσταμένας καὶ ἀλληλοσπαρασσομένας τάξεις καὶ δὲν ἀφαιροῦν ἔτσι ἀπὸ τὰ νέα μέλη αὐτῆς τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀγαθότητα αὐτῶν ; Καὶ τέλος δὲν μεταδίδουν σήμερον ὅλα τὰ ὄριμα μέλη τῆς κοινωνίας, ἀδιακρίτως φύλου καὶ τάξεως, εἰς τοὺς νέους, μὲ τοὺς ἀνοήτους λόγους των καὶ μὲ τὴν καθημερινὴν ἀπρόσεκτον διαγωγὴν των, ὅλας τὰς μωρὰς καὶ περιορισμένας ἀτομικιστικὰς ἀντιλήψεις των καὶ τὴν ἐγωπαθῆ κατεύθυνσίν των, καὶ δὲν καθιστοῦν ἔτσι αὐτοὺς στενόκαρδους, ἀτομικιστάς, χωρὶς ἀνθρωπισμόν, γεμάτους ἀπὸ μῖσος καὶ ἐχθρότητα μεταξὺ των ;

Ἄς ἐφαρμόσωμεν τώρα τὸ ἀνωτέρω μέτρον εἰς τὸν δεύτερον παράγοντα τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς, εἰς τὴν οἰκογένειαν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς μερικὰς οἰκογενείας συναντῶμεν πολλάκις μίαν λεπτοτέραν πνοήν, κάποια εὐγενέστερα αἰσθήματα καὶ ἕναν ὑψηλότερον ἀνθρωπισμόν. Ἄλλὰ τί γίνεται εἰς τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν οἰκογενειῶν ; Δὲν ποθεῖ τις μέσα εἰς αὐτάς περισσότερον σεβασμόν καὶ ἡπιωτέραν συμπεριφορὰν τοῦ συζύγου πρὸς τὴν γυναῖκα, τούτων πρὸς τὰ παιδιά καὶ ὄλων αὐτῶν πρὸς τὸ ὑπηρετικὸν προσωπικόν, καὶ ἀναγνώρισιν καὶ αὐτῶν ὡς αὐτοσκοπῶν, ὡς φορέων τῆς

ἀνθρωπίνης ἀξίας ; Δὲν ἐπιζητεῖ τις μεγαλυτέραν προσοχήν εἰς τοὺς λόγους τῶν μεγαλυτέρων ἐνώπιον τῶν νεωτέρων μελῶν τῆς οἰκογενείας ; Πρὸ παντὸς ὅμως δὲν εὐχεται τις μεγαλυτέραν αὐτοσυγκράτησιν τῶν πρεσβυτέρων, περισσοτέραν ἐκλεκτικότητα εἰς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ἀπολαύσεις των, αὐστηροτέραν χαλιναγώγησιν τοῦ ἀτομικισμοῦ αὐτῶν, καὶ ἀντ' αὐτῶν περισσοτέραν, εὐρυτέραν καὶ λεπτοτέραν αὐτοθυσίαν ἐκ μέρους τούτων ;

Ἡ οἰκογένεια ἀπησχόλησε σοβαρῶς ὅλους τοὺς μεγάλους φιλοσόφους ὄλων τῶν αἰώνων, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τῶν μεγάλων κοινωνιολόγων τῶν χρόνων ἡμῶν. Εἰς τὸ πρόβλημα τῆς οἰκογενείας ὅλοι οἱ σοφοὶ ὄλων τῶν αἰώνων ἔστρεψαν σοβαρῶς καὶ μὲ ἐπιμονὴν ὄλην τὴν προσοχήν των. Οὗτοι παρηκολούθησαν ὅλας τὰς φάσεις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κοινωνικοῦ τούτου παράγοντος ἀπὸ τὰ βάρη τῶν αἰώνων μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ἑκάστου.

Αἱ ἔρευναι αὐταὶ κατέληξαν εἰς τὸ ἀσφαλές συμπέρασμα, ὅτι ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ παρουσιάζεται φύσει, ἀφ' ἑαυτῆς, εὐθὺς ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς σαφῆ συνείδησιν τῆς ὑπάρξεώς της καὶ χωρὶς καμμίαν συναίσθησιν τοῦ ἔργου καὶ τοῦ σκοποῦ της. Ὡσαύτως αἱ ἔρευναι αὐταὶ ἀπεκάλυψαν, ὅτι ἀπὸ τὴν φυσικὴν καὶ ἡμισυνείδητον ἀρχικὴν οἰκογενειακὴν συμβίωσιν διεμορφώθησαν σὺν τῷ χρόνῳ μόναι των ποικίλαι συνήθειαι, πολυειδεῖς ἕξεις, διάφορα οἰκογενειακὰ ἔθιμα. Καὶ τέλος αἱ ἐν λόγῳ

ἔρευνα κατέδειξαν, ὅτι ἀργότερα τὰ ἔθιμα αὐτὰ περιεβλήθησαν διαφόρους θρησκευτικούς τύπους καὶ πολιτικούς θεσμούς καὶ ἀπὸ τότε ἔγιναν ταῦτα ὑποχρεωτικά δι' ὅλους, ἱερά, ἄγρια καὶ ἐπεδιώκοντο ἕκτοτε συνειδητῶς ἀπὸ κάθε ὄριμον ἄνθρωπον.

Ἄλλ' αἱ ἔρευνα αὐταὶ δὲν ἐσταμάτησαν ἔως αὐτοῦ. Οἱ ἐρευνηταὶ ἠσχολήθησαν καὶ μὲ τὰ ζητήματα τῆς χρησιμότητος τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς μελλοντικῆς διαμορφώσεως αὐτῆς. Ἐπὶ τῶν σημείων τούτων κατέληξαν ἄλλοι εἰς ἄλλας περὶ αὐτῶν γνώμας καὶ εὐχάς, ἐνῶ ἡ οἰκογένεια, ἀδιαφοροῦσα διὰ τὰς γνώμας καὶ τὰς εὐχάς τῶν κατὰ καιροὺς φιλοσόφων, ἐξακολουθεῖ πάντοτε νὰ συνεχίζῃ τὸν δρόμον αὐτῆς.

Ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς ἄλλοι μὲν ἐγένοντο θερμοὶ ὑποστηρικταὶ τῆς οἰκογενειακῆς συμβιώσεως καὶ ἐκήρυξαν τὴν χρησιμότητα ταύτης διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν. Καθ' ἕσον—κατ' αὐτοὺς—μόνον μέσα εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ μόνον δι' αὐτῆς ἐθίζεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν μικρὰν τοῦ ἡλικίαν εἰς περιστολὴν τῶν ἀτομικῶν του ἐπιθυμιῶν, εἰς περιορισμὸν τῶν ἐγωϊστικῶν του τάσεων, εἰς τὴν κατανίκησιν ἑαυτοῦ, εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀγάπην καὶ ἄλλων προσώπων ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ του, τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας του, εἰς τὴν θυσίαν τοῦ ἰδίου ἀτόμου χάριν τῶν ἄλλων.

Ἄλλοι πάλιν παραδέχονται μὲν καὶ αὐτοί, ὅτι, ὄντως, ἡμπορεῖ μὲ τὴν οἰκογένειαν νὰ κατορθωθῇ ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰς ἀτομικιστικὰς τάσεις αὐτοῦ, ἀλλ' οὗτοι εὐρίσκουν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν

τῆς οἰκογενείας καὶ ἱκανὰ μειονεκτήματα. Πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν εὐχονται ἄλλοι ἄλλας μεταρρυθμίσεις, χωρὶς μέχρι τοῦδε αἰ τοιαῦται εὐχαὶ καὶ ὑποδείξεις αὐτῶν νὰ ἀπολήξουν εἰς ὠρισμένην μορφήν.

Καὶ τέλος ὑπάρχουν ἄλλοι φιλόσοφοι, ποὺ ἀπεφάνθησαν ἀπροκαλύπτως κατὰ τῆς οἰκογενείας. Αὐτοὶ νομίζουσιν, ὅτι ἡ οἰκογένεια ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Αὐτοὶ φρονοῦν, ὅτι ἡ οἰκογένεια ἀπορροφᾷ τὸ ἄτομον ἐξ ὁλοκλήρου εἰς ἑαυτὴν καὶ τὸ καθιστᾷ ἐντελῶς ἄχρηστον διὰ κάθε κοινωνικὴν ἐργασίαν. Ἐνεκα τούτου οἱ ἐν λόγῳ φιλόσοφοι ηὐχθήθησαν τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν καὶ κατάργησιν τῆς οἰκογενείας. ¹⁾

Ἐσχάτως δὲ καὶ ἀλλαγῶν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμῖν, διεπίστωσάν τινες, ὅτι ἀσχέτως πρὸς τὰς συζητήσεις τῶν φιλοσόφων περὶ τῆς χρησιμότητος ἢ τῆς βλάβης τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου διὰ τὴν κοινωνίαν, ἡ οἰκογένεια ἤρχισεν ἀπὸ πολὺν καιρὸν νὰ διαλύεται. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν οἰκογένεια σήμερον δὲν ὑπάρχει. Καὶ τῶρα δὲν ἀπομένει τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐπίσημος πιστοποίησις τοῦ γεγονότος τούτου ἀπὸ τὴν Πολιτείαν καὶ ἡ λήψις ἀπὸ αὐτὴν νομοθετικῶν μέτρων, σχετικῶν πρὸς τὰς συνεπειάς, ποὺ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν διαλυθεῖσαν οἰκογένειαν.

¹⁾ Πρὸβλ. τὰ λεγόμενα εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν «περὶ κοινωνικῆς καὶ πρακτικῆς μορφώσεως» ἐκδ. Ἀθηνῶν., 1922, (βιβλιοπωλεῖον Ζηκάκη) σ. 45—47, καὶ σ. 69 κ. ἔ.

Ἀντιθέτως ὅμως πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους ἡ μεγάλη καὶ καθολικὴ ἀλήθεια τοῦ σύμπαντος, ἣτοι τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος, ἐπιβάλλει καὶ ἀπαιτεῖ ἐντελῶς διαφορετικὰ σκέψεις, ἐπιθυμίας καὶ ἐνεργείας. Τὸ ἰδεῶδες δηλ. τῆς ἐνότητος ἀπαιτεῖ, ὅπως ὄχι μόνον ἡ σημερινὴ οἰκογένεια διατηρηθῆ, ἀλλὰ καὶ δλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης, δλόκληρος ἡ ζωὴ τῶν λαῶν, νὰ γίνῃ περισσότερο οἰκογένεια. Τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος ἐπιβάλλει, ὅπως ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας, ἀντὶ τῶν σημερινῶν ἐξωτερικῶν δεσμῶν, τῶν οἰκονομικῶν δηλ. καὶ πολιτικῶν σχέσεων, πού συνδέουν αὐτὰ σήμερον, ἀποκτήσουν ἄλλους δεσμούς, περισσότερο στενοὺς, δεσμοὺς ἐσωτερικοὺς, δεσμοὺς ψυχικοὺς, καὶ νὰ σχηματίσουν οὕτω μίαν μεγάλην οἰκογένειαν, τὴν οἰκογένειαν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Καὶ ἡ τοιαύτη μεγάλη οἰκογένεια νὰ εἶναι κέντρον ἐργασίας, βοήθειας καὶ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρώπων πρὸς κάθε ὁμοίον των.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ σημερινὴ μορφή τῆς οἰκογενείας, καὶ τοῦ γάμου συμπεριλαμβανομένου, πρέπει ἴσως κἄπως νὰ μεταρρυθμισθῆ. Καθ' ὅσον σήμερον ὑπάρχουν, ὄντως, πολλοὶ γονεῖς, πού νομίζουν, ὅτι τὰ παιδιὰ ἀνήκουν μόνον εἰς ἑαυτούς, ὅτι εἶνε μόνον ἰδικὰ των κτήματα. Ἐνεκα τούτου οἱ τοιοῦτοι γονεῖς χρησιμοποιοῦν ταῦτα ὡς μέσον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀτομικῶν των ἐπιθυμιῶν καὶ συμφερόντων. Ὑπάρχουν μάλιστα πολλοὶ γονεῖς, πού ἀποκρούουν καὶ κάθε προστατευτικὴν ἐπέμβασιν τῆς Πολιτείας ὑπὲρ τῶν παιδιῶν των. Ἄς ἀναλογισθῆ τις π.χ. τὴν πείσμονα ἀντίδρασιν πολλῶν γονέων κατὰ τοῦ Νόμου περὶ ὑπο-

χρεωτικῆς ἀποστολῆς εἰς τὰ σχολεῖα ἐπὶ ἕξ χρόνια ὄλων τῶν ἀγοριῶν καὶ τῶν κοριτσιῶν των, ἀπὸ τῆν στενὴν καὶ ἰδιοτελεῆ σκέψιν τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἀμέσων ἀναγκῶν τῆς οἰκογενείας των, ἢ πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἄλλων ἀτομικῶν συμφερόντων των. Ὅσαύτως ὑπάρχουν σήμερον πολλοὶ γονεῖς, ποὺ συνηθίζουσι τὰ τέκνα των νὰ περιορίζουσι τὸ βλέμμα των μόνον εἰς τὴν οἰκογένειάν των, νὰ ἐργάζωνται μόνον διὰ τὰ συμφέροντα αὐτῆς καὶ νὰ ἀφιερῶνουν τὸ ἄτομόν των ἀποκλειστικῶς μόνον εἰς ταύτην. Ἡ τοιαύτη ὀλοκληρωτικὴ ἀπορρόφησις τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν πρέπει, ὄντως, νὰ καταπέσῃ. Ἄντ' αὐτῆς δὲ μέσα εἰς τὴν μικρὰν οἰκογένειαν, μαζί με τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτήν, πρέπει νὰ καλλιεργηθῆ καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσις πρὸς μίαν εὐρυτέραν τοιαύτην. Πάλιν ὅμως μέσα εἰς τὰ ὅρια τῆς εὐρυτέρας οἰκογενείας, μέσα εἰς τὰ ὅρια τῆς πραγματικῆς μὲν, ἀλλ' ὅμως ἀπωτέρας καὶ διὰ τοῦτο κάπως ἀφηρημένης οἰκογενείας τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, θὰ φαίνεται καθαρὰ ἡ μορφή τῆς σημερινῆς, μικρᾶς, πλησίον κειμένης καὶ διὰ τοῦτο περισσότερον συγκεκριμένης οἰκογενείας. Αὐτὴ πρώτη θραύει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδιῶν τὸ κέλυφος τοῦ ἀτομικισμοῦ, ποὺ περιβάλλει τὸ σπέρμα τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπης. Αὐτὴ πρώτη θερμαίνει καὶ ζωογονεῖ τὸ σπέρμα τοῦτο καὶ φέρει τὴν ἀρχικὴν βλάστησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ ὀφείλει ἡ σημερινὴ οἰκογένεια νὰ μὴ περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐκκόλαψιν τοῦ ἐμβρύου τῆς φιλαλληλίας τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἡ σημερινὴ οἰκογένεια δὲν πρέπει νὰ σταματᾷ μόνον εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐκδλάστησιν τοῦ δένδρου τοῦ ἀλτροῦισμοῦ

τῶν παιδιῶν τῆς. Ἐντὶ τοῦτου ὀφείλει αὕτη νὰ ἀναπτύσῃ τὸ ἔμβρυον τοῦτο εἰς βαθμὸν, ὥστε ἀργότερα τὸ ἄτομον νὰ ἤμπορῇ νὰ περιλαμβάνῃ μὲ τὸ βλέμμα του, μὲ τὴν σκέψιν του καὶ μὲ τὰς ἐνεργείας του ὁλόκληρον τὸ σύνολον τῶν ὁμοίων του, τὴν ὅλην κοινωνίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἐξυπηρετῇ ἐνσυνειδήτως καὶ καλύτερον ἀπὸ σήμερον τὴν ζωὴν αὐτῆς. Τότε θὰ δικαιούται ἢ μικρὰ οἰκογένεια νὰ διεκδικῇ ὑπὲρ αὐτῆς, γενικῶς ἀπὸ ὅλους, μεγαλυτέραν ὑποστήριξιν, μεγαλυτέραν ἐκτίμησιν καὶ περισσότερον σεβασμὸν ἀπὸ σήμερον.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα καὶ εἰς τὸ σχολεῖον.

Δὲν ἀναζητεῖ τις μάτην εἰς αὐτὰ τὸν ἀνθρωπισμὸν, ὅπως ματαίως ἀναζητεῖ τις αὐτὸν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν; Δὲν συμβαίνει καὶ εἰς αὐτὰ, ὅ,τι συμβαίνει καὶ εἰς ὅλην τὴν ἄλλην σύγχρονον κοινωνικὴν ζωὴν; Δὲν ὑπάρχει καὶ εἰς αὐτὰ ἢ αὐτὴ οὐσιώδης ἔλλειψις ἐκείνης; Δὲν λείπει καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἢ λεπτοτέρα πνοή, ὁ ὑψηλότερος ἀνθρωπισμὸς, ὁ σεβασμὸς δηλ. πρὸς τὰ παιδιά, πρὸς τοὺς ἀναπτυσσομένους ἀνθρώπους, καὶ ἡ ἀναγνώρισις αὐτῶν ὡς αὐτοσκοπῶν, ὡς φορέων τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας;

Καὶ ἔπειτα, δὲν παρατηρεῖται σήμερον καὶ μεταξὺ τῶν ποικίλων συστημάτων τῆς σχολικῆς μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν ἢ ἔλλειψις μιᾶς κοινῆς βάσεως, μιᾶς κοινῆς γενικῆς ἀρχῆς, ὅπως τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ποικίλας ὀργανώσεις τῆς κοινωνίας; Δὲν παρατηρεῖται δηλ. σήμερον ἢ ἀπουσία καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα

μορφωτικὰ συστήματα ἐνὸς κοινοῦ ἰδανικοῦ, μιᾶς κοινῆς μεγάλης καὶ ἀπολύτου ἀληθείας, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν νὰ στηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ ἀπορρέῃ ἐλόκληρος ἡ ἐργασία καὶ ἔλαι αἱ προσπάθειαι κάθε εἴδους σχολείων :

Εἴτε θέλουσιν νὰ ὁμολογήσουσιν τοῦτο οἱ ἐργάται τῆς μορφώσεως τῶν νέων, εἴτε μή, ἓνα εἶναι τὸ ἀληθές : ὅτι αἱ ἀνωτέρω ἑλλείψεις ὑπάρχουσιν ὄντως εἰς τὰ σημερινὰ σχολεῖα.

Καὶ ἀπὸ μὲν τὴν ἑλλειψιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ προέρχεται ἡ ἀπουσία ἀπὸ τῶν σημερινῶν μας σχολείων κάθε εὐγενείας καὶ ἀγαθότητος. Εἰς τὴν ἑλλειψιν αὐτὴν ἐφείλεται ἡ ὑπερεκχειρίσις τῆς χυδαιότητος μέσα εἰς αὐτά. Καὶ τέλος εἰς τὴν ἑλλειψιν αὐτὴν ἐφείλεται ὁ πολλαπλασιασμός μέχρις ἀγῆρας καὶ μέχρις ἀποκαρδιώσεως τῶν προστριβῶν, τῶν ἀντεγκλήσεων, τῶν ἀλληλοὑπονομεύσεων, τῶν ἀλληλοκαταγγελιῶν, κ.τ.τ. μεταξὺ τῶν διδασκόντων πρὸς ἀλλήλους, ὡς καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν. ¹⁾

¹⁾ Ἀπὸ δὲ τὴν ἑλλειψιν ἐκ τῶν σχολικῶν συστημάτων τῶν χρόνων ἡμῶν κάθε κοινῆς γενικῆς ἀρχῆς, καὶ ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν ἐξ αὐτῶν ἐνὸς κοινοῦ ἰδανικοῦ, προέρχεται ἡ ἀτελεύτητος ποικιλία τῶν σημερινῶν ἀλληλοαγνωσμένων ἐκπαιδευτικῶν μορφῶν, τὰ διάφορα ἀλλη-

¹⁾ Πρὸβλ. τὰ λεγόμενα εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν «*Χαρακτήρ καὶ σχολεῖον*», ἐκδ. Ἀθηνῶν, 1927, (βιβλιοπωλεῖον Ζηκάκη) σ. 57—59.

λοσυγκρουόμενα σχολικά συστήματα, αί σημεριναί είδικαί σχολαί, πού κάθε μία από αὐτάς τραβάει ἰδικόν της δρόμον, πού κάθε μία από αὐτάς ἔχει ἰδικούς της, ἀτομικούς, καί ὑποκειμενικούς, σκοπούς, πού κάθε μία από αὐτάς κάνει, ὅ,τι θέλει καί ἐπιδιώκει, ὅ,τι τῆς ἀρέσει. Ἄλλά ἔτσι προέρχεται ἡ μεγάλη ἀταξία καί ἡ γενική σύγχυσις ὄλων, ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει τοῦτο καί μέσα εἰς τὸν λαβύρινθον καί εἰς τὸ χάος τῆς ἄλλης κοινωνικῆς ζωῆς, ἐνῶ ἡ πραγματικότης εἶναι μία, ἡ ἀντικειμενική καί καθολικὴ ἀλήθεια εἶναι ἐπίσης μία, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι ὡσαύτως μία, καί ὁ μεγάλος νόμος τῆς συνθέσεως καί λειτουργίας αὐτῆς εἶναι μόνον ἓνας, πού ἐπιβάλλει καί ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς μετόχους αὐτῆς ἓναν δρόμον, μίαν κατεύθυνσιν. Καί ἐκτὸς τούτων ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἐκ τῶν σχολικῶν συστημάτων τῶν χρόνων μας μιᾶς κοινῆς γενικῆς ἀρχῆς καί ἐνὸς κοινοῦ ἰδανικοῦ προέρχεται καί ἡ ἄλλη ἀτελεύτητος ποικιλία τῶν διαφόρων μαθημάτων μέσα εἰς κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ σημερινὰ σχολεῖα, χωρὶς νὰ ὑπάρχη οὔτε ἓνας πραγματικὸς δεσμὸς μεταξὺ αὐτῶν, χωρὶς νὰ ὑπάρχη μέσα εἰς αὐτὰ καμμία ἐσωτερικὴ συνάφεια, καμμία κοινὴ κατεύθυνσις.

Καί συγκεκριμένως : εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν ὑπάρχουν σχολεῖα μικρά· σχολεῖα παρημελημένα· σχολεῖα μὲ διδασκάλους οἰκισθῆποτε προελεύσεως· σχολεῖα διὰ τοὺς πτωχοὺς· μὲ ξεχωριστοὺς σκοπούς· εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἐργασία γίνεται ὅπως-ὅπως, διὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ τῶν ταπεινῶν καί καθυστερημένων χωρικῶν καί τῶν περιφρονουμένων ἐργατῶν ὀλίγα κολουδογράμ-

ματα, ὅσο γιὰ νὰ σημαδεύουν κάπως τὸ ὄνομά των— καὶ ἀπέναντι αὐτῶν ὑπάρχουν ἄλλα σχολεῖα· ἰδιωτικὰ καὶ δημόσια· σχολεῖα καλύτερα· σχολεῖα μεγάλα· σχολεῖα πλήρη· σχολεῖα μὲ προσωπικὸν τοὺς μετεκπαιδευθέντας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον δημοδιδασκάλους· διὰ τὰ παιδιὰ τῶν ἀστικῶν τάξεων· μὲ ἰδιαιτέρους σκοποὺς καὶ μὲ ξεχωριστὰς κατευθύνσεις· διὰ νὰ παρασκευάζουν τὰ παιδιὰ τῶν τάξεων τούτων διὰ τὰ ἀνώτερα σχολεῖα. Τὰ ἀνώτερα πάλιν σχολεῖα διακρίνονται εἰς κλασσικὰ γυμνάσια μὲ ἰδιαίτερα ἰδανικὰ· εἰς πρακτικὰ λύκεια μὲ ἄλλους, ἔλως διόλου ξένους καὶ διαφορετικοὺς σκοποὺς· εἰς ἐμπορικὰς σχολὰς μὲ ἄλλας, ἐντελῶς ἀντιθέτους κατευθύνσεις κ.τ.λ., κ.τ.λ., χωρὶς κανένα ἐσωτερικὸν δεσμὸν μεταξύ τῶν διαφόρων τούτων εἰδῶν σχολείων· χωρὶς καμμίαν πραγματικὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν μεταξύ αὐτῶν· χωρὶς κανένα κοινὸν ἰδανικόν· ἀλλὰ μόνον μὲ ξεχωριστὰς βλέψεις, μὲ ξεχωριστὰς ἐπιθυμίας καὶ μὲ ἀμοιβαίαν ὑποτίμησιν καὶ περιφρόνησιν, καὶ μὲ ὄξυν ἀνταγωνισμὸν μεταξύ των, ὡς καὶ μεταξύ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐν λόγῳ σχολείων.

Καὶ ὅ,τι συμβαίνει μεταξύ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν σχολείων, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μέσα εἰς τὰ σπλάγγνα κάθε ἑνὸς ἀπὸ αὐτά. Μέσα δηλ. εἰς κάθε σχολεῖον ὑπάρχουν ποικίλα μαθήματα: Ὀρθοσκευτικά, Ἑλληνικά, Μαθηματικά, Φυσικά, Γυμναστικὴ, Τεχνικά, καὶ Λατινικά, Γαλλικά κ.τ.λ. Ἀλλὰ μεταξύ τῶν μαθημάτων αὐτῶν δὲν ὑπάρχει καμμία συνάφεια καὶ κανένας δεσμὸς. Τὸ κάθε μάθημα γίνεται κατὰ τρόπον ἐντελῶς

ξένον πρὸς τὰ ἄλλα μαθήματα. Ὁ κάθε διδάσκαλος μέσα εἰς κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω μαθήματα κάνει, ὅ,τι αὐτὸς θέλει. Ὁ κάθε διδάσκαλος ἔχει ἰδικούς του, ξεχωριστούς, ἀτομικούς, ὑποκειμενικούς σκοπούς. Ὁ κάθε διδάσκαλος μέσα εἰς τὸ μάθημα καὶ εἰς τὸν κύκλον τῆς δράσεώς του κυττάζει μόνον τὸν ἰδικόν του δρόμον. Συνήθως μάλιστα εἰς τὸ ἓνα μάθημα ἐκτοξεύονται καὶ ὑποτιμητικοὶ ὑπαινιγμοὶ ἐναντίον ὄλων τῶν ἄλλων τοιούτων καὶ ἀντιστρόφως. Ἔτσι ἀπὸ τὰ διάφορα μαθήματα ἀποτελεῖται ἓνα περιπεπλεγμένον σύμπλεγμα ἀλληλοσυγκρουομένων γνώσεων, ἓνα νεκρὸν καὶ ἀψυχὸν ἄθροισμα ἀπὸ ἐννοίας, ἓνας μεγάλος σωρὸς ἀπὸ λέξεις, πλήρης ἀπὸ ἀντιφάσεις, πλήρης ἀπὸ ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν, γεμάτος ἀπὸ ψευδοσοφίαν, ἀπὸ ἀφροσύνην καὶ ἀηδίαν.

Καὶ ἡ αὐτὴ ἔλλειψις μιᾶς κοινῆς ἀρχῆς, καὶ ἡ αὐτὴ ἀπουσία μιᾶς κοινῆς κατευθύνσεως, καὶ ἡ αὐτὴ ἀταξία καὶ σύγχυσις, ποὺ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν ποικίλων εἰδῶν σχολείων καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων μαθημάτων αὐτῶν, ἡ ἴδια ἔλλειψις καὶ ἡ ἴδια ἀταξία καὶ σύγχυσις ὑπάρχει καὶ εἰς τὰς σχέσεις τῶν διδασκάλων, τῶν εἰδικῶν διὰ τοὺς διαφόρους κλάδους μαθημάτων. Ἔτσι π. χ. οἱ θεολόγοι ἱδρυσαν ἴδιαν ἔνωσιν μὲ ἴδιον πρόγραμμα, μὲ ἰδιαιτέρους σκοπούς καὶ ἰδιαίτερα συμφέροντα. Οἱ φιλόλογοι ἀπετέλεσαν ἴδιον σύλλογον, ποὺ ἔχει καὶ αὐτὸς ἰδικόν του πρόγραμμα μὲ ἐντελῶς ξεχωριστοὺς σκοπούς καὶ ξεχωριστὰ συμφέροντα. Ὁ σύνδεσμος τῶν φυσικῶν ἔχει καὶ αὐτὸς ἰδιαίτερον πρόγραμμα μὲ ἀντιθέτους σκοπούς, καὶ ἀντιθέτους κατευθύνσεις.

Περαιτέρω οἱ διδάσκοντες τὴν Γυμναστικὴν συνέπηξαν καὶ αὐτοὶ ἰδίας ὀργανώσεις πρὸς ἐπιδίωξιν ἄλλων σκοπῶν καὶ ἄλλων συμφερόντων κτλ. Καὶ τέλος ἄλλους συλλόγους ἴδρυσαν οἱ μετεκπαιδευθέντες δημοδιδάσκαλοι καὶ ἄλλους οἱ ἐκ διδασκαλείων προερχόμενοι καὶ μεταξὺ τούτων ἄλλους οἱ παλαιοὶ πρωτοβάθμιοι, καὶ ἄλλους οἱ νεώτεροι τοιοῦτοι, καὶ ἄλλους οἱ ὑποδιδάσκαλοι κ.τ.λ. κ.τ.λ., καὶ ὅλοι αὐτοὶ μὲ ξεχωριστοὺς σκοποὺς καὶ πρὸς ἐπιδίωξιν ξεχωριστῶν συμφερόντων, ἐνῶ τὸ σχολεῖον εἶναι ἓν, ἡ παιδαγωγουμένη γενεὰ μία, καὶ μία καὶ μόνη ἡ κοινωνία μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ὅλοι αὐτοὶ ἐργάζονται καὶ ζοῦν. Καὶ ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν τῶν ξεχωριστῶν συλλογῶν καὶ τῶν ξεχωριστῶν σκοπῶν καὶ συμφερόντων εἶναι αἱ πολλαὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν, ἡ ἀμοιβαία ὑποτίμησις καὶ περιφρόνησις αὐτῶν, ἡ σύγκρουσις καὶ ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν, ἡ ἀπώλεια δυνάμεων εἰς τοιοῦτους ἀγῶνας, πρὸς ζημίαν τοῦ ἔργου τῶν, πρὸς βλάβην τοῦ σχολείου καὶ δι' αὐτοῦ καὶ τῆς ὅλης κοινωνίας.

Ἄλλὰ ὅπως εἰς τὴν κοινωνίαν, ἔτσι καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν σχολείων, τὸ ἰσχυρὸν ἀντιστάθμισμα καὶ τὸ δραστικὸν φάρμακον κατὰ τῆς συγχύσεως αὐτῶν πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ ἡ εἰσαγωγή καὶ ἡ ἐπικράτησις εἰς αὐτὰ τῆς μεγάλης ἀληθείας τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἐξυγιάνσις δηλ. τοῦ σχολείου θὰ ἐπέλθῃ, ἂν μεταξὺ τῶν ποικίλων ἐνώσεων τῶν διαφόρων εἰδικῶν διδασκάλων, ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων μαθημάτων καὶ τῆς ποικίλης ἐργασίας κάθε σχολείου, ὡς καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν σχολείων, καλλιεργηθῇ καὶ ἐπι-

κρατήσῃ ἢ ἰδέα τῆς ἀμοιβαίας ὄλων αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτήσεως, ἢ προσέγγισις αὐτῶν, ἢ ἔνωσις ὄλων αὐτῶν, ἢ **κοινωνία** τούτων, πρὸς ἐπιδίωξιν ἐνὸς κοινοῦ ἰδεώδους, πρὸς πραγμάτωσιν τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἀντικειμενικῆς καὶ καθολικῆς ἀληθείας. ¹⁾

Ἡ ἀλήθεια αὕτη πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὴν κυρίαν γραμμὴν τῶν προσπαθειῶν κάθε διδασκάλου κάθε σχολείου. Ὅλοι δηλ. οἱ διδάσκαλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὄλων τῶν σχολείων, κατωτέρων, μέσων καὶ ἀνωτάτων, πρέπει νὰ προσπαθοῦν, ὁ καθένας μὲ τὸ ἰδικόν του μάθημα, καὶ ὁ καθένας μὲ τὸν ἰδικόν του τρόπον τὸ ἔν, μέγα καὶ ὕψιστον, τοῦτο: νὰ συνηθίζουσι διαρκῶς ἀπὸ τὴν μικρὰν ἡλικίαν μέχρι τῆς ἀνωτάτης τάξεως σπουδῶν, οἰουδήποτε σχολείου, τοὺς νέους ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, πτωχῶν καὶ πλουσίων, ἐργατικῶν καὶ ἀστῶν, ἰσχυρῶν καὶ ἀδυνάτων, εἰς ἔμπρακτον ἀμοιβαίαν ἀγάπην, εἰς εἰλικρινῆ καὶ ἁρμονικὴν μὲ ὄλους τοὺς συμμαθητάς των συνεργασίαν, εἰς τὴν συνένωσιν ὄλων εἰς ἓν. Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἔθισμόν αὐτὸν ὄλοι οἱ διδάσκαλοι ὄλων τῶν σχολείων, ὁ καθένας μὲ τὸ ἰδικόν του μάθημα καὶ ὁ καθένας μὲ τὸν ἰδικόν του τρόπον, πρέπει νὰ ἀποδεικνύουσι, εἰς κάθε στιγμὴν καὶ εἰς κάθε εὐκαιρίαν, εἰς ὄλους τοὺς νέους ὄλων τῶν τάξεων, πτωχῶν καὶ πλουσίων, ἐργατικῶν καὶ ἀστῶν, ἰσχυρῶν καὶ ἀδυνάτων, τοὺς ἀναποφεύκτους φυσικοὺς

¹⁾ Πρὸβλ. τὰ λεγόμενα εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν «περὶ κοινωνικῆς καὶ πρακτικῆς μορφώσεως», ἐκδ. Ἀθηνῶν, 1922, (βιβλ. Ζηγάκη) σ. 13 κ.ε. καὶ σ. 72 κ.ε.

δεσμούς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, τὴν φυσικὴν ἐξάρτησιν αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων, τὴν γενικὴν ὑποχρέωσιν ὄλων πρὸς τήρησιν αὐτῆς, καὶ τὴν μεγάλην κοινωνικὴν ὠφέλειαν καὶ τὸν ὑψιστον πολιτισμόν, ποῦ θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴν ἐνσυνείδητον καὶ ἐκουσίαν συμμόρφωσιν καὶ ὑποταγὴν ὄλων εἰς αὐτήν. Αὐτὸς εἶναι ὁ μέγας ῥόλος καὶ ὁ ὑψηλὸς προσορισμὸς τοῦ Σχολείου μέσα εἰς τὴν σημερινὴν φρικτὴν διάσπασιν τῆς κοινωνίας. Ἡ παρασκευὴ τῆς καθολικῆς συνεργασίας, τῆς ἀδελφικῆς τῶν πάντων ἀγάπης καὶ ἀλληλεγγύης, αὐτὸ εἶναι τὸ ὑψιστον κήρυγμα τῆς Ἀγωγῆς. Ἡ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος τῆς ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως τῶν ἀνθρώπων, παραλλήλως πρὸς τὰς ποικίλας σημερινὰς, ἀλληλομισουμένας καὶ ἀλληλοτρωγομένας ὀργανώσεις καὶ ἐμοσπονδίας αὐτῶν, ἢ ἀνάπτυξις τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου ὑπεράνω τῆς πάλης τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἢ παρασκευὴ τῆς συμφιλιώσεως αὐτῶν, «τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως» καὶ «τῆς μιᾶς ποίμνης» αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἡ μόνη χρήσιμος ἀποστολὴ τοῦ Σχολείου, σύμφωνος πρὸς τὴν μεγάλην Ἀλήθειαν καὶ πρὸς τὸν γενικὸν νόμον τοῦ σύμπαντος. Τοιαύτη προσπάθεια πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀσάλευτον βάσιν κάθε εἴδους αὐτῶν. Τοιαύτη προσπάθεια πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὸν μοναδικὸν σκοπὸν καὶ τὴν μοναδικὴν κατεύθυνσιν κάθε διδασκάλου. Τὸ ἔμβλημα κάθε σχολείου πρέπει νὰ εἶναι: **κοινωνικὴ ἀγωγή τῶν παιδιῶν.** Ἴδου ἡ νέα ἐπιστήμη τοῦ σχολείου. Ἴδου ἡ νέα παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη. Ἴδου ἡ **κοινωνιολογικὴ παιδαγωγικὴ.** Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εὐρίσκομεν τὴν λύσιν τοῦ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος

Κοινωνιολογικὴ Παιδαγωγικὴ.

ἔργου τεθέντος πρόβληματος περὶ τοῦ ἔργου τοῦ σχολείου μέσα εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνικὴν σύγχυσιν.

Οἱ ἀγῶνες πρὸς περιορισμὸν τῆς διδασκαλίας τῶν λατινικῶν, ἢ καὶ ἄλλων κλασσικῶν μαθημάτων, καὶ πρὸς ἀντικατάστασιν τούτων διὰ πρακτικῶν γνώσεων, ἤμποροῦν νὰ ἐξακολουθήσουν καὶ εἰς τὸ μέλλον, ὅπως καὶ σήμερον. Ὁσαύτως αἱ διάφοροι προσπάθειαι πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς διδασκαλίας γεωργικῶν καὶ ἄλλων τοιούτων μαθημάτων θὰ καταβάλλωνται καὶ εἰς τὸ μέλλον, ὅπως καὶ σήμερον. Ἐπιπλέον ἡ κοινωνιολογικὴ παιδαγωγικὴ γνωρίζει εἰς ἡμᾶς, ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ μαθήματα, μόνον, ἂν δὲν παρακολουθοῦνται συγχρόνως καὶ ἀπὸ συστηματικὴν ἀσκήσιν τῶν παιδιῶν εἰς τὸν ἀλτρουισμόν, ἤμποροῦν μὲν, ἴσως, νὰ παρασκευάσουν καλοθρεμμένους ἀτομικιστάς, οὐδέποτε ὅμως θὰ ἠμπορέσουν νὰ παρασκευάσουν ἐνσυνειδήτους παρὰγοντας τῆς εὐτυχίας τῆς ὅλης κοινωνίας.

Περαιτέρω: αἱ μέριμναι διὰ τὴν σωματικὴν εὐεξίαν τῶν παιδιῶν τῶν σχολείων καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀγάπης αὐτῶν πρὸς τὴν καθαριότητα, πρὸς τὴν γυμναστικὴν, πρὸς τὰς ἀθλοπαιδιάς, πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ὑπαίθρου κ.τ.λ., κ.τ.λ., ἤμποροῦν καὶ ὀφείλουσαν νὰ καταβάλλωνται καὶ εἰς τὸ μέλλον, καὶ μάλιστα περισσότερον ἀπὸ σήμερον. Ἐπίσης αἱ προσπάθειαι πρὸς ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν σωματικῶν δεξιοτήτων αὐτῶν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ γίνωνται καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἐπίσης περισσότερον ἀπὸ σήμερον. Ἐπιπλέον ἡ νέα παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη δεικνύει εἰς ἡμᾶς, ὅτι ὅλα αὐτὰ

αἱ προσπάθειαι, μόναι, ἂν δὲν συνοδεύωνται συγχρό-
 νως καὶ ἀπὸ ἐθισμὸν τῶν παιδιῶν εἰς τὴν φιλαλλη-
 λίαν, ἤμποροῦν μὲν ἴσως νὰ παραγάγου ἀπὸ αὐτὰ
 γεροὺς ἐγωϊστάς, οὐδέποτε ὅμως ἤμποροῦν νὰ ἀνυψώ-
 σουν αὐτὰ εἰς συντελεστάς τῆς εὐημερίας καὶ τῆς
 προόδου τοῦ συνόλου.

᾽Οσαύτως : πρὸς καλλιέργειαν λεπτῆς ἐμιλίας, καὶ
 εὐγενικῶν ἐξωτερικῶν τρόπων συμπεριφορᾶς καὶ πρὸς
 ἀνάπτυξιν τῆς καλαισθησίας τῶν παιδιῶν ἐπιβάλλεται
 καὶ εἰς τὸ μέλλον κάθε προσοχὴ καὶ προσπάθεια. Ἄλλὰ
 ἡ νέα ἐπιστήμη τοῦ σχολείου κηρύττει, ὅτι ὅλαι αὐταὶ
 αἱ προσπάθειαι, μόναι, ὅταν δὲν περιβάλλωνται συγ-
 χρόνως καὶ ἀπὸ ἓναν εἰλικρινῆ καὶ ἀνεξάντλητον σε-
 βασμὸν πρὸς ὅλους τοὺς ὁμοίους των, ἤμποροῦν μὲν
 νὰ καταστήσουν τὰ παιδιὰ νέους κομποῦς καὶ ἐγωπα-
 θεῖς, ποτὲ ὅμως δὲν συντελοῦν καὶ δὲν ἐξασφαλίζουν
 μίαν καλυτέραν καὶ ὑψηλοτέραν, μίαν ἡμερον καὶ εἰρη-
 νικὴν ζωὴν δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἐπίσης : αἱ διάφοροι ὀργανώσεις καὶ αἱ ὁμοσπονδίαὶ
 τῶν δημοδιδασκάλων καὶ αἱ ξεχωρισταὶ ὀργανώσεις καὶ
 αἱ ὁμοσπονδίαὶ τῶν λειτουργῶν τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως
 καὶ αἱ ἰδιαίτεραι ἐνώσεις τῶν Μαθηματικῶν, τῶν Φυ-
 σικῶν, τῶν Θεολόγων, τῶν Γυμναστῶν κτλ., κτλ., θὰ
 ὑπάρχουν καὶ πάντοτε ὅπως καὶ σήμερον. ᾽Οσαύτως
 αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν διὰ τὴν οἰκονομικὴν βελτίωσιν, αἱ
 προσπάθειαι αὐτῶν διὰ τὰ διδακτήρια καὶ τὰ σχολικὰ
 ὄργανα, αἱ ἀνησυχίαι αὐτῶν διὰ τὸν συγχρονισμὸν τῶν
 προγραμμάτων, διὰ τὰς διδακτικὰς μεθόδους, διὰ τὸ

γλωσσικὸν πρόβλημα, διὰ τὴν καλυτέραν διοίκησιν κ.τ.λ., κ.τ.λ., ἔλα αὐτὰ θὰ ἐξακολουθήσουν καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἔπως καὶ σήμερον. Ἄλλὰ ἔλα αὐτὰ θὰ εἶναι δεύτερα καὶ ὑστάτα. Ἐνῷ κυρίως καὶ πρὸ παντός, παραλλήλως πρὸς ταῦτα καὶ ὑπεράνω αὐτῶν, ἔλαι αἱ ὀργανώσεις καὶ ἔλαι αἱ ὁμοσπονδίαὶ τῶν διδασκάλων θὰ ἐπιδιώκουν ἐν πρῶτον καὶ ὑψιστον : πῶς νὰ καταστήσουν τὰ μέλη αὐτῶν ἱκανὰ εἰς τὸ νὰ ἐθέξουν τὰ παιδιὰ ἑλης τῆς κοινωνίας, μικρὰ καὶ μεγάλα, πτωχὰ καὶ πλούσια, εἰς συνεργασίαν μετὰ τῶν ὁμοίων των καὶ εἰς σεβασμὸν πρὸς ἄλληλα, διὰ νὰ διαπλάσουν ἀπὸ αὐτὰ ἐνσυνειδήτως φιλαλληλοὺς πολίτας, ἔργῳ ἀλτρουϊστάς, γεροὺς καὶ προθύμους ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς θυσίας ὑπὲρ τῶν πλησίον των, ἐκουσίως χρήσιμα μέλη τῆς Πατρίδος των. Ἔτσι δὲ δὲν θὰ ἔχωμεν μόνον ποικίλας ὀργανώσεις καὶ ὁμοσπονδίας διδασκάλων, ἀλλὰ ὑπὸ τὰ διάφορα εἶδη καὶ τὴν ποικιλίαν αὐτῶν θὰ ἔχωμεν ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἰδεῶδες, μίαν προσπάθειαν, ἓναν σκοπὸν.

Καὶ τέλος : τὰ διάφορα εἶδη σχολείων θὰ ὑπάρχουν πάντοτε, ἔπως καὶ σήμερον. Ἡ ἐξωτερικὴ μορφή αὐτῶν θὰ εἶναι καὶ εἰς τὸ μέλλον διάφορος, ἔπως καὶ σήμερον. Θὰ ὑπάρχουν δηλ. καὶ εἰς τὸ μέλλον πολλὰ εἶδη σχολείων : μικρὰ καὶ μεγάλα, δημόσια καὶ ἰδιωτικά, δημοτικὰ σχολεῖα, κλασσικὰ γυμνάσια καὶ πρακτικὰ λύκεια, καὶ ἐμπορικὰ σχολαὶ κ.τ.τ. καὶ ἀργότερα θὰ ἰδρυθοῦν ἀσφαλῶς καὶ ἄλλα εἶδη αὐτῶν, π.χ. ἡμικλασσικὰ γυμνάσια μετὰ γεωργικὴν κατεύθυνσιν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα μετὰ βιομηχανικὴν χροιάν, καὶ ἄλλα τοι-

αὐτὰ μὲ ναυτικὴν τοιαύτην, κ.τ.λ., κ.τ.λ., καὶ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἐφοδιάζῃ τὰ παιδιὰ μὲ διαφορετικὰ μέσα, ἀναλόγως τοῦ τύπου αὐτοῦ. Κατὰ βᾶθος ὅμως ὅλα τὰ σχολεῖα θὰ εἶναι ἐντελῶς ὅμοια μεταξὺ των. Καθ' ὅσον ἀπὸ παντοῦ θὰ ζητοῦν νὰ δώσουν εἰς τὰ παιδιὰ, μὲ διαφορετικὰ μὲν μέσα, ἀλλὰ ἓναν καὶ τὸν αὐτὸν ἐθισμόν καὶ ἀπὸ παντοῦ θὰ ζητοῦν νὰ ἀφυπνίσουν εἰς αὐτὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν συναίσθησιν : τὴν συναίσθησιν τοῦ ὀφειλομένου ἐνεργοῦ σεβασμοῦ πρὸς κάθε ἄνθρωπον, πρὸς τὴν μίαν ἐνιαίαν κοινωνίαν. Ὅλα δηλ. τὰ σχολεῖα, τὸ κάθε ἓνα μὲ τοὺς εἰδικούς του διδασκάλους καὶ μὲ τὰ ἰδιαίτερα του μαθήματα, θὰ ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ καταστήσουν ὅλα τὰ παιδιὰ, καὶ τῶν ἐργατικῶν καὶ τῶν ἀστικῶν τάξεων, ἐξ ἴσου ἰκανὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ κοινωνικοῦ ἰδεώδους. Ὅλα τὰ εἶδη τῶν σχολείων, δημοτικά, μέσα καὶ ἀνώτατα, ἰδιωτικά καὶ δημόσια, θὰ ἐπιδιώκουν μὲ διαφορετικὰ μέσα νὰ καταστήσουν ὅλα τὰ παιδιὰ, πτωχῶν καὶ πλουσίων, ἰσχυροὺς ἐνσυνειδήτους παράγοντας τῆς εὐτυχίας τῆς Πατρίδος των καὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Ἔτσι δὲν θὰ ἔχωμεν μόνον πολυειδῆ μὀρφωσιν, ἀλλὰ ὑπὸ τὰ διάφορα εἶδη καὶ τὴν ποικίλιαν αὐτῶν ἢ μὀρφωσις θὰ εἶναι μία, πρὸς ἓναν σκοπόν, πρὸς μίαν κατεύθυνσιν, πρὸς ἐνὶ ἰδεῶδες.

Καὶ ἡ αὐτὴ ἐνότης, ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ τῶν διαφόρων διδασκαλικῶν ὀργανώσεων, ὡς καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν σχολείων καὶ τῶν ποικίλων μαθημάτων καὶ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, αὐτὴ ἢ ἴδια ἐνότης πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰς τὰς

ἐνεργείας κάθε διδασκάλου. Δὲν πρέπει δηλ. νὰ ἔχωμεν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους κοινωνικά παραδείγματα, καὶ φιλάλληλον διαγωγὴν, καὶ ἀλτροῦστικὴν συμπεριφορὰν, καὶ πρόθυμον συνεργασίαν αὐτῶν μὲ τοὺς συναδέλφους καὶ μαθητὰς των, μόνον μέσα εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ ἄλλην διαγωγὴν καὶ ἀντίθετα παραδείγματα, καὶ ἐγωῦστικὴν συμπεριφορὰν καὶ ἀτομισμὸν καὶ ἰδιοτέλειαν αὐτῶν, καὶ ἀπροθυμίαν πρὸς συνεργασίαν καὶ ἀπόστασιν αὐτῶν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖον. Ὡσαύτως δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους κοινωνικοὺς λόγους, καὶ φιλαλλήλους συμβουλὰς, καὶ ἀλτροῦστικὰς παροτρύνσεις μέσα εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ ἄλλους λόγους καὶ ἄλλας συμβουλὰς αὐτῶν, ὀλιγώτερον φιλαλλήλους, ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἀπὸ τὸν φόβον, μήπως θεωρηθοῦν σχολαστικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Καὶ τέλος δὲν πρέπει οἱ διδάσκαλοι μέσα μὲν εἰς τὸ σχολεῖον, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μαθημάτων καὶ τῶν ἐργασιῶν των, νὰ παίρνουν ἕνα ἰδιαίτερον ὕφος πρὸς τοὺς συναδέλφους καὶ μαθητὰς, γλυκὺ, φιλικόν, εὐγενικόν, ἡμερον, καὶ ἄλλο ὕφος, ψυχρὸν καὶ ξένον, ὕστερα ἀπὸ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων. Τοιαῦται μεταπτώσεις εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὰς ὑποδείξεις τῶν διδασκάλων γένησθαι ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν μέσα εἰς τὸ πνεῦμα τῶν παιδιῶν. Τοιαῦται ἀλλαγαὶ καὶ τοιαῦται ἀντιθέσεις εἰς τὴν διαγωγὴν καὶ εἰς τὰς σχέσεις τῶν διδασκάλων πρὸς τὰ παιδιά διαταράσσουν τὴν ψυχὴν αὐτῶν, καὶ καθιστοῦν αὐτὰ ἀσταθῆ, εὐμετάβολα, ἀχαρακτήριστα, ἀνώμαλα, ἀνισόρροπα. Πρὸς ἀποφυγὴν ὧτων αὐτῶν πρέπει οἱ διδάσκαλοι εἰς κάθε στιγμὴν καὶ εἰς κάθε ὥραν, μὲ τοὺς λό-

γους των καὶ μὲ τὴν διαγωγὴν των, μὲ ἡρεμίαν καὶ μὲ σταθερότητα, νὰ δεικνύουν εἰς τὰ παιδιὰ ἕναν μόνον δρόμον, τὸν δρόμον τῆς συνεργασίας μετὰ τῶν ὁμοίων των καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς κάθε ἄνθρωπον. Ἔτσι μόνον ὑπάρχει ἐλπίς νὰ παρασύρουν οὗτοι τὰ παιδιὰ εἰς τὸν δρόμον των.

Ἐπάρχουν σήμερον πολλοὶ γονεῖς, ποὺ νομίζουν, ὅτι ἐκπληροῦν τὸ χρέος των διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν των, ἔταν τὰ στέλλουν ἐλόκληρον τὴν ἡμέραν εἰς τὸ σχολεῖον, διὰ νὰ ἀκούσουν εἰς αὐτὸ διαφόρους συμβουλὰς καὶ διάφορα διηγήματα ἀπὸ τὸν διδάσκαλον, ἀπὸ τὸν ἀναπόφευκτον αὐτὸν πατέρα, μὲ τὰς πολλὰς του καὶ ὑπερβολικὰς καὶ παραδόξους ἀπαιτήσεις. Συμβαίνει μάλιστα οἱ γονεῖς αὗτοι καὶ νὰ παρακολουθοῦν κάποτε-κάποτε καὶ τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰ τετράδια τῶν παιδιῶν των. Καὶ ἡσυχάζουν καὶ παρηγοροῦνται τότε μόνον, ἔταν βλέπουν, ὅτι τὰ παιδιὰ των ἔχουν νὰ ἐκτελέσουν καὶ εἰς τὸ σπίτι, μέχρι τῆς ὥρας τοῦ ὕπνου, διάφορα σχολικὰ καθήκοντα, καί, ἴσως-ἴσως, ἔταν τὰ παιδιὰ των βλέπουν τοιαῦτα καθήκοντα καὶ εἰς τὸν ὕπνον των. Καὶ αὐτοῦ περιορίζονται ὅλοι αἱ φροντίδες τῶν ἐν λόγῳ γονέων διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν των.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο προέρχεται τὰς περισσοτέρας φορὰς ἀπὸ τὴν μεγάλην ἀγνοίαν τῶν γονέων εἰς τὸ ζήτημα τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν των. Ἡ ἀγνοία αὐτὴ τοὺς κάμνει νὰ ἀναθέτουν ὅλο τὸ βαρὺ ἔργον τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν των εἰς τοὺς ἀνισχύρους ὤμους ἐνὸς μόνου προσώπου, τοῦ διδασκάλου, καὶ πε-

ριμένον υστερα από αυτόν την πλήρη εκτέλεσιν του έργου τούτου. Ἄλλοτε πάλιν οἱ γονεῖς εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ ἐργάζωνται ὅλην τὴν ἡμέραν μακρὰν ἀπὸ τὰ παιδιά των καὶ δὲν τοὺς ἀπομένει οὔτε μία στιγμή, διὰ νὰ φροντίσουν δι' αὐτά. Ἄναγκάζονται τότε νὰ ἀφήσουν ὅλας τὰς φροντίδας διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν των εἰς τὸν διδάσκαλον. Ἐνίοτε ὁμοῦς τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ προσέρχεται καὶ ἀπὸ ταπεινὰς ἀτομικὰς ἐπιθυμίας τῶν γονέων, ἀπὸ ἠδυσπάθειαν αὐτῶν. Ὑπάρχουν δηλ. μερικοὶ γονεῖς, ποὺ θέλουν νὰ ἔχουν τὰ χέρια των ἐλεύθερα πρὸς ἀπόλαυσιν. Ἐὰν παιδιά των ἀποτελοῦν δι' αὐτοὺς ἕνα μεγάλο πρόσκομμα πρὸς τοῦτο. Διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτὰ τοὺς παίρνουν ἕναν ἢ περισσοτέρους οἰκοδιδασκάλους ἢ οἰκοδιδασκαλίσας, ἢ, ἀσφαλέςτερον δι' αὐτοὺς, τὰ κλείνουν συνήθως εἰς ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια μὲ οἰκοτροφεία, πληρώνοντες ἀφειδῶς εἰς αὐτά. Καὶ θεωροῦν τοῦτο ἄρκετὸν ἐκ μέρους των διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν των.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ μάθουν ὅλοι οἱ γονεῖς, ὅτι τόσαι μόνον φροντίδες αὐτῶν διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν των δὲν εἶναι ἄρκεταί, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς αὐτὰ ὀρθὴν τριαύτην. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κηρυχθῇ εἰς ὅλους τοὺς γονεῖς φανερά, ὅτι οἱ διδάσκαλοι, **μόνοι**, δὲν ἠμποροῦν νὰ διεξαγάγουν ἐπιτυχῶς τὸ βαρὺ ἔργον τῆς ἀληθινῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν των. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐννοήσουν ὅλοι οἱ γονεῖς, ὀλόκληρος ἡ κοινωνία, ὅτι διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν των χρειάζεται κατὶ περισσότερο, ἀπὸ ὅ,τι γίνεται σήμερον: κατὶ πε-

ρισσότερον δηλ. ἀπὸ τὴν ἀνάθεσιν ὀλοκλήρου τοῦ ἔργου τούτου μόνον εἰς ἄλλους, μόνον εἰς τὸ σχολεῖον. Καὶ εἶναι ἀνάγκη τέλος νὰ καταλάβουν ὅλοι αὐτοί, ὅτι τὸ περισσότερο αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ καταβάλουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς, αὐτὴ ἢ ἰδία κοινωνία.

Διὰ τὴν ἀγωγὴν δηλ. τῶν παιδιῶν δὲν πρέπει νὰ ἀρκοῦνται οἱ γονεῖς καὶ ἡ κοινωνία μόνον εἰς τὰς εἰδικὰς ὀργανώσεις, ποὺ καλοῦνται σχολεῖα, μὲ τὸ εἰδικὸν προσωπικὸν των, τοὺς διδασκάλους, ὅπως τοῦτο γίνεται σήμερον. Ἡ καθημερινὴ πεῖρα δεικνύει χειροπιαστά, ὅτι αἱ εἰδικαὶ σχολικαὶ ὀργανώσεις, μένουσαι μόναι εἰς τὸ ἔργον των, φέρουν μικρὰ ἀποτελέσματα. Παρ' ὅλην τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν, καὶ ὅταν ἀκόμη μέσα εἰς τὰ σχολεῖα καταβάλλονται φιλοτίμως εἰλικρινεῖς προσπάθειαι, συνήθως τὰ παιδιά παραμένουν πάλιν ἀνειλικρινῆ, ἀπειρόκαλα, ὀκνηρά, ἰδιοτελεῖ, ἐγωπαθῆ, ἀτομικισταί, καὶ ἐπομένως ἄχρηστα διὰ κοινωνικὴν ζωὴν. Ἐνίοτε μάλιστα, ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἠθικὰς ὀδηγίας τῶν σχολείων, μερικὰ παιδιά βγαίνουν ἀπὸ αὐτὰ ἐπιβλαβῆ καὶ ἐπικίνδυνα διὰ τὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας, φθάνοντα κάποτε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ξεμπερδεύουν τὸν πλησίον των διὰ τὸ τίποτε.

Διὰ τοῦτο, διὰ νὰ ἐξασφαλισθῆ ὄντως ὁ ἔθισμός τῶν παιδιῶν εἰς τὴν συνεργασίαν μὲ τοὺς ὁμοίους των καὶ εἰς τὸν σεβασμὸν πρὸς αὐτούς, πρέπει νὰ καταλάβῃ καλὰ ὀλοκλήρως ἡ κοινωνία, ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχωμεν μόνον ἰδιαίτερα μορφωτικὰ καταστήματα. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἔθισμός τῶν παιδιῶν εἰς τὴν ἀληθινὴν ἐξημέ-

ρωσιν, εἰς τὸν βαθὺν ἀνθρωπισμὸν, εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀρετὴν, πρέπει νὰ καταλάβουν βαθειὰ ὅλοι οἱ ἀνθρώποι, ὅτι ὀφείλουν ὅλοι αὐτοί, ὅλοι αἱ οἰκογένειαι, ὀλόκληρος ἡ κοινωνία, ὀλόκληρος ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς, ὀλόκληρος ὁ πολιτισμὸς, νὰ γίνουσι καὶ αὐτοὶ ὀλίγον σχολεῖον. Παραλλήλως δηλ. πρὸς τὰ εἰδικὰ μορφωτικὰ καταστήματα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν καὶ ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρην μορφωτικὴν δύναμιν καὶ ἀξίαν εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ὄχι μόνον παιδαγωγικὴν τέχνην καθ' ἑαυτήν, ὡς χωριστὴν ὀσχολίαν εἰδικῶν τιῶν προσώπων, ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν καὶ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα καλὰ παραδείγματα φιλεργίας, καθαριότητος, εἰλικρινείας, συνεργασίας, φιλαλληλίας, αὐτοθυσίας, ἐνεργοῦ καὶ καθολικοῦ σεβασμοῦ κ.τ.τ. καὶ ὀλόγουρα ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ὡς ἀπαραίτητον ὄρον κάθε ζωῆς. Ὅχι μόνον καλωσύνην καὶ εὐπρέπειαν καὶ ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν καθ' ἑαυτὰς, ὡς ἰδιαιτέραν ὑπόθεσιν ὀρισμένης μόνον τάξεως ἀνθρώπων, ἢ δι' ὀρισμένους μόνον ἡμέρας καὶ ὄρας, ἀλλὰ μαζὶ μὲ αὐτὰ καὶ ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρην ἠθικὴν καὶ πραγματικὴν θρησκευτικὴν ὀσχυρότητα εἰς κάθε στιγμὴν καὶ πρὸς κάθε κατεύθυνσιν καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν.

Τοιαύτην ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας καὶ τοιοῦτον πολιτισμὸν πρέπει νὰ ἐπιθυμοῦμεν ὅλοι καὶ πρὸς τοιοῦτον πρέπει νὰ τείνωμεν. Εἰς κοινωνίαν ἔτσι ὀργανωμένην τὸ σχολεῖον δὲν θὰ ἔμενεν ἀβοήθητον εἰς τὸ ἔργον του, ὅπως τοῦτο γίνεται σήμερον. Κοινωνία ἔτσι

ὠργανωμένη θὰ ἦτο ἀφ' ἑαυτῆς εἰς μέγαλον βαθμὸν καὶ σχολεῖον. Ἡ ζωὴ μέσα εἰς τοιαύτην κοινωνίαν θὰ ἦτο ἀφ' ἑαυτῆς, μόνη τῆς, καὶ ἀγωγὴ καὶ μόρφωσις τῶν νέων. Τοιαύτη κοινωνία θὰ περιέβαλλε τοὺς νέους ἀπὸ παντοῦ μὲ ἀτμοσφαῖραν σεβασμοῦ καὶ συνεργασίας καὶ θὰ συνήθιζεν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν μικρὰν τῶν ἡλικίαν εἰς τὰς ἀρετὰς ταύτας. Τοιαύτη κοινωνία θὰ ἐβοήθει καὶ θὰ ἐξησφάλιζε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τοῦ σχολείου. Καθ' ὅσον αὕτη θὰ παρέδιδεν εἰς αὐτὸ νέους εἰθισμένους εἰς τὴν ἀρετήν, διὰ τὰ ἡμπορέσει ἔπειτα τὸ σχολεῖον, χωρὶς ἐμπόδια, ν' ἀνυψώσῃ τὸν νοῦν αὐτῶν εἰς τὴν Ἀλήθειαν, νὰ ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτοὺς τὴν Θεότητα, καὶ νὰ διαπλάσῃ αὐτοὺς εἰς ὄντως ἀνθρώπους, ἦτοι εἰς ἀνθρώπους ἐπιτελοῦντας ἐλευθέρως καὶ ἐνσυνειδήτως τὸν ἐκ συνηθείας παρὰ τῆς κοινωνίας ληφθέντα ἐνεργὸν σεβασμὸν πρὸς κάθε ἄνθρωπον.

Καλλιέργεια τοιοῦτου κοινωνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος, ἦτοι περιβάλλοντος ἱκανοῦ νὰ ἐξημερῶνῃ καὶ νὰ συνηθίσῃ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν μικρὰν τῶν ἡλικίαν εἰς συνεργασίαν μὲ τοὺς ὁμοίους τῶν καὶ εἰς σεβασμὸν πρὸς αὐτοὺς,

καὶ ἔπειτα

ἀνυψώσις τοῦ νοῦ τῶν τοιοῦτων παιδιῶν διὰ τοῦ σχολείου πρὸς κατανόησιν τῆς ἀξίας τῶν ἀρετῶν τούτων,

αὕτη εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀπαραίτητος, ἢ πρακτικωτέρα καὶ ἡ ἀρίστη μεταρρύθμισις διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν

νέων. Μόνον τιαυτή μεταρρύθμισις εισάγει τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν. Κάθε ἄλλο εἶδος μεταρρυθμίσεως εἶναι δευτέρα ἰπόθεσις, παραπληρωματικὴ τῆς πρώτης. Ἡ σύγκυσις μεταξὺ τῆς θέσεως τούτων, ἣ καὶ ἡ ὀλοσχερῆς παράλειψις τῆς πρώτης, ὅπως τοῦτο ἀτυχῶς ἔγινε καὶ γίνεται ἀπὸ ὄλους μέχρι σήμερον, αὐτὴ ἔφερε τὴν ἀποτυχίαν καὶ εἰς κάθε ἄλλο εἶδος μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν ἀγωγήν.

Ἄλλὰ ἡ μεταρρύθμισις αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ διὰ μιᾶς. Αὐτὴ θὰ κατορθωθῇ μικρὸν κατὰ μικρὸν. Αὐτὴ θὰ ἐπιτευχθῇ μὲ πολλοὺς κόπους καὶ μέχθους. Πρὸς τοῦτο θὰ ἀπαιτηθῇ μία μεταβολὴ εἰς τὰς σημερινὰς περὶ ἀγωγῆς ἀντιλήψεις ὄλων μας. Κυρίως ὁμως καὶ πρὸ παντὸς θὰ ἀπαιτηθῇ πρὸς τοῦτο μία βίσιμη μεταβολὴ εἰς τὴν σημερινὴν ἀτομικιστικὴν διαγωγήν ὄλων μας. Θὰ χρειασθῇ δηλ. ἕνας νέος προσανατολισμὸς ὄλων πρὸς τὴν **κοινωνίαν**, πρὸς τὴν ἀμοιβαίαν ἐξάρτησιν τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπ' ἀλλήλων, πρὸς τὸν σύνδεσμον καὶ τὴν συνάρτησιν αὐτῶν εἰς ἓν ὀργανικὸν ὄλον, πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος τούτων.

Πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦτο πρέπει νὰ στραφοῦν πρῶτοι οἱ κάθε εἶδους ἠγέται τῆς κοινωνίας. Εἰς αὐτὸ μόνον νὰ ἐπιζητῇ ὁ κάθε ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τὴν βάσιν καὶ τὴν μεγάλην καὶ κεντρικὴν γραμμὴν τοῦ ἔργου του. Μὲ τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ θὰ δώσουν οὗτοι εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῶν βάθος καὶ δύναμιν διὰ τὴν μεγάλην, τὴν ἐσωτάτην, τὴν τελειωτικὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τὸν ταπεινὸν ἀτομικισμόν. Μὲ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο θὰ δώσουν

οὗτοι νέαν ψυχικὴν ὀρμὴν καὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς των, πρὸς ἀνυψώσιν αὐτῶν εἰς νέους ὀρίζοντας. Μὲ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο θὰ ἐπιφέρουν οὗτοι τὴν ἀπολύτρωσιν καὶ τῶν ὀπαδῶν των ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, πού θὰ εἶναι διὰ τὴν ζωὴν των, ὅ,τι ἡ πρωϊνὴ δρόσος διὰ τὰ ἄνθη.

Μόνον μία γενικὴ προσπάθεια ὅλης τῆς κοινωνίας, μία προσπάθεια δηλ. ὅλων τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν, ὅλων τῶν πολιτικῶν τοιούτων, ὅλων τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τῶν οἰκογενειακῶν, τῶν οἰκονομικῶν, καὶ τῶν πάσης ὀργανώσεως καὶ παντὸς σωματείου ἀρχηγῶν, ἡμπορεῖ νὰ λυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰς ἀτομιστικὰς του ἐπιθυμίας. Μόνον μία τοιαύτη προσπάθεια ὅλης τῆς κοινωνίας ἡμπορεῖ νὰ ἀνυψώσῃ τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω ἀπὸ τὸν στενὸν ὀρίζοντα τῶν ἀτομικῶν του συμφερόντων καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἱκανὸν νὰ προσφέρῃ ἑαυτὸν ἐκουσίως ὑπὲρ τῶν ὁμοίων του, συμφώνως πρὸς τὸν προορισμὸν του, συμφώνως πρὸς τὴν μεγάλην τοῦ σύμπαντος Ἀλήθειαν, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὑψίστου Ἰησοῦ, συμφώνως πρὸς τὸ ῥηθὲν : je veux l' homme maître de lui même, afin qu' il soit mieux le serviteur de tous. Μόνον μία τοιαύτη γενικὴ προσπάθεια ἡμπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὰ ἄτομα αὐτό, πού ἀποτελεῖ τὴν ὀρθὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν εὐχύτερον ἀνθρωπισμὸν αὐτοῦ, τὴν ἀληθινὴν ἀπολύτρωσιν τούτου.

Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος χωρὶς αὐτὴν τὴν ἀπολύτρωσιν ; Εἶναι ἓνα ἀνόητον νήπιον, πού δὲν αἰσθάνεται

καὶ δὲν ἐννοεῖ τίποτε ἔξω ἀπὸ τὸ ἄτομόν του. Εἶναι ἓνα τυφλὸν πλάσμα, φυλακισμένον μόνον μέσα εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Εἶναι ἓνα μικροχαρὲς δημιούργημα μὲ μυωπικὸν βλέμμα, ποῦ δὲν βλέπει τίποτε παραπέρα ἀπὸ τὸ ἀτομικὸν του συμφέρον. Εἶναι ἓνα κοῦφον καὶ στενόκαρδον ὄν, μὲ ἀδύνατον ἀντίληψιν, περιοριζομένην μόνον μέσα εἰς τὰς ἀτομικὰς του, μικρὰς, ταπεινὰς καὶ ἀθλίας ἐπιθυμίας.

Καὶ ἔρχεται ἡ ἀπολύτρωσις. Αὐτὴ ἐλευθερώνει τὰ ἄτομα ἀπὸ τὴν καθημερινήν των ἀπασχόλησιν μόνον μὲ τὸν ἑαυτὸν των. Αὐτὴ ἀνοίγει τὰ βλέμματα αὐτῶν καὶ τὰ κάνει νὰ βλέπουν μακρὰν καὶ πλατύτερα, καὶ νὰ περιλαμβάνουν ἕλην τὴν πραγματικότητα. Αὐτὴ λύει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ἀτομικισμοῦ. Αὐτὴ ἐλευθερώνει τὴν σκέψιν αὐτοῦ καὶ ἀναδιβάζει αὐτὴν εἰς σφαίρας ὑψηλὰς. Ἀπὸ ἐκεῖ βλέπει καὶ κατανοεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐξάρτησιν τῶν πάντων ἀπ' ἀλλήλων, τὴν συνάρτησιν αὐτῶν εἰς **Ἐν**, αὐτὴν τὴν **Ἀληθεϊαν**, αὐτὸ τοῦτο τὸ **Θεῖον**. Καὶ ἔτσι μὲ τὴν ἀπολύτρωσιν ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὁλόκληρος ἡ πραγματικότης. Ἔτσι μὲ τὴν ἀπολύτρωσιν ὁ ἄνθρωπος ἀνευρίσκει τὴν **Θεότητα**, ζῆ μέσα εἰς **Αὐτήν**, μετέχει Αὐτῆς, ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται, ὅτι εἶναι ἐν μετ' Αὐτῆς. (Ἰωάνν. ιγ'. 35).

Κάθε προσπάθεια, ποῦ γίνεται πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰς ἀτομικιστικὰς των ἐπιθυμίας καὶ πρὸς ἔνωσιν ὄλων αὐτῶν, ἐργατῶν καὶ ἀστῶν, πτωχῶν καὶ πλουσίων, εἰς ἓν ὀργανικὸν σύν-

λον, εἶναι προσπάθεια σύμφωνος πρὸς τὴν μεγάλην καὶ ἀπειρον Ἀλήθειαν καὶ χρήσιμος διὰ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς κοινωνίας. Ἡ υποβοήθησις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀπολύτρωσιν ἔπρεπε νὰ ἀποτελῆ τὸ μέγα καὶ κύριον ἔργον κάθε ἀληθινοῦ θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ, κάθε ἀξίου πολιτικοῦ ἡγέτου, κάθε χρησίου ἀνθρώπου, κάθε φωτισμένου καὶ ἐνθουσιώδους ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ. Πρὸς παρασκευὴν τοιούτων ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, κατωτέρων καὶ ἀνωτέρων, θὰ ἔπρεπε κυρίως νὰ τείνουν ὅλοι αἱ προσπάθειαι τῶν διοικούντων τὴν ἐκπαίδευσιν. Εἰς τὴν παρασκευὴν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, ἀπηλλαγμένων καὶ ἐλευθέρων ἀπὸ κάθε ἀτομικισμῶν, γεμάτων ἀπὸ ἀληθινὴν φιλαλληλίαν, ἀπὸ ἀγνὸν ἀλτρουϊσμῶν, θὰ ἔπρεπε κυρίως νὰ ἀποδλέπουν ὅλοι αἱ ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν κυβερνήτων προτεινόμεναι ἐκπαιδευτικαὶ μεταρρυθμίσεις. Καὶ τέλος τοὺς τοιούτους λειτουργοὺς θὰ ἔπρεπε νὰ βοηθοῦν εἰς τὸ ἀπολυτρωτικὸν τῶν ἔργων ὅλοι οἱ παράγοντες τῆς κοινωνίας, ὅλον τὸ κοινωνικὸν σύνολον, πρὸς κατανίκησιν τοῦ μεγάλου ἐχθροῦ τῆς ἀνθρωπότητος, τοῦ ἀτομικισμοῦ. Ἔτσι θὰ ἐξαφανισθῆ ὁ ἀτομικισμὸς, ποὺ ἔφερε τὴν ἀθλίαν κατάτμησιν τῆς κοινωνίας. Ἔτσι θὰ ἐκλείψῃ ὁ ἀτομικισμὸς, ποὺ προεκάλεσε τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν κατὰπτωσιν αὐτῆς καὶ ἀπειλεῖ τὸν θάνατον ταύτης. Καὶ ἔτσι μόνον, μὲ τὴν κατανίκησιν τοῦ ἀτομικισμοῦ, θὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς ἀνθρωπότητος.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Βιβλιογραφία.....	σελ.	3— 4
Είσαγωγή.....	»	5— 18

Μέρος Α'

Ίστορική εξέτασις τῶν κοινῶν. προβλημάτων σελ. 19-50

Μέρος Β'

Κεφ. Α' Ἀτομον καὶ κοινωνία..... σελ. 59—71

Κεφ. Β' Ἀτομον, κοινωνία καὶ πολιτεία σελ. 72—84

Μέρος Γ'

Ἡ νοσηρὰ κατάστασις τῆς κοινωνίας :

Κεφ. Α' Ἡ σημερινὴ διάσπασις τῆς κοινωνίας σ. 85-96

Κεφ. Β' Ὁ ἀτομικισμὸς καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ καταμερισμὸς
τῆς κοινωνίας..... σελ. 96—105

Κεφ. Γ' Ἡ αἰτία τῆς ἐπικινδύνου ἀναπτύξεως τοῦ κα-
ταμερισμοῦ τῆς κοινωνίας κατὰ τοὺς τελευταίους
χρόνους.....σελ. 106—121

Μέρος Δ'

Συμπεράσματα :

Κεφ. Α' Ἐνότης εἰς τὴν κοινῶν. ποικιλίαν σ. 122 - 130

Κεφ. Β' Ἀποτελέσματα τοῦ ιδεώδους τῆς ἐνότητος :
α') εἰς τὰ ἄτομα· β') εἰς τὰς ἐπιστήμας· γ') εἰς
τὴν τέχνην· δ') εἰς τὴν ἠθικὴν· ε') εἰς τὴν θρη-
σκευίαν καὶ ς') εἰς ὅλην τὴν κοινωνικὴν ζωὴν
σελ.....131—140

Μέρος Ε'

Κοινωνιολογικαὶ μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν ἀγωγὴν σ. 141

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

1. «Περὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πρακτικῆς μορφώσεως», Ἀθήναι, 1922.
2. «Ψυχολογικὴ ἐξέτασις τοῦ προβλήματος τῶν ξενοφόνων», Θεσσαλονίκη, 1923.
3. «Διδακτικὴ τῶν σχολείων τῶν ξενοφόνων ὡς καὶ παντὸς εἶδους σχολείων», Θεσσαλονίκη, 1924.
4. «Ἡ κοινωνία ἡμᾶς καὶ οἱ διδάσκαλοί της», Θεσσαλονίκη, 1924.
5. «Περὶ τῆς χριστιανικωτέρας ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν» (ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς»), Θεσσαλονίκη, 1916.
6. «Χαρακτὴρ καὶ σχολεῖον», Ἀθήναι, 1927.

024000028289

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

